ЛИСТИ

ДО ПРИЯТЕЛІВ

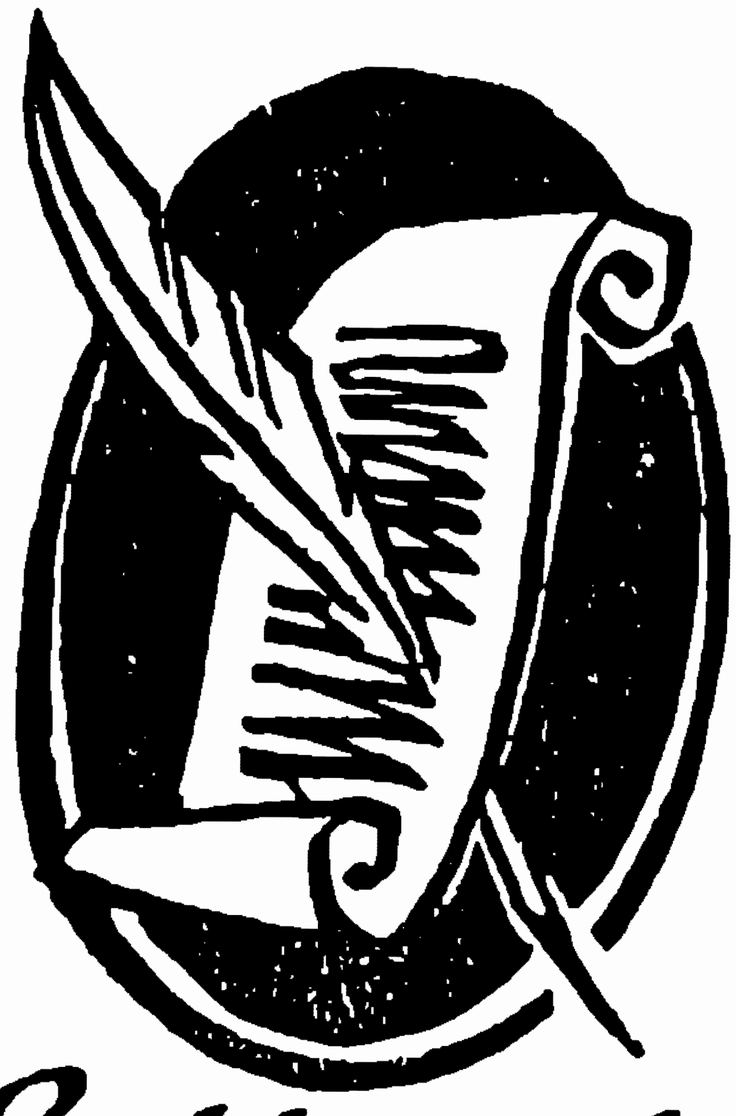

Letters
to Friends

РІК XIII. ч. 150-151-152

Книжка 8-9-10, 1965

diasporiana.org.ua

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

З М І С Т:

	ст.
И. Гірняк: Український театр і диктатура партії	1
О. Тарнавський: „Слово" і Пен	15
Е. М.: Книги звідти	19
Ю. Дивнич: Новини до 10-ліття молодої поезії за кордоном	21
М. Шлемкевич: Оборона святині	28
Вс. Голубинчий: Мініятюри наших проблем	35
М. Добрянський: Реформа радянської економіки	38
М. Д.: Де знайти шевця?	48
Св. Гординський: 12 виставка ОМУА	50
Ю. Л.: На відкритті виставки Я. Гніздовського	56
Ю. Л.: Театральна група під кер. В. Лисняка	56
Р. Срібний: За віднову республіки	57
В. Дорош: Нотатки з лектури	63
Неювілейний звіт (150 число „Листів")	69
А. Верба: С. Жеромський і Україна	73
Вісті з Укр. Публ.-наукового Інституту	26
Присланє до редакції	ст. 55, 65, 76, 78
Сатиричні мініятюри	56
Чому?	79

Листи до Приятелів
LETTERS TO FRIENDS
РІК XIII. ч. 150-151-152 Книжка 8-9-10, 1965

Йосип Гірняк

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР І ДИКТАТУРА ПАРТІЇ

У духовому житті України театр завжди відігравав особливу ролю. У найкритичніші періоди життя народу театр своїм живим словом не давав громаді западати в летаргічний сон. У хвилини зневіри й безсилля живе слово лицедія відкривало віконця, крізь які вливалася надія, віра й енергія до боротьби. Український театр вартий, щоб наша еміграційна громада приділила йому більше уваги, бо його засоби можуть їй стати у великій пригоді. Надаремно від нього відмахуватися, як від настирливої мухи, що робили давніше і роблять сьогодні керівні наші люди на цьому континенті. Нестримна погоня за розвагами, безконечні балі, повсякчасні і кожнонагодні бенкети, позбавлений усякої фізкультурної етики футбол з брудним підкупством та аморальним ажіотажем — усім цим слави і чести Україні не здобути. Цим можна тільки дурманити й мутити громадську думку і в цій мутній калабані ловити рибку для своїх мутних цілей.

***

Для з'ясування проблеми слід зробити короткий екскурс в історію нашого театру і тих характерних рис його розвитку, які дуже відмінні від історії театру в інших народів. Наші історичні процеси були інші, ніж у наших ближчих і дальших сусідів, тим то зрозуміло, що й розвиток наших культурних інституцій проходив іншими шляхами. Проф. Дмитро Антонович, автор одинокого об'єктивного хоч і неповного нарису історії нашого театру п. з. „Триста років українського театру", дуже влучно визначив ці різниці у розвитку тієї нашої мистецької установи.

Він стверднв, що театральне мистецтво вільного світу, яке не було гноблене чужими окупаційними апаратами, розвивалося нормально, еволюційно; кожне покоління переймало надбання попереднього, всмоктувало їх у свою плоть та кров, і, ставлячи свої нові цеглини на фундаменти попередників, підмуровувало національну будівлю культури й передавало її наступним поколінням. Коли ж і наступали етапи застоїв чи порожнеч, то все ж згодом вигребувано з вулканічних попелищ надбання попередників, любовно і старанно обчищувано з них історичний намул, і наступні покоління сприймали їх, як скарби своїх давніх родів, на яких розбудовували нові храми й святині. У національному театрі Греції сьогодні вживаються форми й ідеї Есхіла, Еврипіда, Софокля разом з наймодернішими зразками рідної та світової драматичної творчости. Те саме можна дослідити і в інших народів.

Історичний шлях України встелений жорстокими війнами й довготривалими окупаціями, ворожими до всякого вияву духовних потреб нашого народу. Одна руйнуюча сила зміняла другу й усі вони

випалювали вогнем духові та культурні надбання автохтонів. Кожен такий катаклізм залишив по собі пустелю, яку наступні покоління виповнювали новою формою і новим змістом. Кожне покоління було змушене будувати нові будівлі на нових фундаментах, не переймаючи праці й надбань попередників. Так витворювався все новий рід безбатченків, який починав історію від себе, неґуючи діла попередників або розгублюючи їх на історичних бездоріжжях. Коли до цього додати кожночасного чужого жандарма, який чобітьми затоптував сліди дотеперішніх поколінь, або безцеремонно обкрадав їхні дорібки й ними збагачував свої власні духові комори та шпихліри, то незавидна картина нашого культурного хазяйства постане в повній своїй трагічній дійсності. Народ вишщити трудно; його можна калічити, обкрадати, проте він знову починає оживати, заліковує рани й береться розбудовувати духові гнізда. І так від вибуху до вибуху, від революції до революції, раз-у-раз розгублюючи по дорозі батьківську спадщину.

Що дійшло до нас з дійства княжих скоморохів? Які лицедійства козацької доби перейняли бурсаки Могилянської академії та Єзуїтської колегії, що своїми інтерлюдіями й інтермедіями боролись одна з одною за душі вірних-парохіян, наших пращурів? Хіба Котляревський, Квітка-Основ'яненко, а чи Гоголь-батько закріпили щонебудь з арсеналу Шкільного театру, щоб згодом передати це Щепкіну, Полетовій, Соленику, Дрейсіх — тим яскравим сузір'ям Світського театру? А що успадкували від них основоположники нашого блискучого Народного театру: Кропивницький, Заньковецька, Садовський, Саксаганський? Ті останні світочі не залишили своїм нащадкам хоч би відсоткових купонів своєї вийняткової майстерности, і тому та світла доба театру згасла з хвилиною відходу тих корифеїв із сцени. Тільки завдяки деяким кропітким дослідникам, які тепер стараються по слідах недопалених архівів відсвіжити в нашій пам'яті ролю та значення тих майстрів золотого періоду театрального мистецтва, стали доходити до сьогоднішнього молодого покоління відгуки тієї світової епохи і чар її лицедіїв.

Та чи не найтрагічніше представляється картина останнього яскравого етапу на історичному шляху нашого театру? Лесь Курбас, його роля і праця в українському театрі — найменше висвітлена, найбільше переплутана, найбезпощадніше обкрадена доба в історії нашого театру. Хто хотів і хто не хотів ще й досі перекидаються, мов м'ячем, творчим дорібком цього велетня театру. Трагедія одначе в тому, що супротивні сили, які намагаються стерти Леся Курбаса і його театр з історії України, діяли і діють скрізь: і на поневоленій батьківщині, і за її межами, де, здавалось би, доступ для них мусів би бути загороджений десятьма заборолами.

Учасники революції двадцятих років. чільні діячі „Розстріляного відродження", які поклали свої голови на жертовнику того історичного здвигу, які оформили своїми творами ідеологічні кличі тієї боротьби, і які ще й сьогодні зганяють сон з очей кремлівських диктаторів, — це постаті, пам'ять про яких не вгасає в серцях поневоленого народу. Тому проти них змобілізовано пропаґандистсько-поліційний апарат на окупованій батьківщині. Але й тут з'явилася еміграційна фаланґа демагогів, які — одні свідомо, другі несвідомо — взяли на себе завдання доконати каїнову роботу, щоб і своїми

СТЕПАН ВИТВИЦЬКИЙ

Президент Української Народної Республіки в екзилі пар. 13 березня 1884 р. в Угорниках, у Галичині помер 19 жовтня 1965 р. в Нью-Йорку.

Смерть д-ра Степана Витвицького, одного з найстарших провідних діячів у боротьбі за самостійність України, є однією з найболючіших подій у числі тих, що замикають історію останнього українського півсторіччя.

Коли ідея, для якої люди живуть і вмирають, має в собі шляхетні і захоплюючі символи, то Степан Витвицький і його життя залишаться назавжди світлою ознакою минулого і сьогоднішнього часу. Ніщо, що в нашій боротьбі останніх поколінь складалося на її зміст, радощі й успіхи, болі й невдачі, не було Йому чужим.

Від юнацьких років, на переломі XIX і XX сторіч, аж до останніх днів свого життя Він безупинно й непохитно стояв на службі народові на постах, на які Його кликала громада.

Перед першою світовою війною голова студенських товариств „Академічна Громада" у Львові і „Січ" у Відні; згодом діяльний член Національно-Демократичної Партії; під час боротьби за державність секретар Національної Ради у Львові і член делегації тієї ради на Трудовий Конгрес; учасник акту злуки українських земель; член різних дипломатичних місій; пізніше член Галицького Правління у Відні; після національної катастрофи один з керівників політично-громадського життя в Галичині; у 1945 р. один з організаторів Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині і керівник його Правного Відділу; у 1948 р. один з ініціяторів, а згодом член Української Національної Ради та член її Виконавчого Органу на становищах заступника голови, керівника ресорту закордонних справ і представника в США; після смерти сл. п. Президента Андрія Лівицького — Президент Української Народної Республіки в екзилі — на всіх цих постах Степан Витвицький завжди боровся і працював для ідеї української державности.

Над могилою свого Президента стоїмо опечалені всі, без різниці наших переконань, бо, схиляючись перед світлою постаттю й заслугами Степана Витвицького, віддаємо пошану тому, що репрезентує Україна в найсуттєвішій своїй ідеї: любов Батьківщини, вірність у службі народові, розуміння ідеї державности і віру в остаточну перемогу справедливости і добра.

руками „латану сорочку з каліки знімати". І те все робиться руками „революційних лицарів" під гаслами т.зв. „визвольного фронту". Це тільки один з парадоксів нашої доби.

Леся Курбаса, Миколу Куліша і Миколу Хвильового (цього останнього ще й сьогодні не можна згадати без оглядки навкруги себе) знищено фізично. Їхні неповторні твори або заборонено, або оббріхано й поперекручувано. Та все ж їхні ідеї нуртують у підземеллях, струмують у глибинах душ і сердець молодого покоління, яке навчилося вичитувати недописане, яке вслухається у недоказане, яке спрямовує свій зір у найсокровенніші таїники минулого.

Це те нове покоління. яке в нашій батьківщині з кожним днем сміливіше домагається права голосу в усіх ділянках життя свого народу, яке вимагає фактів про справжній, не сфальшований стан недавноминулого. Завдання московської агентури осквернити ті факти і там, удома, і тут, у вільному світі, щоб вони не стали животворящою поживою для сьогоднішнього молодого і прийдешнього поколінь. Ось де треба шукати джерел і причин наступу реакційних сил і вдома, і на еміграції. Тому не здригаймося й не дивуймося, почувши істеричні вигуки „лови злодія!", тільки спокійно приглянемося до того горластого крикуна: а чи це не він сам і є тим злодієм! І поможім вивести його за вуха на світло денне. А тоді виявиться, що під масками того „лицарства" криються люди з дуже темними плямами на своєму минулому. Коли ж до них уважніше приглянемося, то пізнаємо тих, які в той час, коли розпинали Куліша, Курбаса, Хвильового, подавали катам мотуззя й горланили: „Распни їх!!!".

Це вже не тільки парадокс, а й трагічна така наша дійсність...

На долю Леся Курбаса припала революція 1917 року. Ця подія дала йому можливість вивести український театр у світовий процес, у сферу модерних шукань шляхів із застоялого, анахронічного, провінціяльного побутовизму. Український народний чи пак побутовий театр протривав період життя його творців. Їхні ж учні і співробітники не зуміли підхопити й розвинути набуток своїх майстрів згідно з вимогами нового дня, нового покоління творців драми, які принесли нові, модерні на той час, форми й ідеї. Іван Франко, Леся Українка, Олександер Олесь і Володимир Винниченко вказали Лесеві Курбасові шлях, на який він рушив і повів за собою молоду когорту театральних мрійників.

Лесь Курбас приніс з собою в столицю України свій Богом даний хист, своє вийняткове мистецьке відчуття краси й правди, глибоке знання кращих здобутків світового театру й уміння перетворювати їх у горнилі української самобутньої творчости. Осяги світової театральної культури були для Леся Курбаса тільки знаряддям і фаховою базою технічного озброєння. Вивчення світових театральних осягів оберігало Курбаса від спокус все нового відкривання давно відкритих Америк у ділянці театральної грамоти. Віддаючи належне геніяльним акторам попередньої доби й переймаючи досягнення їхньої майстерности, Лесь Курбас одначе різко засуджував їхніх спрощувачів-епігонів, що проповідували із сцени фетишизацію національної обмежености й загумінковости, заскорузлости провінціяльних театральних засобів та штампів. На комплекс „малоросійства", який — за підтримкою московсько-імперських чинників — закорінено й закріплено в дореволюційних театрах, Лесь Курбас разом із своєю школою повів безпощадний наступ. Проте слід якнайрішучіше заперечити наклепи комуністичних театрознавців, нібито боротьба з „малоросійщиною" була боротьбою з народництвом та „українофільством", хоч ті поняття вважались тоді вже пройденим етапом. У двадцятих роках український театр уже підійшов до тієї межі, яка залишала позаду побутові штампи та провінційні обмеження. Театр пішов уже в ногу з літературою, яка в тому часі вже подолала загумінковий сентиментальізм і „шараварний" патріотизм.

Лесь Курбас, спочатку із своїм „Молодим театром" а згодом з „Березолем", — узяв на себе завдання виплекати нового актора, нового організатора-режисера, які зуміли б здійснювати в театральному мистецтві ідеї нової української людини, що проявила себе у збройній боротьбі і в боротьбі за самобутність української культури. Лесь Курбас і його театр пішли шляхом власної ідеї української культури. Ступивши на той шлях, „Молодий театр" та „Березіль" не сходили з нього до останніх днів свого існування. Цю настанову Курбас підтверджував повсякчасною своєю практичною роботою, і завдяки тій послідовності виріс і зміцнів український театр, зайнявши рівнорядне місце в шерензі передових театрів того часу, нікого не копіюючи й не повторюючи чужих зразків. Коли ж узяти на увагу непохитний спротив усяким намаганням центральних старшобратських установ підкорити все культурно-творче життя, то стане самозрозуміло, що в особі Курбаса Москва зустріла великого будівника молодої української театральної культури, вплив якого був важливим чинником у формуванні всього мистецько-літературного фронту двадцятих років.

Без Леся Курбаса і його театру драма Миколи Куліша застрягла б на п'єсах „97" і „Комуна в степах" у яловій інтерпретації театру Гната Юри. Ні „Народний Малахій", ні „Мина Мазайло", ні „Маклена Граса" не мали б такої трибуни, з якої сміливе слово Куліша прогриміло б так могутньо, як із сцени „Березоля". Без відважного експерименту й ризикованих шукань нової форми й засобів її вияву, була б немислима „Патетична соната" — та перлина української драматургії, яка ще й досі лежить невикористана нашим театром. Оригінальність форми, мисли і слова цього драматургічного шедевру досі неперевершена у світовій драматургії. А хіба майстри сценічного оформлення: Анатоль Петрицький, Вадим Меллер і десятки їхніх послідовників та учнів не почали свого творчого шляху з Курбасових майстерень та лабораторій? А Курбасеві постановки „Царя Едіпа", „Гайдамаків", „Газу" та „Джімі Гігінса" мали вирішальне значення у формуванні мистецького світогляду Олександра Довженка. Білл двох десятків режисерів театру й кіно повели свою родословну з „березільського режштабу".

За шістнадцять років невтомної праці Леся Курбаса український театр перескочив бар'єр, який відгороджував його від театрів Заходу. Москві це було не під смак. Україна стала вимикуватися з мішка московської провінціяльности. Відродження країни, масовий потяг молоді до вищих шкіл, нестримний зріст тиражів української книжки й періодиків — ставали загрозливими буревісниками. Тож прийшов час ліквідації всяких революційних лібералізаційних поступок та економічних полегшень. Почався наступ на всі прояви національних надбань. Наука, література, театр і всі інші галузі мистецтва, що підживлювали народний дух, попали в неводи, якими Москва націлилась зашморгнути всю животворящу субстанцію країни.

Лесь Курбас не був здатний до півзасобів і компромісів. Його відчуття відповідальности не дозволяло йому на будь-які відступи від наміченого шляху. Він знав, що його чекає, яка доля йому судилася, коли вперто обстоюватиме свої права на вільну мистецьку творчість. Проте він гордо і свідомо пішов дорогою, що встелилася

всім тим, хто не схотів коритися насиллю. Такого ходу ворог не прощає ніколи, такого сміливця не можна залишити в пам'яті співгромадян незганьбленим, його треба обов'язково обезчестити, на нього слід нацькувати хортів та гончаків, його творчі надбання здискваліфікувати, а то й безсоромно приписати на свої мізерні конта. І це мусять зробити свої ж таки одноплемінники, недавні співробітники й беззастережні послідовники. Для осягнення такої мети засобів вистачить. Підкупи, ордени, матеріяльні достатки серед моря голоду і злиднів — це заманливі речі. Врешті страх перед насильною смертю а чи довголітньою каторгою — це ж засіб, яким можна осягнути всяку намічену мету. Державна машина могутня, засобів у неї багато, а незламних, вірних, до кориетей неласих — небагато.

Чимало учнів-режисерів, десятки акторів-вихованців, які роками жадібно прислухалися до кожного слова майстра, — в один день забули своє минуле, відреклися від того, хто з відданістю й любов'ю ділився з ними всім тим, чим така багата була його душа... І, мов на помах чаклунської палички, стали закидати камінням і гряззю навіть тінь його! Та на тому вони не зупинилися. Їм замало було знеславлювати й оббріхувати Леся Курбаса, вони знали, що їм усе спливе з рук, бо що більше вони перестараються в догоду „власть імущим", то більша буде заслуга і краща щодина плата. Вони не зупинилися навіть перед злодійським приписуванням на своє конто Курбасової спадщини. Ось навіть сьогодні, коли можна без страху згадувати про цього подвижника нашого театру і його працю, орденоносний достойник Гнат Юра не соромиться у своїй книжці приписати собі інсценізацій „Великого льоху", „Гайдамаків" та „Івана Гуса", які належать до основних робіт Леся Курбаса. Така мораль у пігмея, який у своїй ницості звик плазма лежати на історичних роздоріжжях.

...Пройшли десятки років. Колишні учні Леся Курбаса вкрилися сивизною, більшість спочила на казенних лаврах, велика частина відійшла у вічність. Який же доробок тих, яким попали в спадщину надбання шістнадцятилітнього труду основоположника театру нашої доби? Адже їм у театрі бракувало тільки птичого молока. Бо ж ніколи театр на Україні не мав таких матеріяльних можливостей, якими купувала радянська влада своїх слуг в останні десятиліття. Найкращі театральні приміщення, модерні технічні обладнання, забезпечення акторів найвищими категоріями платень і житлових умов, словом, усе те, чого український актор ніде і ніколи не мав, і навіть йому це й не снилося. Куди ж вони дійшли? Ось питання, про яке варто подумати театрознавцям обабіч кордону.

До п'ятдесятилітнього ювілею жовтневої революції (відзначення якого є тепер основним завданням підрадянського мистецтва) український театр підходить з пустими руками й порожніми серцями. Ті, що взялися повести театрального воза по дорогах і маршрутах генеральної лінії партії, і не стямились, як стали рупорами агітпропівських установ компартії. Коли за душею немає нічого, крім жаги до кар'єри й земних багатств, то жодна, навіть довготривала, коньюнктура не вивезе й не допоможе. Навик, техніка, професійна вправність без повнокровної любови й неподільної посвяти — ще нікого не вивели на шляхи до правди і краси. Наказний стиль,

всепожираючий соцреалізм завів драматичний театр у безвихідне провалля. З брехні, з розбою, з тиранії, з моря крови й мільйонів трупів — краси не викрешеш, правди там не догледиш! Ось де причина невідрадного стану сьогоднішнього театру на Україні.

Сотні сьогоднішніх драматургів не спроможні замінити одного Миколи Куліша. Тисячами режисерів і акторів, мистців-декораторів, які повирослали в казенних школах та інститутах, не заспати прірви, яку вирила Москва, убивши Леся Курбаса. Стоять монументальні театральні будівлі, ідуть вистави при багатющих декораціях, але многолюдні масові сцени й численні акторські ансамблі в розкішних костюмах не можуть прикрити убозтва мислі й сірости вияву. Це не наші особисті спостереження, ми давно там не були й не бачили цього, а з газет їхніх, звісно, можна вичитати тільки захоплені відгуки й суперлятивні похвали. Але таку картину рисують нам тамошні люди, з якими поталанило поговорити по душам. Вони з розчаруванням і тугою говорять про цілковиту відсутність режисерської індивідуальности. І не тільки у драматичному театрі, але й кіно не радує їхніх сердець.

Ще за часів мого перебування в „Березолі", появився був драматург Олександер Корнійчук. Він, видно, родився в сорочці, бо такими стомилевими кроками став пробігати по сценах цілого СРСР, що й не снилося жодному іншому письменникові в комуністичному царстві. У партійній і державній ієрархії він пересидів на найвищих стільцях. Його п'єси ставились по всіх театрах союзу, а його гонорари доходили фантастичних цифр. Сім відсотків з валового збору з кожної вистави з цілого СРСР сипались на його банкове конто, стану якого він ніколи й не знав, а черпав з нього, коли і скільки хотів. Його перша дружина Лора після одної із своїх частих подорожей за кордон, появилася на пляжі Чорноморського побережжя (в будинку відпочинку письменників у Хості) з брилянтовими перстенями... на пальцях обох ніг! За моїх часів Корнійчук був під особистою опікою самого „хазяїна", як тоді звали Сталіна. Коли в 1940 році делікі необачні насмілились скритикувати його п'єсу „В степах України", то після того вже більше ніколи не брали пера в руки. У чому ж секрет такого ласкавого відношення партії і її вождів до того драмороба, якого продукція залила всі театри московсько-більшовицької імперії? Адже не блистів він вийнятковим талантом; таких драматургів на Україні багато. Чому саме він з легкої руки Сталіна ось уже тридцять п'ять років царює на літературно-мистецькому Олімпі? Та хіба тільки на тих висотах? Таж без нього не обходиться жодна затія в міжнародному маштабі коекзистенційних авантюр. Від імені партії й більшовицького уряду він засідає на міжнародних конференціях наукової і духової еліти, на яких шукають шляхів виходу із складних проблем усього людства!

Секрет тут дуже нехитрий і грубими нитками шитий. Висуваючи й підтримуючи того прорядового писаку з малоросів, Москва хизується, мовляв, як саможертвенно й зичливо ми ставимось до представників братських народів; у СРСР усі рівні й усім шляхи відкриті до комуністичних висот. Та це тільки одна і менш яскрава сторінка медалі. А друга, прозоріша, чіткіше обрисовує контури того класичного хамелеона, який усю свою діяльність присвятив

пропаганді й вихвалянню тиранії, який кожне своє слово й увесь свій невеличкий хист віддав у наймі окупантам батьківщини, який плазував і плазує перед кожним московським губернатором на Україні і перед кожним емгебівським посіпакою. Цей трубадур підлости ще й сьогодні заливає своєю партійною макулятурою всі театри імперії. При кожній зміні на троні московсько-більшовицької імперії цей пристосуванець моментально міняє свою шкіру, його чуткий нюх тут же уловлює, чим несе із партійної кухні, і ось із сцен театрів усіх народів СССР негайно ж несуться нові пісні, нові пеани в честь нових батьків „щасливих народів". У метелиці того „танцюриста" під дудку московських деспоотів, ховається дикий парадокс і безмежна трагедія сучасного драматичного театру в Україні! А вже чи не найбільшим знущанням над мистецтвом є те, що Корнійчука ще й досі ставлять прикладом безплямного лицарства, яке партія комуністів намагається прищепити молодій ґенерації письменників і митців. Тут і причина того, що театр став сьогодні „задніх пасти". У двадцятих роках театр Леся Курбаса був у авангарді культурного життя, сьогодні театр на Україні далеко позаду. Сучасна молода фаланга літераторів не має трибуни, якою був колись театр Курбаса. Сьогодні драматичний театр знову опинився в тому ж стані, який застали модерністи на початку нашого століття, коли тогочасний театр був сторінкою давнопрочитаної книги. Сьогодні дедалі настирливіше прориваються голоси різкої критики існуючого стану в театрі і категоричні вимоги права для свіжих дерзань, для ризикованого експерименту і шукань нових театральних форм для літератури, яка гряде.

Відмінна картина в оперному театрі, балеті, хоровому мистецтві, для яких „соцреалізм" ще й по нинішній день являється тільки обов'язковим шильдом. На щастя цих жанрів, той казенний стиль ще не в стані так розпаношитися там, як у драмі чи кіно. Тож помітні деякі відрадні проблиски, яких довго не було. Як видно, на тому полі шукається рекомпенсації. Поява такої кляси співаків, як Гнатюк, сестри Руденки, досягнення київського класичного балету, успіхи світового турне ансамблю Вірського і високе мистецтво в інтерпретації народної пісні хоровими ансамблями та бандуристами — усе це свідчить, що ті мистецькі установи не гайнують ні часу, ні державних матеріяльних засобів. Коли до цього додати появу „Шестидесятників" та проліски навіть шкільної літературної молоді, то ще і ще раз можемо пересвідчитись, що все, навіть велике насилля, виснажується, а дух народу живе й пробивається вгору, не дивлячись на найгірші обставини.

Знищивши культурно духові цінності минулого, комунізм використовує всі засоби мистецтва, а особливо театр, як пропагандивний засіб для закріплення своєї влади, для скорішого осягнення своєї мети. Театрові наказано вжити всіх можливостей впливу на громадянство в інтересах тотальної диктатури нової касти, що поставила перед собою мету: покорення всього світу. Театр удержавлено, на нього, як на рупор пропаганди, покладено завдання стати казенним апаратом, усіх його співробітників уніфіковано. Театр став державною установою на повному державному утриманні. Як ця установа виконує накинені на неї обов'язки — про це ми говорили вище.

І так у нашій батьківщині московські окупанти вже скоро пів століття тероризують, приглушують, фальсифікують каструють кож-

ний зліт вільної мисли, кожен творчий задум, що не вкладається в їхні трафарети й не хоче йти в ногу з настановами і плянами чужої влади.

III.

У наслідок історичного катаклізму відбувся теж український „ісход", в якому заступлений повний вахляр нашої суспільної структури — особливо з українського Заходу. Серед великої громади не останнє місце заповнили представники мистецтва в такій кількості, що давала еміграції великі можливості для розбудови духового життя. Тут, в атмосфері повної свободи вияву й у великій конфронтації з новим світом, була і є нагода плекати вартості, що не можуть вирости в атмосфері ярма й нівелюючої московської машини. Однак, як не дивно, тут якраз тонемо у безпросвітності, тут диктує псевдополітичний примітив, тут домінує атмосфера важка, несприятлива для вияву мистецької і взагалі будь-якої думки. Завелась у нас звичка неґативні прояви нашого життя називати „емігрантщиною". Та це сумнівне щодо своєї вартости слово. Неконче це походить з обставин еміграції. Радше ми принесли з собою ту спадщину, що лякала завжди наших людей думки: П. Куліша, І. Франка, В. Липинського та інших. Якраз в атмосфері еміграції, де нема ні бича ні політрука, але де й нема того українського моря, що двигає на собі все; тут, де кожному вільна воля, але де все треба мурувати самому, якраз у такій атмосфері виявилися в повній наготі ті речі, що в нас глибоко сидять і нас пожирають. Тут наростали й розбивалися зусилля для побудови українського театрального життя — історія болюча й трагічна. Так сталося, що я разом з дружиною Олімпією Добровольською брав участь у цих зусиллях. І тому нашу тему розгортатиму далі у великій мірі з перспективи особистого досвіду й особистих переживань. Нам обом довелося діяти в театрі в незвичайний час і то на терепах, де події струсонули світом. Коли мова про сам театр, то доля судила нам бути на вершинах, але й принесла розгром того, що було нам найдорожче: загибель найкращих приятелів, товаришів праці, каторгу.... Пощастило перейти й горнило другої світової війни. Виходячи в широкий світ і спираючись на досвіді давнішого і перехідного часу (за війни), ми взялися за розбудову, нехай скромного, хай бідного технічними засобами театру, який ми вірили, стане у великій пригоді нашій громаді. Ми почали з нічого. Згуртували біля себе молодь, яку стали навчати театральної грамоти, від перших „азів" починаючи, на таборових піддашах відкрили широко двері для мистців і письменників, людей думки. Ми з перших днів взялися за твори для нашого репертуару, які розкрили б усю трагедію нашої країни і нашого народу, які сказали б світові, чому ми покинули батьківщину і чого ми шукаємо за її межами. Ми були і є переконані, що працювали з повною вірою у свою правоту і в інтересах усієї нашої громади.

За час існування організованого нами „Театру-Студії", а згодом уже тут „Українського Театру в Америці", ми дали 471 вистави по всіх усюдах розкинених таборів ДП і по США та Канаді; поставили 22 п'єси з творів української та світової драматичних скарбниць; зінсценізували поетичні твори десятьох авторів нашої клясичної літератури. За той час підготовлено декілька десятків акторів, кілька ре-

жисерів, які по широкому світі, по мірі своїх сил, продовжують театральну справу. Чимало наших колишніх учнів та співробітників, удосконаливши свої фахові знання, продовжують корисну працю не тільки на театральних помостах, але й у радіо і телебаченні.

Ось чому московські апаратчики та їхні загони й вислугачі різних ступнів не забували про нас. Це навіть і не диво, якщо взяти під увагу їхні цілі і завдання, а з другого боку, нашу роботу. Так само ніякою новиною не була думка, що вони старатимуться пролазити в наше середовище, нацьковувати на все їм невигідне й небажане наших таки людей, запрягаючи їх під кличами дуже ніби патріотичними і... дуже крикливими. І не диво: адже ж ми не лишалися в них у боргу. У свій репертуар ми включали твори письменників, які й досі зганяють сон з очей кремлівських можновладців. Хвильовий і Куліш у своїх творах так розкрили комуно-московську суть, що їм того й досі не прощається. Якраз цими зразками їхньої творчости ми й пішли в наступ на окупантів України.

Не в тому річ, чи наша робота була великого чи скромного засягу. Більшовики ж ідуть систематично проти всього, що їм на дорозі: вони нацьковують на кожного українця, який є будь-якою вартістю у будь-якій ділянці. Їх коле в очі кожний наш неконтрольований ними контакт з широким світом, кожен приятель українців, кожна людина, що може бути, наприклад, добрим перекладачем з української мови.

Досі сказане було б іце відносно просте й ясне. Але ціла проблема безмежно скомплікована однією дикою, на перший погляд, обставиною. Кермована т. зв. „визвольними фронтами" вулиця від довгих літ робить на практиці те саме. Від літ перебувають під її обстрілом наші культурні сили. Від літ ті фронти висовують і підтримують свої, в найкращому випадку третьорядні, культурні елементи. Від літ усе це ведеться нібито для найкращого добра України і під тріскучими кличами, з головним наголосом на молодь. Це призвело до неймовірної корупції, особливо відтоді, коли на вислугу тим „фронтам" пішли опортуністичні елементи, які перетворили навіть існуючі газети у великій мірі на трибуни для „фронтів". Звідси і для розбудови театрального життя вийшли прямо фатальні наслідки.

Причин невдач нашого театрального життя можна дошукуватися багатьма способами. Поширювано думку, що тут найбільше заважило „суперництво" двох, так би мовити, „осередків", які, мовляв, не зуміли знайти спільної мови. На це можемо сказати: суперництво в засаді нестрашна річ; воно може внести багато життя. На конкуренції здобуваються творчі успіхи. Проте, на нашу думку, оті й подібні здогади нічого не пояснюють і вже нічого не поможуть. І взагалі треба сказати: недавноминулі й сьогоднішні події та культурно-суспільні процеси будуть замкненою для нас сімома печатками книгою, якщо не з'ясуємо собі загальної ситуації, серед якої мав розвиватися театр. Не забуваймо, що театральне життя, особливо в діяспорі, де нема ніякої допомоги ні від держави ні навіть від льокальної адміністрації, здане всеціло на підтримку наших людей, а ще докладніше: на підтримку того, на базі справжніх вартостей упорядкованого і внутрішньо свободного, людського колективу, що зветься звичайно громадянством. Як же виглядало наше громадянство в часах діяспори? Ось де збігаються всі питання і звідки могла прийти відповідь.

Найболючішим явищем нашої ситуації, яке виринуло власне в дія-

спорі, було існування тоталітарної, перед власним громадянством у великій мірі законспірованої сили, що базувалась на чверть-і півінтелегентові не раз навіть дипломованому, сили, по своїй природі глибоко антикультурної. Це перше і найважливіше.

До цього треба додати ще капітуляцію нашої обивательщини (навіть людей, які ще вчора були на чолових позиціях справді демократичних партій) і капітуляцію поважної частини українського католицького духовенства, — що є неначе несамовитим дотепом наших диких часів.

Цей доскок обивательщини, ця поява на еміграції численних „революціонерів", які там, де була ще якась нагода показати непримиренність і революційність, сиділи тихо (а деякі з них були й вислужниками чужих режимів), — цей доскок обивательщини до бандерівщини був річчю немалої ваги. Він дав бандерівцям ширше поле для діяльности, довші руки, він їх пхнув на атакування й проникання навіть туди, куди вони давніше й не лізли. Він зробив їх уже чинником нашого культурного процесу, чинником понурим і зловісним. Досі, від часу новітнього відродження українства щось подібне з наших надр не повстало, не трапилося! Хтось скаже: перебільшення. Та тут переборщити трудно, не можна знайти зачорного кольору. Політично пережили ми бандерівщину, як страшний кошмар, якого не можна позбутися, як нашу колективну травму. Ця травма спаралізувала нашу політичну силу на еміграції, зробила нас нездібними думати і діяти. Враження таке, що маса речей просто вигоріла. На культурному відтинку від літ прикон і бляшаними деклараціями дає себе чути вже таке явище, як бандерівська т. зв. наука!

А як театральне життя? Частинно ми вже дали відповідь. Громадянства модерного, самостійного в нас нема. Тут діє травма. Велику скількість українців відповідною пропагандою відгороджено від усього, що небандерівське.

Але театр зданий на публіку — і то більш, як науковий світ. Театр виставлений на удари, він безборонний супроти сил з-зовні. В нашому театральному житті на еміграції це стало дуже швидко відчутним.

Загально відомо, що ми з Олімпією Добровольською остаточно розійшлися з Володимиром Блавацьким. Поминаючи цілий ряд фахових і мистецько-етичних мотивів, може хтось поставити питання: чи це було необхідне? Таж Блавацький мав заслуги! Його театральна діяльність до війни вперта й жертвенна. Громадянство, що знає театральне життя ззовні і поверхово, відчувало цю посвяту і цінило. Але тут треба мати на увазі факт інший: заслужений діяч театру — з причин, які тут годі вияснювати — станув на платформі бандерівщини. Він дістав від неї засоби й підтримку, але втратив далеко більше. Він не зрозумів знаку доби — і це річ, що в практичних діях людини жорстоко мститься: чому ж так сталося? Чи він, що пережив боротьбу за український театр у невідрадних умовинах на власній шкірі і нервах, упав може жертвою демагогічної патріотики? Як би не було—і він ототожнив себе з провінційним і відсталим, антикультурним і жадним влади середовищем і заплатив за це дуже дорого. Та тут не про те йдеться... Для нас важне одно: постава Блавацького була великим ударом для театрального життя. Це так, наче б літературне життя і МУР хтось задумав будувати з платформи бандерів-

ської партії! Театр тут не втік далеко! У тій ситуації така постава означала одно: через театральне життя впала своєрідна залізна заслона. На наслідки не треба було довго чекати. Цілий ряд проблем, які мусіли б лягти в основу розбудови театрального життя на еміграції, зразу опинилися під знаком питання. Бо й справді, як погодити „Березіль" з вимогами бандерівського центру? А питання традиції двадцятих років? Для прозорішого з'ясування тієї ситуації кілька прикладів:

Після війни на терені таборових колоній переміщених людей опинилось чимало висококваліфікованих співаків, акторів, музикантів, танцюристів і навіть композиторів з центральних земель України. З того гурту мистців можна було скласти оперні та драматичні ансамблі, які принесли б велику користь і честь нашому мистецтву й усій громаді. Ціла та фаланга мистців залишилась одначе поза увагою таборових адміністраторів культурного життя, які зосередили всю енергію й засоби тільки біля своєї регіональної трупи. Бандерівщина явище льокальне і не легко йому взяти в запряг людей, що виростали в інших умовах. Відстрашити їх далеко легше, що і сталося. А вся ця армія цінних людей, після кількох самотужних спроб, розплавилась у чужих наймах. Хто відповідає за ту прогайновану нагоду?

Ми вважали, що, виховуючи акторську молодь, принесемо деяку користь театрові навіть на еміграції. Після старанної підготови молодих кадрів до складних психологічно-драматичних п'єс, ми зважились поставити інсценізацію двох новель Миколи Хвильового: „Мати" і „Я", з'єднавши їх в одній композиції. Вистава мала чималий успіх у глядачів, які, мов у дзеркалі побачили себе і ту жахну добу, з якої вони тількищо вирвались, але на яку не мали ще змоги спокійно й об'єктивно поглянути.

Мандруючи по таборах наших співгромадян, ми добралися до Мюнхену, де нас заскочила несподіванка. Нам стало відомо, що начальник „Служби безпеки" бандерівської ОУН Матвієйко, і редактор газети тієї організації „Українська Трибуна", доручили членові тієї ж групи, горезвісному Петрові Яровому, скласти рецензійний звіт не тільки з вистави: „Мати і Я", яку схарактеризували як „ідеологічно ворожу вилазку", але й усю нашу діяльність засудити і поставити під сумнів дальше наше існування. Тоді ми не придавали цьому належної уваги; ми навіть не реагували на такі „невинні" факти, як написи на стінах таборового театрального закулісся, якими нас вітали: „комуністи", „совєтські агенти", „зрадники" і т. п. Однак, коли наближався час переїзду до Америки, тоді партійна еліта взялася за більш радикальні засоби і методи. Тоді пущено в середовище молодих наших акторів агітацію про рожеві перспективи для них в Австралії і т. п. теорії, які мали на меті здеформувати наш діючий ансамбль. Наслідком тієї нехитрої кампанії було те, що кілька талановитих акторів поїхали до Австралії, де вони й досі жаліють своєї невторопности. До Америки довелось приїхати здекомплектованими і з обмеженим репертуаром. Однак наші вистави та наша діяльність і тут були не до смаку тому середовищу. Та ж сама „Українська Трибуна" і її головний редактор, переїхавши у Нью-Йорк, спрягається із співробітником комуністичного підголоска „Громадський Голос", і автором пашквілів у московських еміграптських газетах Юрієм

Косачем, підібравши на давнтавнських бруках плагіятора-„мистецтвознавця", і — з благословення керівника філядельфійської групи — всі поспіль розгортають довготривалу, безприкладну своїми етичними засобами, кампанію, яка мала одну-однісіньку „скромну мету": примусити нас припинити нашу театральну роботу, заставити нас замовкнути.

Ми не замовкли, але театрові вибито грунт з-під ніг. Без широкого глядача театр може існувати (і до часу-пори), тільки під радянською владою, де казна платить і заставляє ставити такі п'єси, які їй потрібні. Український театр завжди з трудом пробивав собі дороги, але він завжди живився співчуттям свого глядача, свого громадянства. Тут завзялись опустити між театром і глядачем залізну завісу. Чиїми руками? За чиїми наказами? На ці питання раджу читачам самим шукати відповіді...

Те, що радянське театрознавство старанно і вперто витирає наші прізвища із аналів українського театру, нас не діймає, цього ми сподівались, це так би мовити — нормальне. Там люди звикли нічому не дивуватись. Але тут, за межами диктатури більшовицької партії теж дивні дива діються. Тут теж люди проходять спеціяльні вишколи по мистецтвознавству. Новоспечений теоретик ідеологій „визвольного фронту" Михайло Кушнір у своїй „мистецтвознавчій" праці „Український театр в Україні і на еміграції" („Гомін України", Торонто, 1962 р.) вписав на чуже конто постановку „Гамлета" у Львові.

Коли більшовики пишуть, що прапрем'єра „Гамлета" на українській сцені відбулася 1956 р. у Харкові в постановці Норда, то всі там мовчать, хоч знають, що прапрем'єра „Гамлета" відбулася не 1956 р. в Харкові, а 1943 р. у Львові, і не в постановці Норда, а в постановці Гірняка. Мовчить виконавець головної ролі в харківському „Гамлеті" Геляс, дарма що він брав участь і в моїй постановці „Гамлета" у Львові. Мовчить і Михайло Рудницький, дарма що він зладив для львівської вистави 1943 р. переклад цього архитвору Шекспіра. А коли тут, у вільному світі „мистецтвознавці" з „Гомону" вживають таких самих методів, то... тут теж усі мовчать.

М. Кушнір, за методою більшовицьких писак, витер із історії української еміграції довголітню працю „Театру Студії", „Українського театру в Америці", а нас, грішних, за його даними, взагалі не було на цьому світі за царства бандерівського ОУН.

Коли мова про нас, то це пів біди; усвідомлюючи закони часу, ми заховались під тінями емеритури, але куди дітись від диктатур партій молодим людям, які намагаються самостійно шукати шляхів до знання і правди?

Ось ще один вопіющий приклад: Група студентської молоді, на протязі довгого часу (біля півтора року), відриваючи дорогоцінний час від високошкільної науки, при участі кількох акторів „Театру слова", з великим ентузіязмом працювала над інсценізацією поеми Т. Шевченка „Неофіти". Цією інсценізацією „Театр слова" вшановував свято відкриття пам'ятника Поетові у Вашингтоні. Це вперше, на великій сцені, у присутності многотисячних глядачів, при такій винятковій нагоді, пролунало слово тієї поеми. Їхній виступ міг би прикрасити найповажніші святочні мистецькі акти в столиці України. Режисер — Олімпія Добровольська, цю свою роботу може вважати поважним професійним надбанням. Вся наша еміграційна громада,

з повним правом, могла б цю інсценізацію записати на конто своїх культурних дорібків. І ось, цю виняткову імпрезу збойкотувала не тільки партійна преса, але навіть асекураційні тижневики і щоденники не найшли слова підтримки для молоді, яка не жаліла ні часу, ні сил для звеличання такого свята у світовій столиці. Чого варті всі великі слова про нашу молодь, і турботи з приводу її асиміляції, про її блудні дороги і манівці? Таж та молодь доконала великого діла, яким повинна б гордитись ціла суспільність! Вона ж доказала, що, при відповідних обставинах, при співчутливому відношенні, вона може ще не такі діла довершувати. Та ба, вона не спитала броду, не дістала від партійних диктаторів благословення і пішла у науку до людей із „певним політичним обличчям", як це недавно писав торонтський „Гомін".

Я свідомий, що зайняв увагу читачів справами, які в тій чи іншій мірі заторкували нас — мою дружину і мене — особисто, однак театр дуже близький нашому серцю і нам трудно говорити про нього, виключаючи свою працю в цій ділянці. Проте той доволі невеликий круг являється немаловажним звеном у всьому комплексі культурного процесу, який виповнює життя діяспори. Театр у батьківщині і тут у вільному світі — це дві неспівмірні величини. Маштаби їхні вже дуже то різні, але їх єднає спільна доля: там і тут над ними висить „диктатура партій". Там супроти тієї диктатури театр безсильний, немічний. Тут театр приглушила загальна апатія, яка виелімінувала творче і живе з еміграційних буднів. Забираю слово на цю тему з уваги на майбутнє. Звичайно, ми свідомі, що майбутнє вже безумовно обійдеться без нас, і ми більше не будемо нікому мозолити очі своїми особами. Але театр — це справа дуже важлива і потрібна! Театр за межами України може зіграти велику ролю і може мати велике значення у розвитку загального театрального процесу у майбутньому. Закінчивши університетську театральну освіту, Володимир Лисняк і поет Богдан Бойчук заходились біля організації молодіжного українського театру тут у Нью-Йорку. Беруться вони за дуже відповідальне діло. Я звертаюся до всієї нашої громади і до всіх „властьімущих"; обережімо молодих людей доброї волі від труднощів і небезпек, які колись нам стелили шляхи колодами та колючками. Поможім їм добрим словом та щирим серцем! Перед ними ще довге життя, їх чекає ще багато несподіванок, їм буде потрібно сили та енергії, щоб поборювати майбутні труднощі. Захистімо їх від того шкідливого, яке завжди паралізувало творчу думку, яке тероризує літературу й мистецтво на батьківщині та ставило колоди під ногами культурного життя тут, на еміграції. Голоси протесту проти того насилля громогласно піднімають молоді митці в поневоленій Україні. Це їм не легко приходиться, там їх чекають тяжкі наслідки за ту відвагу і рішучість, з якою вони взялися виборювати право на вільне слово правди і краси. Невже ми дозволимо, щоб це право і тут заглушували аматори збанкрутованих диктатур?!

Думки цієї статті були темою доповіді И. Гірняка, 15 жовтня, у „Клюбі Круглого Стола", в Нью-Йорку. З огляду на важливість і актуальність порушеної проблеми, містимо статтю в цьому числі журналу, відкладаючи до наступного числа продовження спогадів „Шляхами Леся Курбаса". — Ред.

Остап Тарнавський

"СЛОВО" І ПЕН

Об'єднання Українських Письменників „Слово" поставило собі за мету „згуртувати українських письменників на еміґрації на засадах вільного творчо-мистецького вияву, в протилежність до невільничого стану українських письменників на рідній землі". Ця статутова мета організації наших письменників говорить про головний принцип об'єднання „Слово", а саме про письменницьку свободу. Принцип свободи творчости визнає „Слово" у своїй внутрішній організаційній роботі, як теж у зовнішніх культурних зв'язках. Членами Об'єднання Українських Письменників „Слово" можуть бути і є українські письменники, есеїсти, критики й літературознавці різних мистецьких переконань і різних суспільних та політичних поглядів — ті, хто визнає принцип свободи творчости.

„Слово" не хоче і не може замкнутися у ґетті невеликого суспільства українських еміґраційних письменників. Літературний процес — один; його творять письменники в краю і на еміґрації. Тож і діяльність „Слова" не може обмежуватись лише проблемами еміґраційної літератури. У свідомості відповідальности за той єдиний літературний процес, Об'єднання Українських Письменників „Слово" намагається поширити принцип свободи літературної творчости на всіх працівників української літератури.

Діяльність нашого „Слова" збігається тут з діяльністю світової організації письменників: Міжнародної асоціяції поетів, драматургів, редакторів, есеїстів і романістів (International Association of Poets, Playwrights, Editors, Essayists and Novelists), популярно званої ПЕН. Ця міжнародна організація письменників, що її членами є і деякі українські письменники, від перших днів свого існування вписала на своєму прапорі гасло свободи літературної діяльности для всіх письменників усіх народів, і, вірна цьому гаслові, вона вже більше сорока років обороняє принцип літературної свободи.

Міжнародна асоціяція письменників була створена за почином англійських письменників у 1922 році, в Лондоні. Першим президентом ПЕН був англійський письменник Джон Ґолсворті, нобелівський лавреат за 1932 рік, автор роману „Саґа Форсайтів". Пізніше президентами були: англієць Герберт Велс, французький романіст Жюль Ромен, бельгійський письменник Моріс Метерлінк, що отримав був нобелівську премію в 1911 році, італійський філософ Бенедетто Кроче та інші. В 1959 році президентом був вибраний італійський романіст Альберто Моравія, а цього року американський драматург Артур Міллер.

У статуті ПЕН, між іншим, сказано: 1. Література, хоч вона національна походженням, не знає кордонів і повинна бути вимінною монетою між усіми націями. 2. Завжди, в кожній ситуації, а головно під час війни, твори мистецтва мусять бути збережені від національних чи політичних пристрастей. 3. Члени ПЕН мусять завжди вжити всіх своїх впливів для спільного порозуміння і взаємної пошани всіх націй. 4. ПЕН стоїть на принципі вільної передачі думки між усіми націями і його члени зобов'язуються протистояти

всякому обмеженню свободи вислову. ПЕН підтримує свобідну пресу і засуджує цензуру в мирний час.

Організація письменників ПЕН діє за посередництвом національних груп письменників. В окремих державах існують ПЕН - центри, що об'єднують письменників одної національности в одній державі. Крім того, існує ще ПЕН - центр для письменників в екзилі. Цей осередок еміґраційних письменників об'єднує понад двісті п'ятдесят письменників , головно з країн окупованих більшовиками, і поділяється на національні підгрупи, між якими існує теж і українська група письменників. В останніх роках цей осередок еміґраційних письменників був дуже діяльний. Від 1961 року видавав він свій власний журнал „Арена", (у трьох европейських мовах: англійській, французькій і німецькій). Дотепер вийшло 21 число цього журналу. Окремі числа були присвячені окремим літературам, як чеській, польській, мадярській, литовській, румунській, словацькій, альбанській, еспанській. Третє число „Арени" було присвячене українській літературі і принесло твори кільканадцяти сучасних українських письменників в англійських, французьких і німецьких перекладах.

Найвищий законний орган ПЕН — це міжнародний конґрес письменників, які усталюють статутові закони і вибирають правління з президентом на чолі. Саме в липні цього року відбувся 33-ій Конґрес ПЕН в Югославії, в місті Блед у Словенії. Це вже вдруге Югославія була господарем для міжнародних нарад письменників. Попередній Конґрес у Югославії відбувся в місті Дубровніку в 1933 році і він мав історичне значення. В той час в Німеччині почався гітлерівський терор і письменники мужньо виступили проти насильств німецького тоталітаризму. Тодішній голова ПЕН англійський письменник Велс гостро нап'ятнував німецький терор і примусив невеличку групу німецьких режимових письменників покинути конґрес. На тому ж конґресі ПЕН виключив нацистську Німеччину із громади вільних письменників. Це був і перший засуд для гітлерівського тоталітаризму.

Чи вибір Югославії для цьогорічного конґресу випадковий? Здається, що ні. Цього року в Югославії відбулись події, що примусили письменників пригадати кому слід про свободу думки і слова. В травні ц. р. югославський суд засудив молодого письменника Михайла Михайлова за те, що він образив другу державу (параграф 175 югославського кримінального закону), як теж за те, що він без попереднього дозволу друкував свої твори за кордоном. Справа в тому, що Михайло Михайлов у своєму репортажі із Радянського Союзу, надрукованому у белградському місячнику „Діло" під назвою „Московське літо", написав правду про радянські концентраційні табори, та ще й додав коментар, що радянські табори постали багато раніше, ніж німецькі. На цю сміливість негайно зареаґував югославський диктатор; совєтський амбасадор в Белграді Пузанов вніс протест; партія подбала, щоб автора поставити під суд і засудити. Цей поспіх був подиктований однією дуже важливою обставиною: все це відбулось напередодні візити Тіта в Москві. Та 1965 рік — це не 1933. На оборону незаслужено засудженого письменника станули друзі письменники. Словенський осередок ПЕН, що йому призначено бути господарем світового з'їзду письменників,

повів сильну оборонну акцію. У допомогу прийшли й інші відомі письменники. Відбулась голосна дискусія в справі цензури і спеціяльно про випадок Михайлова. В червні, напередодні міжнародного конґресу ПЕН, суд перевірив справу письменника і засудив його, але лише умовно й на невеличку кару: п'ять місяців ув'язнення з завішенням кари. Відкриваючи конґрес, голова словенських письменників Матей Бор міг говорити про перемогу.

Однак на цьому конґресі панувала трохи інша атмосфера ніж на попередніх конґресах ПЕН. Всі міжнародні конґреси ПЕН у п'ятдесятих роках, були виповнені протестами проти арештів письменників у комуністичних країнах. На конґресі в Блед винесено лише резолюцію проти обмеження можливостей подорожувати для каталонських письменників в Еспанії. Конґрес був позначений оптимізмом і дипломатичною стриманістю. Це ж уперше в ролі обсерваторів брали фіційно участь в конґресі ПЕН представники письменників Радянського Союзу. Правда, делеґація радянських письменників не була репрезентативна з літературного погляду. Її очолював фукціонер від літератури, незмінний від 1949 року секретар Спілки радянських письменників Олексій Сурков і другий такий же функціонер Олександер Твардовський, письменник Леонід Леонов та й український поет Вадим Собко. Виразником цієї малознатної навіть у рамах радянського соцреалізму групи був Леонід Леонов, який намагався обороняти гуманізм, підкреслюючи, що злочини російського царату проти гуманізму продовжувались за Сталінського режиму.

Ця оптимістична атмосфера на останньому конґресі ПЕН, зумовлена головно дипломатичними ходами провідних кол цієї міжнародної організації письменників для поповнення своїх рядів теж і письменниками комуністичних країн, навіяла тривогу на деяких гуманістів. Як відомо, саме в Югославії відбуває кару у в'язниці людина, яка посміла висловити свою критику комуністичного режиму. Мілован Джілас, автор славної на весь світ книги „Розмови із Сталіним", і досі у в'язниці, а його критика осуджена і засуджена. Югославські письменники, які так відважно стали на оборону Михайлова, а теж повели протестаційну акцію проти ув'язнення інших письменників, не лише не виявили охоти інтервінювати у справі Джіласа, але й самі підтримують засудження. Перш за все — Джілас був колись жорстоким комісаром від культури в Югославії і неодин діяч культури потерпів від його міцною рукою. Далі, — пояснюють письменники, — Джілас не лише критикував комунізм, він виявив урядові документи, і тим самим зрадив урядові тайни. А за це приписана законом кара.

Але така поведінка югославських письменників, викликає тривогу. Ідея свободи неподільна, є різниця між правом і претекстом, не можна замінювати принципу особистими симпатіями, чи антипатіями. ПЕН завжди стояв на позиції оборони свободи вислову й постійно стверджував, що свобода думки і слова — це підставова свобода, основа всіх інших свобод. Якщо арештують письменника, то це означає, що всі свободи людини у небезпеці. Відчувається загроза, що деякі режими, хоч і можуть поблажливіше ставитись до свободи мистецьких починів, то з однаковою послідовністю знищуватимуть почини свобідної політичної думки. Ці режими можуть

дозволити, щоб появився новий Пікассо, чи теж другий Євтушенко, а чи Ліна Костенко, але не дозволять висловити критичну думку новому Джіласові, хоч би він і був їхнім давнім функціонером.

Тож і останній конґрес ПЕН, хоч і пройшов у повній злагоді, носить у собі зародки нової тривоги. 500 письменників із 58 країн мусіли відчути, що загроза для свободи йде з іншого боку; не жорстокі репресії, але підступна обережність. Навіть у Радянському Союзі появилось уже багато творів, що розказують про важкі часи терору, про табори праці, про безпідставні арешти й заслання. Наш письменник Володимир Ґжицький написав репортаж-спомин про своє кільканадцятирічне заслання, і цей твір був надрукований у журналі „Жовтень". Але Ґжицькому не вільно було насвітлити основного питання: хто винен у тому, що його безпідставно арештували і засилали? По всіх сторінках цього сумного твору тягнеться чорною ниткою болісне питання автора: чому і за що? Проте він не сміє відповісти, що в цьому винен режим, який позбавив людину права на особисту свободу. Можна скласти вину на підступну людину, можна навіть кинути обвинувачення на Сталіна, але не вільно висловити критики режиму, що дала змогу вирости Сталінові і його опричникам, що не дозволила і далі не дозволяє людині висловити свою власну думку.

Ця підступність помітна і на самих діях конґресу. Головою ПЕН обрано американського письменника-драматурга Артура Мілера. Його підтримали теж письменники комуністичних країн, і вибір був одноголосний, хоч проти нього кандидував французький кандидат, представник ґватемальської лівиці — тепер на еміґрації у Франції, Міґуель Ангел Астуріяс.

У цьогорічному конґресі брали участь теж українські письменники, хоч і не в одній українській національній групі: українська письменниця Віра Вовк-Селянська була членом бразилійської делеґації, Вадим Собко входив у склад радянської делеґації. Як уже сказано, ПЕН діє за посередництвом національних осередків. Радянський Союз ще не є членом ПЕН. Якщо б Радянський Союз зголосив своє членство до ПЕН, то невідомо, чи згодиться на окремий український осередок.

Письменники-еміґранти входять в організаційні рами ПЕН за посередництвом еміґраційного осередку, так званого ПЕН - центру для письменників в екзилі. Ідуть намагання, щоб усі письменники — і ті, хто в рідному краю, і ті, хто на еміґрації, — були членами своїх національних осередків. Тож і ціллю Об'єднання Українських Письменників „Слово" є добитись окремого національного осередку для українських письменників у міжнародному ПЕН. Для цього вже зроблено деякі підготовчі заходи. Генеральний секретар ПЕН Давид Карвер виявив прихильність для цієї справи і тепер вона залежатиме від конґресу письменників.

У наступному році відбудеться 34 Конґрес ПЕН у метрополії світу — Нью Йорку. Присутність досить великого числа наших письменників на цьому терені й існування ОУП „Слово" в цьому місті — можуть сприяти нашим заходам для створення української секції

(Закінчення на 19 стор.)

Е. М.

КНИГИ ЗВІДТИ

А. Т. Сміленко — „Глодоські скарби".

Київ, 1965, в-во „Наукова думка", стор. 88, 4°. Наклад: 650.

Ця великого розміру книга, сигнована Інститутом Археології Академії Наук УССР (відповід. редактор В. Петров), майже напевно є „погробовцем" видавничої активности Максима Рильського останніх літ. Поруч перекладу „Одіссеї" Бориса Тена, виданого минулого року так само гарно і, на жаль, так само мініятюрним накладом (3,000), публікація Інституту Археології становить вартість безсумнівну і непроминальну. Це фахова праця, присвячена археологічній сенсації: чудом відкритого р. 1961 (9 червня) скарбу, зв'язаного з похованням (спаленням) якогось праукраїнського князя з віку VII по Р. Х. Досить підкреслити, що, опріч зброї (меч, на жаль, не цілий), кінської збруї, посуду, решток навіть тканин, знайдено (на глибині всього 70 цм.!) понад два і пів кілограма самих оздоб з щирого золота, а, головне, високомистецького виробу (правдоподібно, візантійського).

Місце знахідки — село Глодоси, недалеко міста Єлисавету (тепер „Кіровоград"). Отже у кожного херсонця ця наукова публікація збуджуватиме особливі почуття. Книжку читається, як захоплюючу історичну повість. Вже напочатку читаємо:

> „Десятикласник глодоської школи Володимир Чухрій повертався додому... ішов берегом ставка, спорудженого на річці кілька років тому. Раптом він побачив степового орла, що сидів поблизу на пагорбі і шматував щойно спійману жертву. Це викликало у юнака бажання вбити орла. Але чим? Він швидко нахилився і схопив камінь, що стирчав у стінці невеличкого ярка. Несподівано з-під каменя посипалась земля і стало видно якісь блискучі предмети..." (ст. 3).

Ну, чим не початок живої леґенди? Її плястичність ще більш підкреслюють висліди аналіз: хемічної, спектральної, медичної (гістологічно вияснено, що спалений князь був смертельно поранений в бою).

у великій сім'ї письменників. Свобода, що її виписано на прапорі міжнародного ПЕН, це найсвятіше слово для українських письменників. Задля цієї свободи наші письменники покинули рідний край, щоб на чужині змагатись за неподільну свободу для всіх людей і свого народу. Українське слово в міжнародному ПЕН зміцнить голос письменників світу в обороні свободи думки для всіх людей і всіх націй на світі, а самостійна участь українських письменників у ПЕН посилить боротьбу українських письменників за право свободи у своїй власній країні, бо ця боротьба стане спільною боротьбою всієї сім'ї письменників.

Дещо прикро вражає термінологія. Старанне уникання імені Батьківщини, виразна перевага „загальносовєтської" номенклятури (ближче неокреслені „слов'яни", як тубільці нашої землі, надмір двозначного архаїзму „Русь" і т. п.), а, головне, „радянський" спосіб цитування Літопису, що, на жаль, навіть в наукових виданнях на терені УССР прибрало вже характер потворної традиції (навіть для пам'яток XVI-XVIII століть!). Ну, але на це немає ради. Це, кажучи совєтським діялектом, є „принудительный ассортимент". У зв'язку з деформованою синтаксою самого тексту, це надає цінній публікації якийсь аж мало не „українізований" стиль.

Віталій Коротич — „Течія"-поезії.

Київ, в-во „Радянський письменник", 1965, стор. 112, 16°. Наклад: 8.000.

Третя книжка поезій Коротича не приносить особливих несподіванок ані для літературного літописця, ані для симпатиків письменника, яких кількість збільшилася (завдяки недавній візиті автора в Канаді) і по цей бік.

У „Течії" основні складники літературної творчости Коротича, може, поглибились і утривалились. Вірші в цій збірці якби викристалізувалися майже остаточно, і тому моменти „поза-інтелектуальні" можливості, що так скажу, „вибухові" — вже відійшли. Хто зна, чи не назавше?

Але, до певної міри, поглибилося також почуття незалежности автора по відношенні місця, часу і „обставин". Цей елемент, з одного боку — виразно відтинає Коротича від загальної повені літературних сучасників, (що то продукують бригадами і бригадами ж штурмують Парнас), з другого — підкреслюють в ньому той мінімум психічної суверенности, без якого ні творчости, ні літератури не може бути взагалі.

Коротич це, сказав би я, чисто „київська" синтеза багатьох первнів: талановитість вроджена, здібність до творчости, деяка „скороспілість", зрештою контрольована волею й інтелектом.

Але є в ньому також естрадність, маніфестаційність, певна акторськість, отже деклямаційність, лірична декларативність (забагато „я-я-я") і, навіть не інтелектуальна, а скорше вимізкована, сентенціональність. Це останнє, власне з огляду на час і місце, спроваджується або до благонадійних загальників, або й часом до текстів т. зв. радія з Еревану. Було б трагічно-смішним подавати авторові („з-за чужого плоту") якісь побажання чи, тим більше, поради, хоча б уже тому, що обрії творчих можливостей Коротича вже накреслились, а сама постать письменника є, що так скажу, вповні доросла.

... І мимоволі виникає в уяві знову приречена на мовчання невідомо на який час Ліна Костенко з її безпомилковістю поетичного слуху, майже геніяльною ліричною щирістю і органічною нездібністю до якої будь „пози в поезії".

Юрій Дивнич

Новини до 10-ліття молодої поезії за кордоном

З РОДУ МАВОК І КАССАНДР

(Поезія Патриції Килини)

Феномен українських поезій Патриції Килини чи не більше вразив поляків як українців. Юзеф Лободовський у статті про Нью-Йоркську Групу „Молодий ліс на чужині" писав:

„Визначаємо випадок Патриції Килини як винятковий. Справа в тому, що йдеться про вроджену американку із штату Монтана, яка після низки творів англійською мовою — навчилась української. Як до того дійшло — не знаю (...)

Отож, коли молоді поляки в Лондоні обговорюють, чи тягнути далі „експеримент" писання батьківською мовою, мова українська здобува собі молоду поетку з Монтани з чисто козацьким іменем: Патриція! Spiritus flat ubi vult! "(Дух літає де хоче!)".

Перші враження Лободовського від поезій Килини такі:

„Драматичне відчуття життя, лірика скороминучости, мелянхолія несталости. Ощадність слів намірена, але не завжди послідовна. Білий вірш тут і там офарблений внутрішніми римами. Стихія лірична несповна ще організована, тяжіюча до кристалізації. Якщо ті вірші Килини, що їх знаю, уважати за дебют, належить визначити його як щасливий."[1])

Незабаром після появи статті Лободовського вкінці того ж 1960 року вийшла перша книжка поезій Патриції Килини,[2]) а чотири роки пізніше — і друга.[3]) Цими двома книжками ця молода американка завоювала власне місце в сучасній молодій українській поезії. Ну що ж, як Україна дала Франції Марію Башкірцеву, то чому Америка не могла дати Україні Патрицію Килину?

А втім, коли шукати ближчих обставин і причин, то тут, мабуть, відограв роль неасимільований український складник „країни емігрантів", а зокрема міцна дружба Патриції Килини з поетами Нью-Йоркської Групи, від яких вона заразилась любов'ю до запаху і музики українського слова. Патриція навчилась від них безліч українських пісень і вона охоче та майстерно співає їх. Може, в цьому вивченні української пісні один із секретів її сенсаційного успіху в опануванні українського мовно-поетичного світу й майстерства. Вона, спільно з Юрієм Тарнавським, переклала на англійську мову збірку вибраних козацьких дум і окремі твори українських поетів, як от раннього Павла Тичини, Володимира Свідзинського, а з прози окремі речі Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника.

---

[1])Józef Łobodowski, „Młody las na obszyźnie", Kultura (Париж), 1960, 2, 10, ст. 50, 56.

[2])Патриція Килина. „Трагедія джмелів", поезії.Нью-Йорк, в-во Нью-йоркської Групи, 1960. 31 ст.

[3])Патриція Килина. „Легенди і сни", поезії. Нью-Йорк, в-во Нью-йоркської Групи, 1964. 64 ст.

Народилась Патриція Килина 15 червня 1936 року в місті Гелена, столиці штату Монтана, в родині Конрада Воррена (Warren), предки якого ще давно колись прийшли в Америку із Західної Європи. Виросла ж вона в Дір Лодж, 60 миль на захід від Гелени в горах Кордильєрах у ранчо свого батька. Тут же закінчила гайскул.

Невідомо, що штвохнуло її вилетіти з рідного гнізда ген далеко на схід до Нью-Йорку, бо добрі вищі школи є майже скрізь по Америці. Патриція закінчила елітарний дівочий інститут під Нью-Йорком. У світовому мегаполісі можна все знайти — Патриція відкрила в Нью-Йорку Україну та закохалася в неї.

Для цієї любови мусіли бути якісь передумови в її спадковій вдачі і в її дитинстві. Це — омісцевлений світ природи, переказів і родини, світ, у якому час і протір — другорядні речі, у якому органічно єднаються життя і смерть, самотність і всесвіт, безжурна гра і глибока задума. У першій книжці Патриції „Трагедія джмелів" цей світ ми бачимо у віршах „Молодий бузок", „Фараон каменів", „Зради не було". Тут метафори характерні парадоксальністю внутрішнього контрасту: „пелюстки грому", „у склепі скелі є похований землетрус", „чорна спідниця потока зовсім протерта". Ось образ цього світу, де вічність і мить лежать в одній дитячій долоні:

Пелюстки грому відкривалися
над грубими листками хмар.
Sturm, *казав барометр,*
на стіні в старій хаті.

„Чи ти скоро поїдеш геть?",
дівчинка спитала прабабу.
„Так", відповіла прабаба.

Віконце розширялося в бузковім листі.

„А коли ти повернешся?", дівчинка питала.
„Я не знаю," прабаба відповіла.

На стіні барометр казав: Sturm.
Видно було крізь вікно зелений горб;
там була могила пса,
покрита свіжо-зірваним бузком.

Також і другій книжці Патриції Килини, „Легенди і сни", трапляються поезії, що пахнуть Монтаною, дитинством і спадщиною старовини, як ось:

Я маю від прабаби
дерев'яну ложку:
лише трохи стерту
на однім боці.

Від неї маю брошку
із слонової кістки:
трьох білих коней
під білим деревом.

Від неї маю грім
у літнім пополудні,
страх і дивування
в кущах аґрусу.

Від неї маю смерть,
від неї могилу,
і карбований вірш
під кривою березою:

„Листя має
свій час падати,
і квіти маркіти
під південним вітром.

а лише ти,
одна зі всіх,
маєш усі пори
на свою смерть."

Також у другій книжці вірші „Лишай" і „Суниці" поєднують простоту і первісно-дитячу свіжість бачення із відчуттям таємників життя і смерти. Звичайні рослини лишай і суниця стають метафорами, розгорненими в цілі міти й легенди, при чому використовуються звукові, кольорові і моторні потенції самих слів „лишай" і „суниця". Адекватне поетичне схоплення і поєднання шляхетної простоти, дитячої свіжости із тривожним відчуттям глибоких таємників буття являє для мене один із естетичних чарів лірики Патриції Килини. Казковість, інтимність відношення з природою в деяких віршах Патриції відсвічують індіянськими поетичними мітами, казками й визерунками. З цими мотивами якось природно стоять поруч романтичні вірші, які пахнуть ковбойськими балядами („Коні прийшли до водопою").

В цілому — це безвічний світ хліборобських культур — і він досить близький до українського світу. В цьому світі і в його поета слово — не механічний інструмент, а творчий таємник, дзеркало душі й життя. Не знаю, може, тому Патриція так природно українізувалася. Є в неї вірш під назвою „Зелена література": високий учений увійшов у ліс розшифрувати ієрогліфи дерев і чотири томи року: пісню весни, поему літа, сонет осени, гімн зими. Цей учений — ніч, він продав чортові душу і нічого не може второпати серед дерев; у його присутності все темніє. Він пішов геть шукати чарів, щоб перетворитись на день; і коли він вийшов із лісу, „дерева спокійно стали читати себе напам'ять." В іншому вірші вітер „читає азбуку дерев". Поетка, немов Мавка з „Лісової пісні", теж знає мову цієї „зеленої літератури":

Я, чужинка, розумію тільки по-водяному, по-часовому...

Ми бачимо, що поетка вдається до магії — багато найкращих поетів вдаються в магію слова, щоб розгадати болючу нерозгадану загадку життя і смерти. Але в Патриції не чорна, а біла магія.

Є в Патриції тенденція до надмірної інтелектуалізації своєї лірики, до модної постави філософа-екзистенціяліста, або ж до надмірного сюрреалістичного заплутування чи розщеплення мотиву. Тоді губиться в неї музичний емотивний елемент і встають хащі штучних конструкцій. Деякі з таких її віршів здаються просто записом снів, у якому нема формуючого естетичного принципу і пляну. („Легенда або сон") Сюрреалізм перестає бути формуючою стилевою силою, якщо митець остаточно пускає віжки з рук і дає своїй фантазії розбризкатись в ніщо. Саме в таких випадках трапляються в віршах Патриції і мовні огріхи, зокрема англійський спосіб вживання дієприслівника, замість (потрібного в таких випадках в українській мові) дієприкметника. Наприклад:

Чужинець, чужіший від мене,
мандруючи через моє місто. (Тут треба *мандруючий).*

У боротьбі з небезпекою переінтелектуалізації лірики Патриція

створила цілу групу лірики специфічно драматичної, часом вдало філософічно поглибленої. Саме її перший вірш українською мовою, що дав заголовок усій першій її книжці — „Трагедія джмелів", — позначений цим ліричним драматизмом. Ніжно-золотавий джміль стає метафорою сонця, а сонце — метафорою життя чи людини, засуджених на висихання, безводдя, пустелю, смерть. Тут ніби в чистих очах дитини віддзеркалилась криза сучасної людини:

Як трагедія джмелів, як шукання хрущів,
сонце летить довкола куща неба,
співаючи і плачучи, мов зграя птахів,
своїми крилами шукаючи мед води.

О, сонце, сонце, куди ти ідеш?
До котрого озера меду і тиші
ти летиш? Чи ти не чуло про озера,
що вони лежать під льодом?

Під важким льодом лежать всі озера, всі кущі,
і твої божевільні крила завжди будуть горіти.

Патриція Килина уникає тем особистої любовної лірики. Але тим не менше виявляється ніжна дівочість її музи, як ось у вірші „Забути зеленіти":

Я не зважала: весна прийшла,
а я забула зеленіти.

Звичайно я чекаю на весну,
чешу волосся, щоб трава росла;
я перша людина, що йде до парку,
перша, що носить жовту суконку.
Я купую тюльпани, слухаю грому,
молюся до калюж, плачу по пролісках,
паду на коліна перед гніздами.
Кожної весни я така нерозумна,
а цього року —
я не знала, що весна прийшла,
і я забула зеленіти.

Цей вірш без рими, без метру (білий вірш верлібром) своєю шовковою ніжністю і прихованою за нею мудрістю нагадує староперську поезію. Інакший тип аналітичної метафори, являє сильний вірш „У чайнику осінь", де чай як листя і як напій розгортається в метафору з чудовою кінцевою пуантою: „У чайнику старість і Самарканд".

Завершується книга „Легенди і сни" віршами на арабські теми й мотиви. В них життя і смерть, екзотика земної краси й раю, і страховище погибелі перекипають на густу кров трагічної лірики, яка, кажучи взагалі, є найвищим естетичним схопленням загадки людини життя і вічности. Коли у „Білих верблюдах" з цього циклу бачимо трагедію крізь ясні очі чистої первісности сприймання (і в цьому внутрішній естетично діючий контраст) то в „Евдаймон Арабія" трагічна лірика „сильна як смерть". Скарби, пахощі й пряноші Сходу — мирро, ладан, гвоздика, діяманти, квітучий баль-

зам, вино, слонова кістка, цинамони, ароматні смоли, шафран — припливли з далекої казкової Арабії із ...смертями їх здобувців-шукачів.

Човни стали на якір,
обтяжені синьою миррою.
Ой, торгівле смерти,
ой, смерте, дівице-бранко, дорого куплена.

Смерть стає рамкою земного раю, гіпнотизуючи читача. Патриція Килина в своїх кращих творах — поетка з роду Мавок і Кассандр.

***

V. Мехікансько-українське видиво в поезії Богдана Бойчука

Усі 15 пронумерованих віршів третьої ліричної збірки Богдана Бойчука[4]) являють собою чудову цілість, ніби поему, фабулою якої стала подорож по Мехіці. Але не фотокадри туриста і навіть не Reisebilder письменника творять об'єднуючу вісь цього циклу, а сильне відчуття многоликого образу країни, як він склався у відмінах її історичних епох, географічних околиць, вдачі і долі. Поет ніби з першого погляду закохався в неї, його вірші від першого до останнього сповнені теплого співчуття або ж гарячої пристрасти.

Отож суцільність цього твору „Вірші до Мехіко" твориться всім: сюжетом, внутрішньою напругою єдности антитез і контрастів; важкуватим, мов кроки долі, ритмом; густим мов застигла кров колоритом, нарешті фаталістичним відтінком настрою, і диханням на всі велетенські легені цієї країни.

Суцільність — у єдності стилю книжки.

Вийшло все це з любови поета до цієї країни з її людиною, природою і долею.

Тож ми пішли по незагоєних стежках південної землі:
тобі кривавила любов'ю бронза тіла,
а в мене розсипався спрагнений дощів
і свіжих зустрічей пісок душі.

Один канадсько-український мораліст закинув Бойчукові, що поет описує туристичну мандрівку по Мехіко з випадковою і легковажною супутницею. Насправді Бойчук мав аж дві супутниці, тільки одна з них була його дружина, а друга наша поетка Женя Васильківська. А втім, вірші сбминають обох супутниць і зраджують поетову любов тільки з третьою — ім'я її Мехіко. Поет зумів передати нам відчуття, що любов його з Мехіко була взаємна, оминаючи можливі прозаїчні заяви й сугестії гостинности цієї країни і її людей. Ми маємо відчуття любови, роману, медової подорожі. Згаданий мораліст може тішити себе тим, що він упав жертвою такого гарного мистецького осягу поета.

Насправді роман цей позначений відчуттям трагічного. Це країна, в якій людину і культуру Майя столочила й переіначила більш при-

---

[4]) Богдан Бойчук. „Вірші до Мехіко". Мюнхен. в-во Нью-йоркської Групи, 1964. 20 ст.

мітивна й войовнича культура ацтеків, що прийшли з півночі. Тут червоний ягуар закляк у череві піраміди,

наджидаючи, аж вирвуть людське серце
з жилами з розірваних грудей
і в долонях принесуть ще тепле
на хребет м'язистий кам'яний.

Інше ненажерливе божище — бог дощу — бере у жертву дівчат-танечниць, яких кидають живими йому в криницю:

Помий собі обличчя до краси *де мочаться на дні дівочі голоси,*
водою з джерела жертовного, *голосячи від костей молитовно:*

помий собі обличчя до краси.

Потім з'явився білий вуж у вигляді людини, і грунт знову просякнув углиб густою фарбою крови:

І відійшли тяжкими кроками старі боги,
лягли великими тілами під бриласті мури
своїх святинь, а з їхніх серць росли худі хрести
в широких копулах, що тиснуться назад в минуле.

І так утворилась дивна країна — дитина скупої долі і щедро люблячого серця. Антитези й контрасти тут на кожному місці, і поет любить зударяти їх та синтезувати в один образ. З цього родяться своєрідні Бойчуківські метафори („мотуззя дощів", „клунки втоми", „вузли крови", „віск молитов"). Часом Бойчукові образи й мотиви нагадують малюнки Юрія Соловія, який схопився за барки з долею людини, з Богом, і як хірург, шукаючи спричинника смерти, розпанахує, тягне жили, вириває мертве серце, розтоплює глину і камінь, холодить кров і в'яже у вузли, роздирає небо. У Бойчука не доходить до такого анатомічного театру, але в його поетиці іноді трапляється щось таке, від чого теж кров в'яжеться у вузли, і „гуснуть голоси" у „вузлуваті співи".

А поза тим із мехіканських контрастів родяться у „Віршах до Мехіко" повні внутрішньої напруги (при зовнішньому спокої) бароккові візії. В них „кільчиться" і проростає сам граніт тисячолітніх скульптур, кам'яна статуя матері „ссати каменя дає з грудей". Окремі місця своєю згущеністю енергії, фарби і ритму (мов тяжкий хід колеса чумацького воза у гливкій глині) нагадують бароккові строфи раннього Бажана (але без наслідування чи копіювання):

і ми тоді зайшли крізь браму, де святі
лежали на розвалених кам'яних плитах,
і їм щодня стирало губкою дощів
обличчя й імена, — і тріскали накриті
старими ризами безкровні їх серця.
А ти торкнулася чомусь мене тремтячою рукою,
і чудотворними здавалися твої уста
від хлипання свічок, де гнулись аналої
під воском молитов, розтоплених на теплих і вогких губах
жінок, що простелялись по землі хрестами.

Вічний камінь мертвих епох, традицій контрастує з гарячою

кров'ю і люблячим серцем; цей контраст пост показує в формі раптового еротичного збудження. Цей засіб, мені здається, більше спрощує ніж схоплює незвичайно делікатну гру згаданих різних сил життя.

Нове для поетичної творчости Бойчука в цій книжці — її своєрідна музичність. Досі Бойчук в його поезії здавався нам більше скульптором-образотворцем, ніж музикою. Тепер ці складники — метафора і ритм — урівноважились. Вся книжка побудована в своєрідному ритмі, в якому ямби, хореї, анапести мають додаткові навантаження. Автор вживає рими, в тому й такі свіжо-звучні як: долонь — льон, літа — квітів, медом — Алямеда. Шкода, що він не послідовний у римуванні і часом дає зовсім глухі кінці (напр., серця — уста). Де-не-де зринають, у циклі повтори, і нарешті чіткий фінал, заключний вірш — прощання з милою на кінцевому пункті подорожі — півострові Юкатані. Цей вірш має чудову підсумкову пуанту — і він сам у цілості являє пуанту для циклу "Віршів до Мехіко".

Попрощаймось тепер в Юкатані,
де спекотою час захлинувся й пристав, —
залишайся отут молодою
і нагнися на білий рукав.

Попрощаймось сьогодні з тобою:
ти постукай цим людям до теплих склепінь,
приверни їх оголеним тілом,
щоб не грузли в минулого рвь.

Віддаю тебе смуглому Майцю,
що повільно складає в торбину думки:
бо іти до Кінця ще далеко,
ну і кожний вспіває дійти.

Це пуанта, в якій є і відчуття і думка „Вірші до Мехіко" — це вклад у той ростущий мехіканеько-український образ, перше неясне видиво якого з'явилося ще в школі малярів-монументалістів (Михайло Бойчук, Василь Седляр, Іван Падалка). Вони перші поєднали модернізм із асимільованим княжою Україною візантійським монументалізмом. Подібне поєднання сучасного Мехіко з його монументалізмом бачимо в Дієго де Рівера. До речі, він був у СРСР 1927-28 років. Кажуть, він бачився з Михайлом Бойчуком у Парижі. В Україні в 20-х роках було зацікавлення до Мехіко і його нових митців.

Що ж може бути спільне між Мехіко і Україною? Про якусь подібність між ними говорить чимало українців, які відвідали Мехіко. Може, це поєднання багатої природи з бідною колоніяльною долею? Може, незмірна глибина історії — через конквістадорів і ацтеків аж до Майї, як у нас — через вікінгів аж до трипільців? Може, насиченість цієї історії і землі кров'ю, стражданнями, видержливістю? Може, та вітальність, що в найстрашніших іспитах зберігає силу любити і виявити ту любов у ліричному мистецтві, поруч із монументалізмом?

Ця остання риса — поєднання ліризму і монументалізму — характерна і для „Віршів до Мехіко" — найкращої з усіх дотеперішніх книжок Богдана Бойчука.

М. Шлемкевич

ОБОРОНА СВЯТИНІ

Церква на сходах

Настрої українських католицьких мирян, що боляче відчувають сумний стан своєї церкви в Америці, ми порівнювали із станом натягнутої струни, що чекає доторку. Суспільство чекає слова „парляменту" Української Католицької Церкви, конференції її єпископату, зібраного в Римі під час сесії Ватиканського Собору. Небезпечно перетягати струну. Вона або розривається, або поволі сама спускається... Не допустити до таких розрядів, до розпачливих рішень або збайдужіння у зневірі — це частково завдання проводу мирян, але це передусім справа церковних верхів, конференції єпископату.

Схвильоване суспільство чекало і далі чекає доброго слова від своїх церковних ієрархів. Чекає того чудодійного слова, що про нього писав Іван Франко:

Якби ти знав, як много важить слово,
Одне сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює, якби ти знав оце!
Ти певно повз болі і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіявби слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки,
Якби ти знав!

Теплого слова потіхи і принуки сподівається суспільство в боротьбі за свою духовну фортецю, українську церкву, обороняючи її проти наступу асиміляторів, чужих і своїх.

***

Воздвиження Чесного Хреста, при кінці вересня, колись урочисте, храмове свято в багатьох селах і містах України. Ось уривок листа з одного з тих сіл:

„...Ти знаєш, наша церква запечатана. Але, як щороку, ми увінчали малий хрестик осінніми квітками і в кімнаті молились: Хресту Твоєму поклоняємось, Владико"... — Церква в катакомбах!

Образ із вільних США: у Чікаго понад тисяча вірних на сходах величавої української католицької катедри. Перед замкненими дверима уставлений хрест, засвічені свічки. Побожні із співом на устах тричі поклоняються хресту.... Церква на сходах!

В Україні, на дверях церкви замки комуністичного уряду, бережені червоною міліцією. В Чікаго, на дверях храму — о, сором! — замки уряду української католицької парафії, а американська поліція приглядається, не розуміючи цього дивного у вільній країні явища. Бо ж недалеко святині, католицькі і інших віровизнань, відкриті і запрошують до душевного спочинку і роздумів...

Американська газета хоче пояснити своїм читачам дивну подію. Канцлер консисторії, способом тенденційно-неправдивої інформації, намагається применшити значення події. При цьому, чи то не подумавши, чи може свідомо, щоб приподобатися репортерові, розкри-

вас справжній мотив наказної зміни календаря проти волі більшости вірних. Мовляв, зміна календаря має ціллю достосувати відзначення свят до решти римо-католицького світу...

Канцлер консисторії в Чікаго мимоволі допоміг суспільству усвідомити собі глибші мотиви впертої оборони календарної традиції. Сам по собі юліянський календар — це не якась непорушна цінність. Зрештою, вже і григоріянський календар вимагає поправок. Загалом, календар, обряд, мова, — це релігійні поверховності, не суть. Це зовнішні форпости душевної кріпости, а не її центр. Але ворог, що наступає на фортецю, найперше атакує форпости. Оборона їх — стає обороною фортеці. Асимілятори повели атаку на фортецю календаря. Згідно з заявою о. канцлера важливо достосуватися до „решти римо-католицького світу",*) навіть за ціну розриву з рештою українського світу, католицького і православного, і розриву з мовчазною Церквою в катакомбах України. Асимілятори в Стемфордській єпархії і також у Канаді починають перші наступальні герці на другий форпост української церковної кріпости, форпост мови. Суспільство підсвідомо відчуло це. Воно обороняє не сам застарілий і невигідний календар; воно обороняє його як один із форпостів кріпости-церкви. Коли б конференція українського єпископату з верховним архиєпископом, кардиналом Йосипом Сліпим, доручила всім українським католицьким єпархіям у вільному світі перейти на григоріянський календар, такого спротиву не було б. Суспільство вірило б, що мотиви вирішення ієрархів цілком етні і доцільні. Обурення викликають диктаторські накази проти волі більшости в час, коли Ватиканський Собор старається про активність і співпрацю мирян. Спротив викликають самовладні розпорядження, які анархізують церкву і розбивають її єдність, і то розпорядження, спричинені пристосувально-асимілятореськими побудами.

Старий календар, сам по собі, — не святість. Але бій за нього стає символом оборони фортеці рідної церкви проти чужих ворогів і їхніх українських помічників. Цей бій починає приймати драстичні форми. Тож caveant consules (хай бережуть консулі) зібрані на конференції єпископату в Римі.

А звідтіля вістки скупі. Люди шукають відповідей на болючі питання у „Вістях із Риму", що їх старанно видає Українське Пресове Бюро.. Люди вдячні газетам, як „Українське Життя" (Чікаго), особливо ж „Новий Шлях" (Вінніпег-Торонто) за їх чутливість і розуміння для великої драми, що розігрується на терені Української Католицької Церкви в Америці. Окремо треба відмітити цінні кореспонденції з Риму проф. Василя Маркуся, що їх містить „Новий Шлях".

Однак деякі вістки тривожать. У статті-репортажі з 6 листопада пише проф. Маркусь: „Наради Єпископату проходять тихо, по-римському, без розголосу **оподалік злободневних полемік і коментарів.** Немає пресових конференцій чи комунікатів про їх хід. Може краще (...). Покищо нас інформують, що наради відбуваються нормально, всі наші владики в них беруть участь, порушуються ділові справи,

*) „Решта римо-католицького світу" — це також не випадковий вислів. Саме в Чікаго підсувають уже термін „Римо-католицька Церква Візантійського Обряду"... Те, що на Ватиканському Соборі наголошувано значення і цінність Східніх Церков у єднанні з Римом, канцлер української консисторії в Чікаго не приймає до відома!

важливі, спільні для всієї Української Католицької Церкви, є намагання не порушувати делікатних і драстичних проблем, над якими останньо проходила жива полеміка..." (всі підкреслення наші, М. Ш.).

Невже „не порушувати делікатних і драстичних проблем" мало б справді бути настановою конференції в час, коли суспільство в напруженні чекає вирішень саме цих драстичних справ? Невже, щоб „не порушувати драстичних проблем", конференція не порадить відповідальному за події в Чікаґо спископові очистити свою консисторію від занадто ревних „достосувальників" і відкрити катедру для людей, що хочуть молитись? Невже, щоб оминати драстичні справи, конференція обійде мовчанням непристойні затії і інтриґи філядельфійського митрофорного удільного князя, скеровані на розбиття єдности церкви? Уникати таких драстичних проблем — це потурати злу! Невже це мало б бути філософією конференції спископату в час, коли важиться справа існування Української Католицької Церкви в Америці?!

Конференція українського католицького спископату стала вже статутовою, леґалізованою установою. Її наради відбуватимуться незалежно від закінчення Ватиканського Собору. У крайньому напруженні суспільство чекає добрих, але одночасно рішучих слів конференції. Слів подібних до тих, що їх сказав Христос потопаючим серед розбурханого озера учням: „Не бійтеся, — це я!" — Не заломлюйтеся, ми з вами!

Залога кріпости

Небезпекою для оборони кріпости Української Католицької Церкви було б заламання віри в перемогу доброї справи. Не допустити до цього, це — як сказано — також обов'язок організацій, що керують обороною.

Зневіра може бути наслідком занадто сміливих сподівань. У нашому суспільстві, схильному до емоціональних крайностей, максималізм надій може повернутися у максималізм безнадій, у розпач. Тому важливо заздалегідь приготовитися до довгої і затяжної боротьби, в якій нераз успіхи переплітатимуться з поразками. Тож добре, що митрополит Германюк, за посередництвом свого співрозмовника-кореспондента „Нового Шляху", 30 жовтня, попередив про можливість, що незалежні від нас „труднощі перешкодять у тому, щоб ми на цьому першому етапі здійснили нашу історичну візію релігійно-духового усамостійнення нашої нації."

Але труднощі, не менші ніж ті „незалежні", зустрічаються в нас самих. Наші рідні противники єдности Української Католицької Церкви готові на всякі підступи. Вони вдаються до неморальних засобів ширення підозр, натяків на аґентурність і непевність усіх, до найвищого нашого церковного авторитету включно, хто тільки стоїть на дорозі їхніх амбіцій. Сумним документом такої диверсії є довірочний наказ митрополита Сенишина священикам протидіяти акції за український католицький патріярхат. Митрополит посилається на листи папського делеґата у Вашинґтоні, на журбу папи роздором між українцями в США... Хіба дуже наївні не знають, хто є винахідником цього ніби-роздору, і хто відповідно реферує цей ніби-роздор у Римі... Серед суспільства кружляють поголоски, наче митрополит Сенишин посилається на членство „Провидіння", „Українського

Народного Союзу", „Українського Робітничого Союзу", мовляв, організоване суспільство муром стоїть за його філядельфійською пашківською республікою. Щораз упертіше називають прізвища осіб, що мали підписати такі заяви, між ними голову УККА і предсідника УНСоюзу. Хотілося б вірити, що це неправда. Однак неясне і двоїлике ставлення до справи патріярхату і УККА і УНСоюзу виправдує подекуди такі поговори.

Це противник. У його руках важущі засоби матеріяльні, пропагандивні, і армія слухняних, теоризованих, залежних осіб, у священичих рясах і без ряс. Філядельфійську отаманщину підтримують чужі і свої асимілятори, для яких Українська Католицька Церква в Америці — це тільки обрядовий додаток до місцевої Римо-Католицької Церкви.

Проти такої сили боротьба не легка, і вимагає твердої витривалости, тугої організації, розумного проводу і передуманої, узгідненої тактики. Підступним ходам і нікчемним інтригам треба протиставити чесність і одвертість, як личить борцям за справедливу справу.

Чи табір оборони церкви задовольняє ці вимоги? У різних містах США і Канади створено осередки. Але вони ще не пов'язані в одну, стрункову організацію, хай у формі упорядкованої федерації, з точно визначеними і узгідненими завданнями і тактикою. Скажім, що це початкова слабість. Але її треба якнайскоріше перемогти. Тільки випрямлений фронт могтиме здобути послух і повагу у чужих і своїх. І тільки така організація могтиме створити пресовий свій орган постійного духового зв'язку із суспільством, навіть доходити до найширших мас, яких єдиною формою організації — є церква. Довідуємось про почини створити журнал, присвячений проблемам оборони церкви перед асимілятораміі розбивачами її єдности. Та знову передумова успіху: такий журнал не повинен бути місцевим органом, але речником і репрезентантом великого, національно-церковного руху в ім'я спільної мети, і одночасно він повинен бути форумом спокійної дискусії деталів, як богослужебна мова, календар і т. п., щодо яких у різних осередках і в різних осіб — різні думки.

Особливо важливе те, що вже і вище наголошено: у протилежности до нікчемних і потайних витівок противника — в діях і виступах оборонців церкви повинна зобов'язувати явність і одвертість. Ніякої тасмної дипломатії, що підривала б довір'я різних верств суспільства, які підтримують дії організації оборони. Справа вже пекуче актуальна. Осередки висилають звернення-петиції до папського уряду і до конференції єпископату в Римі. Може повторитися те, що компромітувало нас під час останньої війни, коли то партії, навіть особи, на власну руку писали послання до німецького уряду в Ген. Губернії і в Берліні. Можна уявити собі сумне враження і сумні наслідки таких неузгіднених, іноді навіть суперечливих звернень.

Тактичною помилкою було б підносити різні дискусійні деталі, напр. справу богослужебної мови. Обороняти вживання церковнослов'янської мови — це протиставитися значній кількости, правдоподібно більшости діячів Краєвого Комітету за створення патріярхату. Це також зразу неприхильно наставляло б, наприклад, митрополита Германюка, одного з провідників в боротьбі за єдність церкви і її український характер. Такі деталі відвертають увагу від центральної проблеми. Якщо здійсниться єдність Української Католицької Церкви, тоді, ці, по суті дрібніші, справи упорядкує верховний архиєпископ

і його синод. Якщо-ж не буде єдности, тоді поволі, передусім в США, парафії переходитимуть до живої, але англійської мови, під натиском асиміляторів і прихильних їм владик.

Щоб такі суперечності і нетактичні виступи різних осередків не непокоїли суспільства, треба „явної дипломатії". У тому будучому журналі, а поки його немає, — в окремих повідомленнях — **усі доперішні і дальші збірні звернення повинні бути дослівно подані до відома суспільства.** Контролі над окремими особами немає, але організація мусить притримуватися правила одвертої чесности.

Краєвий Комітет та інші осередки не повинні плутати справу єдности Української Католицької Церкви з „Католицькою Акцією" у вужчому розумінні, чи з „Християнським Рухом", веденим проф. Володимиром Яневим. Це поважні і заслужені*) організації, але їх завдання окремі, своєрідні. В ім'я високої цілі єдности і усамостійнення Української Католицької Церкви, через її організаційне вивершення під проводом верховного архиєпископа, кардинала Йосифа Сліпого, можна зрушити суспільство. Але не розбудить його, а тільки розсварить дрібничкова впертість, яка разом із спільною для всіх ціллю в'язатиме порівняно малі проблеми, або проблеми і цілі окремих організацій.

Також можна мати побажання до стилю звернень, особливо Краєвого Комітету. Краєвий Комітет — це не церковне братство. Його меморандум — це заява-прохання великої, національної організації, якій не личить принижений колінноприклонний стиль. Зрештою, він такий невідповідний у добу усучаснення церкви.

При всіх труднощах боротьби, немає причин до зневіри. Знаємо, якими могутніми виглядають, але які непевні режими втримувані терором. Знаємо також, скільки патріотичних священиків болюють серцем і співчувають боротьбі за єдність і українськість Церкви. Можна припускати, що такі особи є і між найближчими до престола. Хрущов по наказу Сталіна танцював гопака, йому на втіху. Можливо, що і між теперішніми філядельфійськими танцюристами знайдуться особи, що, звільнившися від страху, будуть найбільш авторитетними обвинувачами нинішнього диктатора на престолі.

Епілог. (Лист до скорбного приятеля)

Ваші листи, Дорогий Приятелю, це і радість і виклик для мене. У нас із Вами спільне невдоволення та смуток з приводу озовнішнення нашого духового життя, зокрема релігійної його сфери. Різниці між нами — в мисленних відповіддях, у думках, що родяться на однаковому душевному підложжі. А саме в таких умовах дискусія буває плідна і цікава.

Це правда, на наших церковних подвір'ях брязкіт зброї заглушує

*) „Студійні дні Українського Християнського Руху" в Римі 1963 року, в яких брали участь також визначні представники українського православного світу, дали незвичайно цінні матеріяли. М. ін., доповідь проф. В. Кубійовича була основою його відомих статтей друкованих у „Листах до Приятелів", (чч. 1-2, 3-4/1964 р.), а доповідь д-ра А. Фіголя — основою його памфлету „Світовий конгрес вільних українців", що про нього була довша згадка в нашому журналі ч. 3-4, 1965 р.

молитву. Та що ж порадите? Від століть іде наступ на нас, як націю, а релігію вороги вживають як засобу національної асиміляції. Це зв'язує релігійні й національні мотиви в один тісний вузол. Оборона національно-церковних символів виводить на перший плян і мобілізує в душах сили, потрібні до боротьби проти насильства, твореного в ім'я Бога і віри. А тоді міняється сам образ Бога. Ви скаржитесь, що ми створили собі потрібного нам, „національного", „суспільного" Бога.... Така переміна звичайна в уяві воїна, не тільки українського, — кожного. Або образ Богоматері. Шевченковий „світ незаходимий, благоуханний сельний крин", Тичини „цвіт голубий" — стає, в часі облоги Почаївської Лаври, Божою Матір'ю, що кулі відвертає, турків убиває... Так і тепер, ми в облозі, і наш „масовий" образ Бога, образ колективної уяви — це образ покровителя-оборонця проти сучасних „турків-асиміляторів" і їхніх „потурчених" українських помічників.

Ви питаєте: „Що є те, в що ми віримо? Свят-вечірні страви і свят-вечірній настрій, пригадки посмаку тих страв? спомини? Настроєвий звук великодніх дзвонів? Приємне почуття, яке йде від голосу оперового співака, що на хорах виводить „Вірую", чи „Аве Марія", запах кадила і воскових свіч, що навівають спомини дитячих літ? Так це те, в що ми насправді віримо, тобто в такого Бога, (...) щоб зазнавати, переживати того роду „релігійні почуття"; (Бога), що став необхідною метафорою для розряду питоменного людині „релігійного інстинкту" чи „релігійних потреб".

І далі жалієтесь, що, створивши собі „національного" Бога і вдовольняючися національно-релігійною, обрядовою традицією, ми ніколи не взнаємо, що таке віра, не переживатимемо Кіркеґора, не переживемо релігії творчих сумнівів, темної ночі душі. Не відчуємо всього розміру духової і душевної проблеми сучасної людини...

Туга завжди мірить дійсність мірою ідеалу. З однієї сторони у Вас: „вигідний", „національний" Бог і його традиційні, національні символи, — з другої сторони — неспокій, шукання „необіймленного і недостиженного", до якого прагне людська душа. Це творча функція туги. Тільки не робім із цього — докору спеціяльно українській релігійності. У Вас те „ми" завжди протиставиться чомусь неозначеному іншому, якого символом стає славний датський мислитель. Тут — на мою думку — основна методична помилка у Вашому мисленні. „Ми", мілизна, а там — глибини, „Кіркеґор".... З одного боку: колективні, масові уявлення, з другого: шукання і пориви творчих душ. А ми повинні ставити для порівняння нашу „колективну", чи як хочете „національну" релігійність на рівну площину із релігійністю інших колективів, передусім релігійністю найближчого нам довкілля. Ось як її характеризує визначний філософ, Джордж Сантаяна:

В американському житті все суперечить католицизму. Однак американський католик живе із усім цим у злагоді (...) Аж чудно, як мовчки, приязно і щасливо він живе в суспільстві, дух якого глибоко ворожий його релігії. Мається враження, що він — це уділовець-акціонер своєї церкви, так як, наприклад, акціонер копальні золота (...) І може він удає, навіть перед самим собою, свій суто-уявний запал до цієї справи, бо, мовляв, це напевно принесе йому щастя в цьому і другому житті...

В цій же книжці п. з. „Характер і громадська думка в США" читаємо далі: Вражає, в якій мірі навіть релігія в Америці (...) — це

справа мітингів, будівельних фондів, шкіл, добродійств, клюбів і пікніків.

І ще характерне місце:

Президент Єл-коледжу закликає студентів: Будьте християнами, а тоді матимете успіх... (Завважу від себе, що професор має слушність. Душевний неспокій перешкоджає успіхові, не дозволяє зосередитися на бізнесі... Самовдоволене християнство як передумова успішного бізнесу!)

Але повернімось до Вашого образу, до свят-вечірніх настроїв. Як же у інших? Є також різдвяні обряди, якими живе суспільство. Це ціломісячна метушня за подарунками, підсилювана всіми засобами бізнесової реклями. А центральний пункт свят-вечірнього обряду — роздача цих дарунків. Це знову „колективний" Свят-вечір, а його символ — Санта Клос, блазнувата карикатура нашого достойного св. Миколи. Коли порівняти, я без надуми вибираю наш Свят-вечір. У ньому є щось із „вічної церкви", спільноти живих і мертвих, які сотнями років творили наші прекрасні колядки і щедрівки про „необійменного", недостиженного правосуда", що приверне добро осквернені землі. Ви збуваєте іронією „релігійні почуття", розряди питоменного людині „релігійного інстинкту" і т. п. Але ж джерела релігійности саме в почувальній сфері, а не в їх мисленній надбудові. Звідси зв'язок релігії з мистецтвом, яке виростає з тих же ірраціональних глибин душі людини. Тому спів на хорах мені миліший, ніж обряд на службі бізнесу...

Тож не будемо, Дорогий Приятелю, вимагати, щоб під час святвечері наші люди читали розділи із Кіркегора, чи дискутувати про філософію релігії. Все це справи не колективу, не суспільства, не народу, але одиниць. Кінкегор у Данії був самотником. Ваші улюблені Марітен, чи Марсель — це не французька пересіч, а винятки...

Невдоволення, смуток, біль інстинктивно шукають причин, і залюбки обсктивізують їх, знаходять їх поза собою. А тимчасом, скеруймо докори до себе самих. Не маємо Кіркегора, немає в нас творчих сумнівів, глибоких переживань. Так, але все це не справа суспільства, навіть не інтеліґенції як верстви. Справа тільки одиниць, Ваша справа, Дорогий Приятелю, хай і моя, і вузького кола людей, що носять у серці тугу, яка Вас мучить. І не буде в нас Кіркегора, Марітена, не буде навіть тих журналів, мініятюр тих журналів, в яких американські справді релігійні кола шукають доріг поза і вище релігії будівельних фондів і мітингів, — не буде цього, поки ми заспокоюватимемо, чи краще сказати: розряджатимемо нашу тугу жалями і обвинуваченнями, скерованими до суспільства. Хай воно вірно стоїть на окопах проти наступу асиміляторів, хай обороняє кріпость. Хай колективна релігійність виявляється нашою куди глибшою і кращою обрядовістю, ніж обрядовість інших суспільств. Але в середині кріпости мусить стояти храм і в ньому „святая святих" живих і вічно незаспокоєних туги і мислі. Коли на цих „наших самітних вівтарях лиш вітер віє", то це наша вина: Ваша, хай і моя, і нечисленних осіб, а не суспільства, не нас як народу.

Тут, ми з Вами, що такі близькі відчуттям того, чого нам бракує, розходимось. Ви обвинувачуєте суспільство. А я переконаний, що воно у нас не гірше, навіть краще, ніж у кого, свіжіше, менш вичерпане душевно. Зате, як у політиці так і в релігійній сфері, яка Вас найбільше журить, вина по стороні проводу, який не справляється

з глибокими духовими і трудними політичними завданнями. Ці завдання саме у нас, малої спільноти, відрізаної від материка, якому наспільно накидають чужу йому доктрину-віру, — особливо далекосяжні.

Цього листа назвав я епілогом до двох перших розділів статті. Хотілося б, щоб він був прологом наших дальших розмов-листів, що радують серце і спонукують до роздумів; розмов, що були б скеровані не так на жалі і докори, як радше на шукання доріг — основний обов'язок проводу.

***

Всеволод Голубничий

МІНІЯТЮРКИ НАШИХ ПРОБЛЕМ

I.

Звичайно вчитель не говорить про своїх студентів, так само як лікар не розповідає про своїх пацієнтів. Але деякі лікарі є одночасно науковцями й публікують узагальнені спостереження над своїми пацієнтами для обміну досвідом і для спільного добра. Так от і мені спадає на думку розповісти дещо й з мого досвіду. Насамперед про ось такий ревеляційний випадок, що може ще не трапився моїм колегам.

У початковій клясі колледжу читав я курс американської економіки. Студенти — вище пересічного, бо колледж безплатний і до нього приймають кандидатів тільки з-поміж шести відсотків найкращих (за оцінками) випускників середньої школи. Кілька кінцевих лекцій на курсі стосувалися порівняння американської економіки з закордоном, зокрема з СРСР. Нічого й казати, що в своїх лекціях я завжди вживаю лише терміни "Soviet", "Soviet Union", "USSR", а не "Russian" чи "Russia".

Для контролю самого себе, для перевірки, на скільки студенти схоплюють найголовніше з того, що я викладаю, спало мені на думку при кінці семестру зібрати й перевірити їхні нотатки в клясі. Студентам я сказав, що за це жодних оцінок не ставитиму, а роблю цю перевірку тільки для того, щоб вони готувалися до іспитів по правильних нотатках. Мені, ясна річ, і невтямки було, щоб вони могли сприймати мої терміни "Soviet", "USSR" якось не так, як я казав: адже це не проблема змісту, а звичайні слова! Як же я був здивований, коли на 32 студентів 28 (я полічив) записали у своїх нотатках майже скрізь "Russian", "Russia" тощо!

Приголомшений і збентежений своїм відкриттям, я вирішив уже навмисне зробити експеримент на своєму курсі з радянської економіки, який я викладаю у вищій школі (по-нашому, в аспірантурі), де вчаться студенти, що спеціялізуються на „радянських студіях" та готуються одержати дипломи магістрів. На початку семестру я сказав заздалегідь, що в половині семестру зберу на перевірку всі нотатки. Ця перевірка показала, що сім з шістнадцятьох студентів — отже, майже половина, — записували переважно „Росія", „російський" там, де я казав „СРСР", „совєтський".

Тепер задумайтеся, як думаю й я, над цим дивним американським „умовним рефлексом". Що це є певного роду психологічний „умовний рефлекс", немає сумніву. Коли я роблю нотатки під час якоїсь

лекції, я теж заміняю лекторові слова своїми, однозначними, хоча це буває головно для скорочення. Тут маємо діло не з скороченням, а з вільною заміністю синонімічного порядку, хоча заміністю лише в один бік: з „совєтський" на „російський". Питання, чому? Єдина гіпотеза в мене така: "Soviet", "USSR" є „чужими" словами для англійської мови, а "Russian", "Russia" є словами, так би мовити, „рідними", більш звичними, без чужого кореня й вимови. Можливо, що й "Socialist" в офіційній назві СРСР разить „патріотичне" вухо тих, хто знає повну назву цієї ворожої держави. Можливо все. Однак, коли ми протестуємо проти стосування назви „Росія", „російський" до всього того, що торкається нас, українців, маймо на увазі, що ми лупаємо дуже велику скелю.

II.

Розмовляю з одним видатним американським журналістом-совєтознавцем, членом редакції одного великого щоденника. Питаю, чому він постійно вживає термін „Росія", „росіяни" там, де мова йде про цілий Радянський Союз, а то й про явно неросійські його частини чи людей. Вказую, що чейже 30-го січня 1924 року уряд СРСР розіслав усім дипломатичним представникам у Москві офіційну ноту з проханням-вимогою не вживати більше термінів „Россия", „русские власти", „с русской стороны" тощо, бо Наркомзаксправ СРСР репрезентує „Союз Республік", а не одну лише російську республіку. Цю ноту недавно поновно опубліковано в 7-му томі „Документов Внешней Политики СССР", Москва, 1963 р., Док. Но. 27, стор. 50 (так точно на неї можуть покликатися й читачі).

Сміється. Знаючи, про що йдеться, каже:

— Таж то історія, то часи створення СРСР. Скрипник вимагав, щоб таку ноту Москва розіслала. Крім того, нота — для дипломатів, а не для нас, журналістів. У дипломатичних документах американський уряд ніколи не вживає термінів „Росія", „російський".

На це я відповів, що я не певний, чи це правда, бо чейже і президент, і секретар Державного Департаменту в своїх промовах і виступах цього не дотримуються й переважно говорять про „Росію".

Знову посмішка. А далі каже:

— В СРСР часто цитуються наші видання, промови, мої статті. Хрущов, наприклад, багато чого перейняв від нас. Він залюбки цитував американську пресу про те, що „Росія перемогла на Олімпійських ігрищах", що „росіяни здобули новий успіх у космосі". Якщо українці на Україні почуваються так само, як і Ви, то вони теж будуть ображені — і то Хрущовим більше, ніж нами. Ми бо далекі чужинці, що нічого не знаємо, а Хрущов же повинен знати краще!

III.

Дзвонить до мене студент-аспірант: мусить писати для іншого професора семестрову роботу й хотів би щось написати про економічний аспект національного питання в Закавказьких радянських республіках. Просить поради, якими джерелами користуватися. Називаю дещо, але кажу, що англійською мовою джерел про Закавказзя порівняльно мало. Чому б йому не взяти Середню Азію, про яку в Лондоні навіть видається періодичний науковий журнал? Каже, що про центрально-азійські республіки вже пише інший студент (до речі, українець). Тоді кажу:

— То Ви пишіть про Україну! Адже про Україну є чимало матеріялу, більше, ніж про всі інші республіки СРСР.

— О, так! Але ж українське питання таке страшенно складне й заплутане ("involved")! У ньому стільки полеміки, стільки крику, а докази часто слабенькі ("flimsy")... — відповідає студент.

Я не входжу в суперечку, бо з сумом згадую наші примітивні "Ukrainian Quarterly", "Ukrainian Bulletin" та інші видання УККА. Зупиняємося на тому, що він спершу подивиться на джерела про Закавказзя, а потім, якщо їх виявиться справді замало, спробує пересортувати й персвіяти українську друковану полову. Може, там буде якесь зерно, хоча щоб знайти його, треба багато терпіння і часу.

Тимчасом думаю над першою частиною розмови. Чому українське питання виглядає американцям таким „складним"? Звичайно, не тільки тому, що українцям ще не цілком вдалося ясно його поставити. Навіть для тих американців, що знають національні відносини в СРСР, далеко проблемою виглядає проблема вірменів чи туркменів, ніж українців чи білорусів. Адже ж українці, як і росіяни, слов'яни. В них же близька мова й культура, багато спільного в історії...

— А наскільки близькі? — доводилося мені запитувати знаючих американців.

— Виміряти трудно, — кажуть.

Намагаюсь виміряти й пропоную мірки:

— Як німецька й голляндська мови та культури? чи як датська; або як французька та італійська чи еспанська, що чейже всі романські чи латинські; або як японська і китайська, чи корейська?

— Можливо. — відповідають.

— А на скільки німецька й голляндська мови й культури є близькими, на скільки японська й китайська є далекими?

IV

Одного сонячного ранку зайшов я до кляси, коли ще студентів майже не було. Став у кутку, біля розкритого навстіж вікна. Сонячне проміння потоком заливало такі ж блискучо-жовті студентські стільці, відбивалося від широких дощаних билець, на які студенти кладуть під час записування свої зошити. Як правило, ці билиця порізані, покарбовані, надписи на них пороблені різнокольоровим атраментом. Нічого дивного, це ж початкова кляса.

Але на цей раз від першого погляду я не повірив своїм очам. Так, я не помиляюся, на билицях двох стільців під вікном стояло аж чотири ножем викарбувані надписи: „Славко & Марійка", „Оля + Мирон", „Микола + Світлана", "Ihor & Helen". (Може, порядок імен я переплутав, деякі змінив навмисне, бо ж не можу я видати милих таємниць тих дітей, що вчаться в моєму колледжі, їхнім батькам, яких я навіть не знаю). Але так усе було, як тут. Три пари викарбувані українською мовою, четверта теж принаймні напівукраїнська й тримається тієї самої купи стільців.

Виробляти отакі дереворити на билицях стільців муніципального колледжу — це варварство, та ще й проти суспільної власности! Однак, дивився я на них і — мушу признатись — мав якесь невимовне почуття, майже таке приємне, може, ніби дивився на дереворізи Гніздовського, або що. От де наша молодь, а ті, що від неї відстали, панахиди по ній правлять!

Однак потім прийшла і друга ще думка. В клясі було десь з сорок стільців. Лише два з них покарбовані молодими українськими варварами (очевидно, по два в кожній зміні, що сидять поруч). Це складає тільки 5% усіх стільців у цій клясі. Як мало! Могло б бути принаймні втрикрат більше! (Не стільців покалічених, а українських студентів, ясна річ).

Пригадалось, що збирають у нас на українську катедру гроші. Це добре. Але чи є студенти, що вчилися б українських дисциплін? Студентів у нас взагалі мало, менше, ніж у багатьох інших національностей, не говорячи вже про подивугідних жидів.

Зрозуміло, вчитися в колледжі коштує в Америці страшенно дорого, а еміграція наша економічно стоїть дуже бідно. З другого боку, обурливо, що наші асекураційні союзи та кредитівки виділяють студентам по сотні долярів (і то в позичку, яку ніби на сміх курям, називають „стипендією"!), коли треба в середньому на рік не менше півтори тисячі на особу. Обурливо теж, що багато батьків тисячі вкладають в хати, чи вже землю під церквою собі на могили купують, а дітей до колледжу не посилають.

Михайло Добрянський

РЕФОРМА РАДЯНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Чи це поворот до капіталізму?

Реформа радянської економіки, схвалена Центральним Комітетом КПРС 29-го вересня 1965 р., це найважливіша подія в СРСР від падіння Хрущова. Реформа, яка прийшла майже в першу річницю усунення Хрущова (14. 10. 1964), становить останній акт у ліквідації його таких численних економічних реформ. Речник цієї реформи, Олексій Косигін, на пленумі ЦК намагався представити реформу так, нібито йдеться тільки про вдосконалення існуючої системи планування й керівництва економічним життям, нібито не внесено нічого нового. Насправді ж реформа Косигіна сягає глибоко в структуру радянської економіки і вносить ряд основних змін, які заперечують не один принцип сталінської економічної системи. Хрущов, хоч і реформував майже щороку якусь ділянку радянської економіки, все ж порушував тільки поверхню економічного життя, не міняючи сталінської системи. Косигін же порушив деякі з її важливих підстав, і це робить його реформу найважливішою подією в історії радянської економіки від 1927-го року, коли 15-ий з'їзд ВКП(б) постановив „розгорнути наступ соціялізму по всьому фронту" і схвалив принципи першої п'ятирічки. Тут відразу треба застерегти: на Заході чути чимало голосів, мовляв, реформа Косигіна вносить капіталістичні елементи в радянську економіку. Але цей погляд невірний; Косигін намагається визволити соціялістичну систему (марксо-ленінського типу) від ірраціональних, волюнтаристичних догм сталінської доби, цю систему раціоналізувати, впроваджуючи до неї не капіталістичні принципи, а деякі з таких принципів класичної економії, які мусить прийняти кожне розумно ведене господарство.

Нова реформа зв'язана з іменем Косигіна. Хто він такий? Олексій Косигін (61) належить до кращих знавців-практиків радянської еко-

номіки. Має господарську освіту, пройшов усі щаблі господарської праці, від майстра текстильної фабрики і службовця споживчої кооперації до директора текстильної фабрики; працював у різних господарських ділянках партійного й державного апаратів, багаторазовий міністр (фінансів СРСР, різні галузеві міністерства, голова уряду РСФСР, голова Держпляну СРСР, двічі голова уряду СРСР), член Політбюро і член Президії ЦК КПРС, депутат Верховної Ради СРСР чотирьох скликань.

Результат боротьби двох напрямків

З того факту, що голова уряду, О. Косигін, а не перший секретар партії, Л. Брежнєв (який у радянській ієрархії стоїть вище голови уряду СРСР), виступив на пленумі ЦК як речник нової реформи, можна зробити деякі висновки. Властивим творцем реформи є Косигін і його державний апарат. З цього логічно випливає тенденція: зредукувати ролю партії в господарському житті СРСР. Відомо, що вже довший час у керівних колах різних компартій дискутують питання: якою має бути роля партії в „соціялістичному суспільстві"? Досі виразно зазначались два засадничо відмінні напрямки: югославський і радянський. Перший редукує ролю партії до посереднього керівництва, зберігаючи в руках партії політичну владу та виховні функції. Другий проповідує безпосередню участь партійних органів у керуванні всіми процесами державного, суспільного, культурного та економічного життя. В Югославії дискусія над цими проблемами вийшла на публічний форум і була навіть досить завзятою.

Щож до КПРС, то тут і там у радянській пресі зустрічаються тільки натяки на те, що за лаштунками обговорюють і ці проблеми. Але це факт, що ці дві тенденції діють також у радянській дійсності. Тенденція, яка йде в напрямі до югославської, зазначилась (хоч дуже слабо і замасковано) у виступі Косигіна. Протилежна тенденція виявилась у промові Брежнєва. Аналіза обох промов і деякі інші познаки дозволяють зробити ще один висновок. Можна припускати, що Брежнєв був проти пляну Косигіна; у Президії ЦК, мабуть, відбулася важка боротьба за напрям реформи, в результаті перемогла лінія Косигіна, і Брежнєв льояльно прийняв її, згідно з ленінською засадою:

„Без дисципліни ми загинемо. Політбюро — орган колективний. У нас бувають розбіжності. Кожний має право обстоювати свою думку. Але раз постанову прийнято — проводь її в життя. Це — азбука".

Можливо, боротьбу в Президії ЦК мав на увазі журнал „Партийная жизнь", коли недавно нагадав ці слова Леніна і додав від себе:

„Інколи бувало, що схвалювали постанови, з якими Ленін не погоджувався. В таких випадках він підкорявся волі більшости і діяв згідно з прийнятою постановою".

За реформу йшла боротьба у партійній верхівці; це видно хоча б з того, що пленум ЦК відкладали з тижня на тиждень, і до останньої хвилини ніхто не знав, коли він відбудеться. Тільки італійські комуністи вгадали дату, помилившись лише на два дні. Можливо, Брежнєв мав небагато відношення до реформи; так можна судити з того, що не він перший офіційно повідомив про реформу. Зробив це М. Підгорний в Баку, 21-го травня.

Прикрі несподіванки для радянських економістів

А втім і без заяви Підгорного кожний, хто орієнтувався в радянській економіці, знав, що якась ґрунтовна реформа прийти мусить. Косигін у своїй промові на пленумі ЦК обурювався на західних економістів, що вони говорять про кризу радянської економіки. Насправді він сам і багато його товаришів свідомі того, що дотеперішня система радянської економіки збанкрутувала і що партійне керівництво втратило контроль над господарським процесом. При всіх перевірках раз у раз виявлялось те саме: з центру виходить маса директив, але на низах їх не виконують. Радянська економіка, замість іти вгору, почала спадати; темпи росту національного доходу стали знижуватись. Дохід 1950-58 років у радянській економіці зростав на 8 відсотків, у США — на 3 відсотки; за останні 4-5 років радянський показник упав до чотирьох, американський піднісся до п'яти. Затоварення в торговельній сітці досягло катастрофальних розмірів. Різко понизилась ефективність капіталовкладів, плинність кадрів і робочої сили продовжується, сільське господарство не може рушити з місця, роками занедбується житлове будівництво, легка промисловість і досі на останньому місці в ієрархії завдань радянської економіки. Величезні зусилля вчених-математиків, щоб перевести радянську економіку на систему електронного обчислювання, не дали ніяких результатів. П'ять років тому Хрущов спам'ятався, що СРСР зовсім занедбав хемічну промисловість, а саме їй належить велике майбуття. І на розбудову цієї галузі кинули величезні засоби, але за чотири роки майже нічого не вдалося зробити. В радянській економіці з'явилось марево безробіття, хоч казенні пропагандисти завжди твердили, що соціялістична економіка вільна від цього „капіталістичного прокляття". Тепер це марево — прикра несподіванка для радянських економістів, і вони не знають, що з ним робити. Також не знають, як боротися проти інфляції, що стала хронічною хворобою радянської системи.

Навіть найкритичніша оцінка радянської економіки з боку західних учених блідне перед тією критикою, яку зробив радянський економіст Аганбегян. У жовтневому числі англійського місячника „Сошеліст комментери" з'явився текст одного радянського документу, який разючістю поданих фактів мало поступається славній промові Хрущова проти Сталіна. Тільки тут мовиться про економічні факти, звичайно не такі ефектовні, як ті з таємної промови на 20-му з'їзді КПРС.

Член Академії Наук СРСР, молодий учений (35) вірменського походження, Абел Аганбегян, керує Сибірським відділом Академії. Цей осередок відомий з того, що звідти вже не раз лунали відважні голоси. А думки Аганбегяна про сучасний стан радянської економіки належить до найвідважніших із того, що на цю тему досі сказали радянські учені. Цитати з його записки, зробленої, як гадають, у Москві для ЦК КПРС, видрукував уперше лондонський тижневик „Нью Стейтсмен" (9. 7. 65). Тоді Аганбегян заперечив їх автентичність. Редакція журналу „Сошеліст комментери" твердить, що записка оригінальна. Те, що появилося в журналі, являє собою скорочену версію записки, зроблену для дискусії в московському видавництві „Мысль". З уваги на брак місця можемо подати тільки дещо з цікавого документу:

„Досі не було в СРСР нічого подібного"

За останні шість років темпи росту нашої економіки сповільнились на дві

Плян Косигіна приносить великі зміни

Плян Косигіна виходить „з провідної ролі централізованого керівництва в розвитку нашої економіки". Отже ясно сказано, що не може бути ніякого ухилу вбік капіталізму. В основу своєї реформи Косигін хоче покласти три основні принципи:

1. підвищити науковий рівень державного плянування економіки;
2. поширити господарську самостійність та ініціятиву підприємств, заради цього усунути зайву регляментацію господарської діяльности підприємств і дати їм законні гарантії їх поширених прав;
3. зміцнити й розвинути госпрозрахунок та посилити економічне стимулювання виробництва за допомогою таких засобів, як ціна, прибуток, премія, кредит, зокрема ж посилити заінтересованість робітників у збільшенні продукції.

Конкретне розпрацювання цих принципів показує, які великі зміни вносить реформа Косигіна в радянську економіку.

Передусім — раціоналізація плянування. Досі кожне підприємство діставало до подробиць зрізничкований плян, який визначував йому приблизно тридцять показників не тільки на рік, але й на кожний місяць зокрема. Наприклад, лише в одному секторі праці підприємство діставало такі показники: продуктивність праці, кількість робітників, середня зарплата, фонд заробітної платні. Показники централізованого пляну, в якому не вільно було нічого порушити, цілком з'язували керівника підприємства з кожного боку так, що йому не залишалось ніякого місця для власної ініціятиви. Цю систему різко розкритикував кандидат економічних наук, В. Найдьонов з Донецька („Економіка Радянської України", 1965, ч. 8). І він пропонував реформу плянування в дусі далеко посуненої децентралізації. Але Косигін так далеко не пішов; його плян намагається втримати середину між догматиками і прогресистами: централізоване

треті, — стверджує Агабегян. Темпи росту сільського господарства зменшились на дев'ять десятих, з восьми відсотків річно до 0,9%. У цьому періоді ріст роздрібної торгівлі понизився на 75%. Зменшився також ріст реального доходу населення.

За ці роки ми спостерігали пониження ефективности капіталовкладів у виробництво. Без перерви поширюється розрив між можливостями технологічного прогресу і здійсненням цих можливостей.

З-поміж усіх економічно розвинених країн ми маємо найбільш відсталу структуру виробництва. Головна галузь радянської економіки, важка промисловість, оснащена двома мільйонами верстатів (стільки ж, що в США), одначе лише половина з них працює. В СРСР більше людей занятих у ремонті старих машин, ніж у виготовлянні нових. У машинобудівництві величезна кількість невикористаних потужностей.

У країні нагромадилось товарів вартости три мільярди карбованців. Накопичення непридатної продукції іде разом з накопиченням грошових засобів у населення, і навіть різке підвищення цін не могло стримати цього процесу. Ріст цін у СРСР має виразно інфляційний характер.

У наступному п'ятиріччі треба буде дати працю десятьом мільйонам молодих людей, які вперше ввійдуть у трудовий процес. А тимчасом безробіття

На пленумі ЦК КПРС 27. 9. 1965 говорив Косигін: „Значні резерви робочої сили є у невеликих містах, особливо в Західних районах України, Білорусі, в ряді районів Закавказзя, а також у деяких центральних районах РСФСР."

плянування збережено, але значно скорочено кількість показників для підприємства, залишивши вільну руку його керівництву — доповнити плян і розподілити його упродовж року. Так, наприклад, щодо праці зобов'язує тільки один показник: фонд зарплати, в рамках якого керівництво заводу може вільно визначувати кількість робітників і висоту зарплати (але відразу треба зауважити: тут криється небезпека нового безробіття).

Отож, разом підприємство діставатиме такі показники з центрального пляну:

а) фонд заробітної платі;

б) обсяг реалізації продукції; тут важливе нововведення: досі підприємству визначували згори, скільки і чого воно має випродукувати і кому віддати; тепер воно дістає плян, скільки виробити і збути, тобто підприємство само має подбати, щоб „реалізувати" (продати) продукцію і заробити визначену згори суму прибутку;

в) основна номенклятура продукції — тут плян далі визначуватиме підприємству, який асортимент виробів (які товари) воно має продукувати; тим чином нова реформа в цьому пункті стримуватиме розвиток господарського життя в напрямі до ринкових відносин, де перше слово у визначенні асортименту мав би споживач-покупець;

г) сума прибутку і рентабельність; тут теж важливе нововведення: перехід підприємства на рентабельність, але покищо цей перехід має радше принципове як практичне значення, бо ж рентабельність і прибуток пов'язані з такими категоріями як вартість (і від них залежні), а ці дві проблеми й досі не розв'язані в радянській економіці.

г) сума, яку підприємство має відпровадити в державний бюджет, зглядно від нього дістати;

д) обсяг централізованих капіталовкладень і введення в дію виробничих потужностей і основних фондів;

е) показники матеріяльно-технічного постачання.

вже зростає, головно в малих містах, де пересічно 25-30% працездатного населення, бажаючого працювати, не може знайти праці. За останні роки життєвий рівень населення взагалі не підвищився, а для десяти мільйонів населення навіть понизився.

Усі ці факти тривожні передусім тому, що вони висловлюють основну тенденцію радянської економіки. Досі не було в СРСР нічого подібного.

Що зумовило таку тенденцію? СРСР виділяє забагато засобів на оборону, приблизно стільки, що США, при чому економічний потенціял США двічі більший радянського. В СРСР — на приблизно сто мільйонів трудового населення — 30 до 40 мільйонів працюють на війну. СРСР експортує переважно сировину, бо купувати радянські промислові вироби відмовляються навіть соціялістичні країни, через низьку якість цих виробів. Наслідком відсталости радянської технології доводиться продавати експортовану сировину нижче коштів собівартости, бо ж треба притримуватися цін на світових ринках.

Внутрішні причини відставання радянської економіки, на думку Аганбегяна, це неправильне керівництво господарським процесом і неспроможність системи плянування й системи матеріяльних стимулів та неспроможність економічного управління. Далі, це курс на нестримну надіндустріялізацію, навіть в останніх роках, коли вже минула її конечність. Такий курс штучно гальмує розвиток тих галузей економіки, які не мають безпосереднього відношення до важкої промисловости.

Це стосується сільського господарства. Колгоспи дають річно 22 мільярди карбованців прибутків, з чого дер-

У трьох останніх пунктах є речі, які становлять деяку революцію в радянській економіці.

Переворот у радянській економіці

Під час великої економічної дискусії (1962-5) прогресисти пропонували скасувати безгосподарне і безоплатне надавання підприємствам капіталів і матеріально-технічних засобів та замінити це опроцентованим кредитом і державною торгівлею. Вони обосновували свою вимогу тим, що централізоване постачання згори не може передбачити всіх потреб підприємств на низах, а що матеріяли, техніку і капітали Держплян давав без оплати, підприємства брали й те, чого не потребували. Через це на різних базах заморожувались і нищились капітали, які йшли в мільярдові суми. А тимчасом інші підприємства не діставали того, що було необхідне, щоб виконати плян. Реформа Косигіна передбачає, що підприємства мають платити за капітал і купувати матеріяли й техніку в державній торгівлі. Це означає переворот у радянській економіці. Але знов же те саме: як у всіх нововведеннях, так і тут, Косигін був дуже обережний, і — щоб не викликати завеликого спротиву догматиків, — завважив, що це перспектива у майбутнє, а покищо зберігаються існуючі органи матеріально-технічного постачання. До нової системи безпосередніх зв'язків між підприємствами, що продукують, і тими, що споживають, треба переходити поступово (процес переходу розраховується на роки).

Фінансування господарства переводиться з державного бюджету до банкового кредитування з відсотками від капіталу. Що стосується теперішнього безоплатного фінансування промисловости, Косигін цілком став на бік тих, що критикували цю систему: „Підприємства прагнуть одержати від держави більше грошей..., не вживаючи з свого

жава забирає одинадцять мільярдів. Решта наявно не вистачає, щоб фінансувати механізацію сільського господарства та оплатити працю. Колгоспник заробляє у колгоспі 1,50 крб. за день; на своїй присадибній ділянці — 3,50 крб. Якби за сьогоднішніх умов люди могли покидати села, там ніхто не залишився б, — заявляє Аганбегян.

Серйозні негативні наслідки тягне за собою надзвичайна централізація і відсутність демократичних принципів у радянській економіці. Господарські пляни випрацьовують на низах радгоспи і союзні республіки. Їхні пляни йдуть до союзного держплану, який їх анулює, бо дає свої пляни, що не мають нічого спільного з планами республік або радгоспів.

Радянська статистична система дає цифри і дані з економіки, на основі яких економістам дуже важко працювати. Частина цих даних — „просто безглузда". Наприклад: ЦСУ подало, що врожай зернових культур становить вісім мільярдів пудів. Але, якби справді так було, СРСР вивозив би зерно за кордон, тимчасом він мусить привозити. Відділ Академії Наук у Новосибірську підрахував усі потреби СРСР у хлібах (включивши і те, що скормлюється домашнім тваринництвом) і дістав цифру чотири з половиною мільярди пудів. А Центральне Статистичне Управління говорить про вісім мільярдів. Де ж ділась різниця? — запитує Аганбегян.

З промови Косигіна на пленумі ЦК КПРС можна зробити висновок, що він знає записку вірменського ученого. Але він небагато використав з неї для свого пляну реформи. Аганбегян говорить про потребу демократизації, тимчасом Косигін посилює централізм.

боку потрібних заходів, щоб їх раціонально використати. Часом підприємство купує непотрібне йому устаткування, аби тільки витратити одержані кошти". Щоб таку безгосподарність припинити, вводиться „оплату на виробничі фонди", тобто відсотки за капітали.

Проблема ціноутворення й далі не розв'язана; ціни й далі встановлюватиме держава (Комітет цін при Держпляні СРСР). Але прогрес все-таки є: він у тому, що ціни визначуватимуть не зовсім свавільно, як було досі, а в залежності від затрачених коштів продукції.

Прогрес і в тому, що Косигін — перший раз за всю добу ідустріялізації — порушив питання неспівмірности між двома групами радянської промисловости, між важкою і легкою, між групами А і Б: „Неправильне співвідношення склалося між розвитком промисловости групи А і промисловости групи Б. Вже від ряду років промисловість групи Б відстає у своєму розвитку". Якщо таке ствердження призведе до того, що капіталовклади в легку промисловість (в тому числі і харчову) будуть збільшені, населення СРСР дістало б більше товарів масового споживання і більше харчів. Але самих капіталів ще замало, бо досі, як виходить з промови Косигіна, капіталовклади в легку й харчову промисловість не могли бути реалізованими просто тому, що не було матеріялів і техніки, бо все йшло у важку промисловість і замовлень з боку легкої промисловости не виконували.

Косигін пропонує „ширше впровадити госпрозрахунковий принцип у відносини між підприємствами". Це значний крок на шляху до раціонального господарювання. Досі взаємини між поодинокими підприємствами мали адміністративний характер, тепер мають перейти на господарський розрахунок. Що це означає на практиці, покаже наступний приклад: фабрика швейних машин в Одесі має доставити мануфактурній фабриці в Києві визначену кількість машин. У цьому випадку за дотеперішньою системою трансакцію проводив Держплян адміністративними наказами: відповідний наказ діставали — одеська і київська фабрики та одеське залізничне управління. Але тут могло трапитись (і часто траплялось), що одеська залізниця не дала в пору транспорту і цим зривала плян київської фабрики. За новою системою, ці три фірми укладають відповідні договори про купівлю швейних машин і їх акуратну доставу з Одеси до Києва. У випадку, якби одеська фабрика не виконала якслід замовлення, або залізниця не доставила товару згідно з угодою, — хто завинив несе матеріяльну відповідальність супроти того, хто потерпів.

Експериментальний перехід на госпрозрахунок проводили вже до реформи Косигіна, але досвід показав, як дуже ще непідготована радянська економіка до такого переходу. Ось конкретний приклад із Харкова.

Що каже приклад харківського універмагу?

Пише А. Колісниченко, заступник директора харківського універмагу („Правда України", 6. 10. 65):

Уже три місяці універмаг отримує ходовий товар, одяг і взуття, на підставі безпосередніх зв'язків із промисловістю — з харківської швейної фабрики ім. Тинякова. У договорі з фабрикою устійнено вимоги магазину щодо фасону, кольору, величини, ціни товарів і строків достави. Але швидко фабрика відмовилась гарантувати виконання всіх умов, хоч пів року тривали розмови і підготова угоди. Колісни-

ченко побував кілька разів у фабриці ім. Тинякова і побачив, що там не вміють по-новому організувати праці. Крім того, фабрику підвели текстильники, бо не дали в пору замовлених матеріялів. І у фабриці сказали представникам універмагу: беріть те, що є. „Але, чи можемо з цим миритись? Адже це поворот до старої системи „валу", коли робили те, що подобалось підприємству, а не те, що потрібно покупцеві". Універмаг може зажадати від фабрики відшкодування у висоті п'ять відсотків від суми замовлення, але він цього не робить і бере товар, який дають. Бо ж треба виконати плян. І треба, щоб у магазині вішалки не були порожні.

Фабрику ім. Тинякова підвели текстильники. А з інших газет відомо, що текстильників підводять хеміки, бо постачають невідповідні або погані барвники. Тих і тих знов підводять машинобудівельники, і так далі. Безпосередні стосунки між підприємствами зриваються і тому, що між ними нема договірної дисципліни, а нема тому, бо нема рівности між договірними сторонами. На це звертає увагу Ф. Рабинович („Комуніст", 1965, ч. 14); наприклад, залізниця платить лише п'ять карбованців за неподаний у пору вагон, тим часом підприємство, яке наслідком цього не виконало зобов'язань супроти свого партнера, платить сто разів більше.

Більше свободи на низах і більше централізму на верхах

У новій системі Косигіна радянське підприємство дістане більше свободи дії, стане менше залежним від центрального пляну, його керівництво матиме певний діяпазон виявити свою ініціятиву, щоб раціоналізувати господарський процес. Воно матиме більше змоги матеріяльно зацікавити робітників у поліпшенні продукції. Воно матиме право накопляти власні виробничі фонди і входити в безпосередні господарські стосунки з іншими підприємствами. Одним словом: на базі основної господарської клітини — підприємства — радянська економіка стане вільнішою, що стимулюватиме ріст продукції.

Даючи хоч трішки свободи підприємству, партійна верхівка боїться, щоб не втратити контролю над господарством, і тому централізує все керівництво економікою — в Москві. Реформа Косигіна ліквідує всі раднаргоспи, тобто ту систему децентралізації, яку 1957-го року запровадив Хрущов. На місце територіяльного поділу реформа Косигіна передбачає галузевий поділ, подібний до того, що був за Сталіна. Хоч Косигін дуже застерігався, щоб не закидувати йому повороту до старого, треба наголосити, що його централізм навіть перевищує централізм сталінський.

Косигіновий проект реформи схвалений партійними і державними органами, а це означає, що в уряді СРСР створено дев'ять загальносоюзних і одинадцять союзно-республіканських міністерств, які зосереджують у своїх кабінетах повноту влади над господарством усіх республік. А республікам залишається дуже малий, порівняно з цілістю господарства, сектор „місцевої промисловости". За Сталіна всі важливіші ділянки господарства були в віданні союзно-республіканських міністерств; за Косигіна всі ключові ділянки переходять у компетенцію загальносоюзних міністерств. Сюди належать такі ділянки господарства:

вся машинобудівна промисловість — важке, енергетичне, транс-

портне, будівельне, шляхове, комунальне, сільсько-господарське, хемічне і нафтове машинобудування; автомобільна промисловість; електротехнічна промисловість; приладобудування, засоби автоматизації і системи управління; верстатобудівна та індустріяльна промисловість; машинобудування для легкої і харчової промисловости і виробництво побутових машин.

У компетенції союзно-республіканських міністерств будуть такі ділянки: чорна і кольорова металюргія; вугільна, хемічна, нафтодобувна промисловість; нафтопереробна і нафтохемічна промисловість; лісова, целюлозно-паперова і деревообробна промисловість; будівельні матеріяли; легка промисловість, харчова, м'ясна і молочна.

За конституцією, союзно-республіканське міністерство має два відділи: в союзному уряді і в республіканському, але цей останній є тільки виконавчим органом першого. Центральний уряд у Москві, за реформою Косигіна, управлятиме величезною економікою УРСР двома руками: однією безпосередньо, не маючи навіть обов'язку інформувати київський уряд, що він робить, наприклад, у гігантському Харківському тракторному заводі, або куди він забирає його продукцію; другою — через союзно-республіканські міністерства в Києві, які (цього Косигін не забув додати) „керуватимуться положеннями, що їх розроблятимуть союзно-республіканські міністерства СРСР". Проголошуючи свій плян абсолютної централізації керівництва економікою, Косигін не завагався говорити про поширення прав республік. Але це тільки маскувальний маневр.

Штучне поєднання протилежних тенденцій

Порівняння двох рук можна вжити ще в іншому сенсі. У пляні Косигіна є ряд протиріч: багато з того, що він дає однією рукою, відбирає другою. В його пляні реформи є елементи чисто економічні, є серйозна спроба раціоналізувати радянське господарство. І це речі позитивні, але їх ефективність заздалегідь поставлено під сумнів тим, що вони не продумані і не доведені до логічного кінця: треба ж було йти на компроміси з догматиками. Ні ЦК партії, ні Держплян не мають ясних рішень, з яких основ виходити, коли треба встановлювати ціни, якою мірою визначувати оплату за кредити та інші фонди, як домогтись швидкого використання виробничих потужностей, як спонукати робітників, майстрів та директорів підприємств, щоб не розтрачували сировини й матеріялів (адже втрати на цьому полі йдуть щорічно в мільярди). Ефективність нового пляну відразу гальмують його адміністративні елементи: централізація керівництва. Треба б розповісти історію економічної реформи Хрущова з 1957 р., щоб наочно показати страшне лихо економічного централізму сталінської доби.

„Всенародне обговорення" пляну Хрущова щодо скасування галузевих міністерств виявило тоді такі речі, яких не вигадав би найзавзятіший ворог комуністичної системи, щоб її дискредитувати. Хрущов постановив перейти від галузевої до територіяльної системи керування економікою зовсім не в догоду республіканським амбіціям. Він бачив, що галузеві міністерства в центрі обросли розбухлими, важкими, закостенілими апаратами бюрократів; і вони паперовими декретами через тисячі кілометрів керували господарствами, яких ніколи на очі не бачили. Хрущов хотів змусити їх піти ближче до

виробництва. І тисячі бюрократів з Москви заняли нові посади в раднаргоспах на низах. Проте життя має свої закони. Місцеві фахівці були ближче і вони в багатьох випадках обсадили важливі посади в раднаргоспах своїх республік. В українській пресі 1957 року були, щоправда досить глухі, відгуки боротьби між цими двома елементами. Чи постання раднаргоспів, а чи загальна лібералізація стосунків сприяли зростові господарського місництва, — залишається вияснити. (Слово „місництво" („месничество"), пустив у курс Хрущов; воно означає тенденцію — господарські добра даного району вживати першою чергою на потреби місцевого населення і місцевої економіки; останніх років партійне керівництво щораз частіше виступає проти місництва, що означає зростаючий спротив господарському централізмові і системі колоніяльного визиску.) Факт, що сьогоднішні керівники КПРС зв'язали місництво з раднаргоспами і це перерішило їх долю. Брежнєв різко виступив на пленумі ЦК проти місництва: „...за останні роки в нас подекуди з'явились такі шкідливі тенденції, як місництво... (це) цілком недопустиме явище в житті нашої соціялістичної держави".

Навколо питання раднаргоспів напевно була боротьба в ЦК КПРС. З Москви прийшла непідтверджена, але правдоподібна, вістка, що навіть Брежнєв був проти скасування раднаргоспів. Можливо, після того, як більшість ЦК де завжди переважають великодержавницькі централістичні елементи, висловилась проти раднаргоспів, Брежнєв приєднався до більшости і задемонстрував це в своєму виступі на пленумі засудом місництва.

Приємною несподіванкою був виступ Петра Шелеста в оборону раднаргоспів. Перший секретар КПУ говорив на пленумі ЦК КПУ в Києві 20. 10. 1965: „...було б неправильно підкреслювати в діяльності раднаргоспів тільки негативні сторони. Організація управління промисловістю через раднаргоспи мала й деякі позитивні риси. Тому неправі ті товариші, які надмірно критикують раднаргоспи..."

Реформа Косигіна знов запроваджує безоглядний централізм. Як автор цієї реформи буде боронитись від згубних наслідків свого централізму, більшого за сталінський, — відповісти не вмію. Реформа Косигіна — результат неприродного компромісу двох протилежних тенденцій: однієї, яка прагнула наближення до ринкових відносин, і другої, яка змагала до якнайбільшої централізації в плянуванні й управлінні. Не бажаючи бути пророком, треба все-таки сказати: штучне, насильне поєднання ворожих напрямків не може дати добра. Такий скептицизм виправдує певною мірою югославський приклад. У Югославії 1950 року провели реформу подібну до реформи Косигіна. Які ж її наслідки? Сьогодні Югославія стоїть перед економічним банкрутством, з якого не видно виходу.

Боротьба за незалежність привела до того, що я дістав багато імен: злочинець, дикун, агітатор. А раз назвали мене навіть дипломатом.

Kaunda
през. Замбії

(Стара історія! Українські борці за свободу називалися звичайно бандитами, дикунами-кабанами... На те, щоб українського самостійника назвати дипломатом — наші вороги ще не спромоглись...)

М. Д.

ДЕ ЗНАЙТИ ШЕВЦЯ?

Труднощі побутового обслуговування на Україні

Де знайти шевця? Хто може пошити одяг? Де підстригтись? До кого піти, щоб поправив радіоприймач? Хто привезе мені вугілля до хати? — ось такі проблеми щоденного побуту в комуністичній дійсності стають проблемами, яких мільйони людей не можуть залагодити. І це, поминувши політику, питання свободи, справи національні, соціяльні, проблеми культури, — робить життя під комуністичною владою таким важким. Висловлюючись офіційним жаргоном, це — „комплекс галузей сфери обслуговування населення". Цей „комплекс" — дуже наболіла тема, і громадська думка мусіла дуже тиснути, коли про цей „комплекс" починають писати. Про це говорили навіть на сесії Верховної Ради УРСР в червні 1965 і прийняли відповідні рішення, але — якщо йдеться про малу, сіру людину — в радянській дійсності шлях від рішення до виконання дуже далекий.

„Слід сказати, що сфера обслуговування населення розвивається в нашій республіці недостатніми темпами", — стверджує журнал „Економіка Радянської України" (1965, ч. 9). Троє вчених економістів — М. Берков, В. Бондаренко, М. Ярмолинський — підрахували, що 1964 року в цій сфері працювало на Україні 4,2 мільйони людей або 22% всіх працюючих у народному господарстві, тоді як в Італії 34%, в Англії 47%, у США 56%. Правда, автори гадають, що українська цифра занижена, але я гадаю, що навпаки.

Троє вчених кажуть: „Багато недоліків і в територіяльному розміщенні сітки обслуговування". У Тернопільській області є 514 майстерень для направи й пошиття одягу, а в Дніпропетровській 453. В різних містах Рівенської області є по кілька пошивних майстерень, а „в той же час у більшості великих населених пунктів цієї області таких підприємств зовсім немає". Аналогічне становище в багатьох областях України. Тому населення „мусить втрачати багато часу на поїздки і шукання". — „На жаль, є чимало фактів інорайонного попиту... навіть на послуги перукарень." Так завуальовано висловлюються вчені про те, що радянському громадянинові доводиться мандрувати в інший район, щоб підстригти волосся. Взагалі на задоволення найнасущніших потреб „трудящі втрачають багато часу, а також вихідні дні." Можливість „попасти в промтоварний магазин" — „обмежена" і це „одна з причин осідання грошей у населення і товарів у торговельній сітці."

Розшифруйте, Шановний Приятелю, цю „вчену" мову високих начальників з Держпляну УРСР і Ви зрозумієте щасливе й радісне життя „радянської людини" на порозі побудованого комунізму.

Відсталість усіх галузей побутового обслуговування це характерна риса кожної комуністичної країни. Ту саму проблему мають наприклад, у Польщі й у ЧСР. Але коли там відкрили широко двері ініціятиві приватних ремісників, то наші вчені пляновики турбуються, що на Україні „є численні контингенти працівників, які в приватному порядку обслуговують населення." Проти цих людей вжито „адміністративних заходів", проте, з жалем стверджують начальники з Держплану, „ці заходи виявились мало ефективними". Населення рес-

публіки витратило (1963 р.) „кілька сотень мільйонів карбованців" на пошиття й направу одягу та на ремонт жител. Але тільки одна третина цих коштів пішла в державні й кооперативні підприємства, а дві треті — приватним особам. Із загальної суми, заплаченої за ремонт кватир та індивідуальних житлових будинків, „майже 90% попало приватникам". „Обслуговування трудящих приватними особами — серйозна проблема". Її можна розв'язати, на думку трьох авторів, „або негайно виключивши приватника з сфери послуг, або легалізувати його." Перший шлях можливий тільки тоді, коли різко підвищаться темпи розвитку державних і кооперативних підприємств для побутових послуг. Функціонери Держплану, здається, в це не вірять, тому передбачають другий шлях: „тимчасово допустити діяльність приватних осіб", але взяти їх під контроль державних органів.

З цієї статті варто навести ще дві характерні інформації:

„В недавньому минулому проведено „укрупнення" побутових підприємств", що означало закриття дрібних майстерень, „в результаті чого становище з окремими видами послуг погіршало."

Українська РСР (43 мільйони населення) має двадцять вісім станцій для обслуги автомобілів.

Але побутову службу наладнала Львівщина. Про це довідуємось з журналу „Партийная жизнь" (1965, 14). Львівська область покрита сіткою добре організованих майстерень і ательє, прокатних і приймових пунктів, пересувних варстатів. Одним словом, побутові обслуги охоплюють різноманітні потреби населення: є де пошити одяг, направити взуття, ремонтувати електричне приладдя, винайняти різні речі — від пральної машини до весільного одягу. Час праці в побутових підприємствах наладнано так, щоб максимально піти назустріч населенню. Наслідком цього люди стали „інакше дивитись на тих, що працюють у сфері обслуговування": їх працю вважають „почесною". Майстерні й підприємства побутових послуг запроваджують у себе все прогресивне, підносять „культуру обслуговування". За останні два роки в області організовано понад двісті підприємств, добре обладнаних сучасною технікою. Виконкоми місцевих рад надали підприємствам відповідні приміщення, колгоспи побудували для них кілька десятків будинків. Щораз більше практикують виїзди майстерень на села, щоб приймати замовлення; творять „бюро добрих послуг"; у Львові діє — постале за ініціятивою молоді — телеательє „Спасибі", яке обслуговує інвалідів. За ініціятивою робітників телевізійного заводу, організовано ательє для направи телевізорів; за минулий рік ремонтовано понад тисячу апаратів. За цими робітниками пішли робітники у фабриці меблів.

Рух за організацію побутових послуг поширився з міст на села: 536 сіл області мають добре обладнані стаціонарні майстерні; в інших селах творяться пересувні робітні та приймові пункти, які минулого року зробили три тисячі виїздів. Стрийський район організував спеціяльну форму обслуговування віддалених місцевостей: автоколони, в склад яких входять — крамничка з товарами і книжками, санітарна машина, пересувна майстерня і... колектив пропаґандистів. Група кваліфікованих майстрів направляє на місцях взуття, швейні машини, радіоприймачі, приймає речі до хемічного чищення, до фарбування; лікарі дають медично-санітарну допомогу. На селах Стрийщини орга-

НОТАТКИ З МИСТЕЦТВА

Святослав Гординський

12 ВИСТАВКА ОМУА

(14-20 листопада 1965)

Від свого заснування в 1952 р., Об'єднання Мистців Українців в Америці влаштовує щорічні свої виставки (за винятком 1958 р.). Ті виставки є, так сказати б, звітні; вони призначені передусім для найширших кіл членства ОМУА, і існує навіть рішення загальних зборів, що з поданих кожним членом на виставку творів хоч один повинен бути прийнятий жюрі. Цей критерій для таких внутрішнього характеру виставок зовсім правильний, бо виставка є виставкою членів, які б вони не були. Побіч них, одначе, присилають свої твори теж мистці з-поза США, так що виставки ОМУА дають ширшу панораму нашого мистецтва в еміграції. Очевидно, що при виставках характеру більш репрезентативного, ще й до того на чужому (або краще сказати — загально-американському) ґрунті, застосовується зовсім інший критерій добору, більш елітарний. Тут ОМУА має кілька вдалих виступів, які й досі зганяють сон з очей тим, кому попасти на них не пощастило.

Сьогорічна, 12-та за чергою, виставка ОМУА показала твори 45 мистців. Усіх творів за каталогом 64, одначе їх було трохи більше, бо деякі речі були показані поза каталогом. Ми хотіли б тут згадати деякі цікавіші своєю проблемністю твори та відмітити кілька нових на нашому мистецькому обрії імен.

нізують на громадських засадах крамниці, в яких торгують самі колгоспники. І виявляється, що „нема ні розтрат, ні нестач, ні псування продуктів". Журнал показує на прикладі колгоспу в селі Дашава, як працює крамниця: на зібранні пайщиків обрали раду з восьми членів, рада обрала пенсіонера Багрія своїм головою, затвердила графік і час, як має працювати крамниця, визначила чергу для активістів-продавців і запровадила найелементарніше книговодство.

Групи громадської співпраці з підприємствами торгівлі й побутового обслуговування з Стрийського району звернулись з закликом до відповідних груп області, щоб використати всі можливості для наладнання побутової служби. Львівський обком схвалив цю ініціятиву, але — як кожна добра ініціятива з низів — так і ця ініціятива не має зрозуміння з боку плянових та господарських органів, які далі ще „принижують та недооцінюють" побутову службу. Підприємствам цієї галузі бракує матеріяльно-технічної бази, їх обладнують „кустарним порядком", самотужки, без належної допомоги держави, яка тримає в своїх руках всі матеріяльні засоби. Тому, наприклад, прокатні пункти мусять — кожний на власну руку — здобувати інвентар та побутову техніку, бо досі не вдалось наладнати центрального постачання. Що більше: держава вимагає значно вищих цін за матеріяли для ремонту приватних будинків, ніж за матеріяли для будинків комунальних. Досі ще не вирішено питання підготови кадрів для професій побутових послуг.

Передусім, на виставці чимало з кожного погляду добре намальованих картин, речі П. Андрусева, Б. Доманика, П. Мегика, Н. Стефанів — намальовані бездоганно, але ледве чи вони вносять щось нове в творчість згаданих мистців. Навіть повні сили й експресії малюнки М. Неділка і М. Мороза тримаються в основному тих самих проблем, що на попередній і передпопередній виставках. Це ніяк не значить, що мистець має конче міняти свій спосіб малювання, ми маємо на думці те, що певні мотиви чи кольорові гами повторюються. Розчарував нас своїм кольором В. Баляс. Його цікаво скомпоновані бразілійські мотиви подані якимись згашеними, безконтрастними тонами; куди цікавіші були його речі на попередніх виставках, де він нав'язував до монументалізму південно-американського малярства, драматичного своєю формою і кольором. „Дівчина з книжкою" Л. Кузьми — прямий ухил у натуралізм, який, удосконалений, може довести тільки до одного — до фотографізму. Безперечно, тут якоюсь мірою відбилася техніка, якою даний малюнок виконаний — пастеля, яка дозволяє м'які переходи тонів і тим викликує враження ілюзорности.

Роман Пачовський показав дві речі: „Кам'янистий берег" і „Пісню про Байду". Річ перша — солідно намальована, але поза імпресіоністичний етюд не виходить. Зовсім відмінна річ друга, тут мистець покинув імпресіоністичну манеру і перейшов на більш декоративні, площинні ефекти, що в результаті дало чітко скомпоновану і цікаво намальовану картину. Композиція була б ще цікавіша, коли б автор був дав свої фігури ще більші і масивніші у відношенні до тла, серед якого фігури трохи губляться. До суто проблемних і найцікавіших на виставці речей належать також дві мозаїки Б. Певного — „Русалки" і „Купало". Над обома ними тяжить деякий вплив декоративного стилю Галини Мазепи, але ті впливи наскрізь позитивні. Вже сам факт, що обі речі Певного сильно вирізняються з-поміж інших творів виставки, каже про те, що мистець шукає чогось нового. Ті шукання не скрізь ще вдалі і не одне можна закинути обом мозаїкам: однакові обличчя дівчат, нечіткі обриси їх голів, і рамен, малярське, а не мозаїчне трактування носів і уст тощо. В гуцула-Купала замалий у відношенні до фігури сердак, непевні складки сорочки, рука на топірці пасивна, не тримає нічого. Словом, Певному треба солідніше розробляти рисунок, перевіряючи його можливо на моделях, занадто бо видно, що автор покладається тільки на свою пам'ять.

Безперечно, найліпша річ виставки це „Триптих" П. Холодного, бездоганно нарисований і намальований. Усе, що творить Холодний, має внутрішню геометричну логіку, і через те зовсім неважне, чи його малюнки нагадують ікону чи твори модерні; завжди над усім панує суцільність форми, яка елімінує все зайве і залишає тільки суттєве.

Наче рекомпенсуючи цьогорічну відсутність на виставці Г. Мазепи, виступила немала група мисткинь. Г. Новаківська з Торонта дала справді цікаво намальовані „Глечики", тоді як її „Трьом голівкам" бракує того зрізничкування здецидованих сильних барв, що їх мають глечики. Дві акварелі Роксолани Лучаковської-Армстронг показують, що вона в акварелі куди краща, ніж в олії. Особливо її „Дерева" повні музичного ритму у своїй грі реально-орнаментальних форм і граційно легкої техніки. Зоя Лісовська-Нижанківська з Швайцарії трохи губиться в надто шкіцових формах, тоді як Оленка Богачевська дала одне полотно „Подруги", трохи декоративно, але

приємно закладене невеликою ґамою сильних барв. Лише масивна рама псує враження, її не слід давати на образи типу „пано" як цей. Ліда Палій з Торонта дала дві невеличкі, але вишукані кольором речі, квіти і венецький мотив, — дві кращі речі виставки. „Богиня Лада" Софії Лади, велике полотно, що інтригує своїм змістом і виконанням. У творі вичутний світ фантастики, проте в такій великоформатній речі деякі елементи варто більше уточнювати, малюнок був би зискав, коли б фігура була подана трохи чіткіше. Сміливість і розмах її малярства обіцюють, що вона буде поривається на складні композиції з небуденною тематикою. З творів мисткині звертає ще увагу добре скомпонована „Дівчина з котиком" С. Мирошниченко і темпера Олени Кононенко-Трофимовської, річ зовсім інша від її попередніх.

Фантазії І. Матури де в чому нагадують Сальватора Далі: завішені в повітрі різні предмети. Можна б сказати, що вони відмальовані надто реалістично. Добрі рисунки Бориса Пачовського, — абстрактна плутанина ліній, що проте суґерує траву на вітрі. Вкінці „Сон Якова" Марка Зубара вирізняється своєю темою і технікою виконання, з розмежованими, як у вітражі, площами. Нам доводилося чути, що це дуже цікавий і оригінальний вітражист, проте з однієї виставленої речі годі виробити собі погляд, що це і якого калібру творчість. Губиться на виставці малюнок К. Трохименка, він зачасто повторює композиційно той самий мотив квітів у глечику; його інші речі на виставці в Українському Інституті Америки звертають куди більше уваги в далеко сильнішому оточенні.

Скульптура на виставці заступлена слабо, найцікавіша річ це „Гнані" П. Капшученка, що проте поза імпресіоністичний ескіз не виходять.

Ю. Л.

НА ВІДКРИТТІ ВИСТАВКИ ДЕРЕВОРІЗІВ ЯКОВА ГНІЗДОВСЬКОГО

у великій залі УВАН в Нью-Йорку

Виставка, що відкрилась 8 жовтня у великій залі УВАН в Нью-Йорку і буде тривати до кінця цього року, збіглась із 50-річчям митця. Водночас УВАН включила цю виставку як складову частину ширшої програми цьогорічних святкувань 20-річчя Академії з часу заснування її в Авґсбурзі і 15-річчя з часу переїзду до США.

Особливий піднесений настрій опанував півтори сотні гостей, які прийшли в Українську Вільну Академію Наук в Нью-Йорку на відкриття виставки Якова Гніздовського. Головна причина була, звичайно, в тих дереворізах, що величаво розмістились на стінах Академії, і що завоювали Гніздовському місце в перших рядах сучасного мистецтва.

Відкрив виставку короткою, але змістовною промовою Юрій Шевельов, професор Колюмбійського університету. Застерігшись, що він не мистецький критик, Шевельов, м. ін. сказав: „Коли говорити про творчість Гніздовського, як я її бачу, то мені насамперед спадає на думку те, що один сучасний український поет сказав про по-

езію Рильського: „вона насамперед розумна". (...) Я пригадую: під час моїх подорожей по таких країнах, як скажімо, Югославія або Скандинавія, — заходиш до музею місцевого модерного мистецтва, розглядаєш картини, розглядаєш гравюри... є речі добрі, але за кожною доброю річчю бачиш: — це Пікассо, це Дерен, це Брак, Матіс. Може, це і природно, зрештою, що в різних країнах повторюються ті самі школи, ті самі напрямки.Але в творчості Гніздовського я бачу передусім самого Гніздовського. Я не можу знайти для будь-якого з дереворитів Гніздовського прототипа в творчості видатного мистця сучасности або навіть минулого.

Риса уникання модного і красивого проходить крізь усю мені відому творчість Гніздовського. Це уникання модного і красивого не така проста річ, як здається, бо часом це веде до певної суворости, до самообмеження, до аскетизму в мистецтві.

Багато картин Гніздовського здаються мені саме аскетичними в кольорі, з іхнім добором брунатного або поєднання сірого з брунатним, і дуже рідко можна знайти в його картинах несподіваний яскравий спалах фарби. Вони аскетичні часом в індивідуалізації. В них багато індивідуалізації, навіть такий качан капусти — це не просто качан капусти, а — це особа: „капуста з характером". Але ця індивідуалізація обмежена до кількох мало помітних рисок. Вона теж суворо стримана. Вона теж аскетична. (...) І так само в портретах роботи Гніздовського я бачу намагання схопити неповторне, індивідуальне.

Є в його творчості і друга сторона, це — сторона музична. Тільки музика для Гніздовського, здається мені, — це музика не мелодії, а ритму. (...)Це можуть бути різні ритми, це — може бути ритм великого сучасного міста, як от в його „Паризькому метро", або „Нью-Йоркському сабвеї". Це може бути ритм, який вливається в орнаментальність, в декоративність. І тут, мені здається, в цій сторонї виявляється українська національна стихія.

Це, звичайно, ніякий секрет, що українське малярство до нашого століття не створило образів такої вирафінованости і викінчености, як український орнамент — чи у вишивці, чи у кераміці чи у стінописі. Там є найвищі осяги українського образотворчого генія. І от мені здається, що у Гніздовського крізь всю цю суворість, крізь всю цю стриманість, крізь весь цей аскетизм раптом прориваєтьсся ця національна стихія декоративности, ця національна стихія орнаменту, ритму в малярстві, ритму в графіці.

В орнаментальності, звичайно є своя небезпека. Орнаментальність, і ритм — позаособові. Але може в самому цьому позаособовому характері орнаментальности і ритму є якість зв'язки, якийсь перехід між нашою національною традицією і нашою добою. Добою, яка розтоплює, розчиняє людину в ритмі маси. І може не випадково, що у творчості Гніздовського ми знаходимо якраз ці два типи ритму. З одного боку, ритм великого знеособлюючого міста, з другого боку, ритм українського орнаменту — теплого, лагідного, хоча й колективного".

Картини Гніздовського розраховані радше на те, щоб висіти в державній національній галерії українського мистецтва. А, що такої галерії нема — то це, звичайно, не провина Гніздовського". Юрій Шевельов, передав слово мистецтвознавцеві Дам'яну Горняткевичу.

Доповідач сказав, що мистецький шлях Гніздовського почався у Львові, ішов крізь мистецькі академії Варшави і Загребу, а вийшов на парнаські вершини Нью-Йорку і Парижу.

Горняткевич сказав: „Тоді, коли наші графіки жили все таки багатою спадщиною нашого барокка, Гніздовський перейшов попри наше барокко цілком. Він називає спадщину нашого барокка історизмом. Зразу, коли йдеться про його графічні праці, відчувається радше дух Дюрера.

Згодом він переходить у щось інше, в інший світ. З заходу Европи вертається, я сказав би, на Далекий Схід. У нього є щось інше, що ми бачимо в графіці японців. Він пірнув на Далекий Схід і то не скажу, щоб наслідував — ні. Він лише засвоїв собі ту мистецьку культуру". „Творчий задум, прецизність технічних досягнень і висока мистецька культура — ці три вимоги до кожного митця Гніздовський задовольняє".

Авдиторія на відкритті виставки Якова Гніздовського була численна і переважно молода: це українці — студентки і студенти вищих американських шкіл, молоді митці, поети, вчені.

Після доповіді професора Горняткевича слово взяв Юрій Лавріненко. Він говорив на тему „Яків Гніздовський у мистецькій критиці Америки й Парижа. Лавріненко зазначив: „Коли Гніздовський мав свою першу виставку в Нью-Йорку, в квітні 1954 року, то одночасно відбувалося в Нью-Йорку 110 збірних та індивідуальних виставок. При такій конкуренції незаслуженого чи випадкового компліменту не можна дістати. До того ж мистецька критика в Нью-Йорку і Парижі дуже зрізничкована: радикально-модерністична, поміркована, консервативно-традиціоналістична. Але столичні критики всіх цих напрямків у Сполучених Штатах і Франції визнали за Гніздовським місце в першому ряді митців Заходу."

Далі Юрій Лавріненко сказав, які типові риси відзначає у нашого митця фахова критика Парижу й Нью-Йорку. Передусім це певний мистецький об'єктивізм супроти зображуваного предмету, досконала технічно-мистецька точність і завершеність творів. Критики називають картини Гніздовського елегантними, ритмічно-музикальними чи навіть симфонічними; вони позначені багатством фантазії, поетичністю і любов'ю до життя та мистецтва.

І ще одну цікаву прикмету відзначає критика у картинах Гніздовського: вони показують, що Гніздовський прийшов на Захід із України вже внутрішньо сформованим митцем, який приніс у світове мистецтво українські елементи.

Після доповіді Юрія Лавріненка промовляв сам митець-іменинник, Яків Гніздовський. „Я радий, — сказав Гніздовський, що ця виставка може бути на якийсь час декорацією стін Української Вільної Академії в США, що цього року, і то у власнім будинку, святкує своє двадцятиріччя. Академія зуміла в ненайкращих умовинах зібрати наукові сили і створити для них форум, як також зберегти неоціненний матеріял з української історії і сучасного життя."

Гніздовський дякував за шану, що йому віддала Українська Вільна Академія влаштувавши його першу ретроспективну виставку графіки, і за особливу теплоту, яку він відчув на цьому вечорі. Графікою він займається вже двадцять років, з перервами. Своє

коротеньке слово Гніздовський закінчив згадкою про те, як багато часу коштує кожна гравюра на дереві. Він сказав:
„Витинаючи дереворіз, я часто роблю тверду постанову, що це вже буде останній, але за тиждень чи два я знову починаю другий. Це було би усе, що я хотів би сказати до цієї виставки, це передовсім технічні завваження, але всі інші я б хотів залишити глядачеві".

Після цих чотирьох промов численна публіка оглядала виставку, обговорюючи виставлені твори Гніздовського. Непомітно все це культурне українське свято в Нью-Йорку перетворилось наприкінці в товариську зустріч, в якій присутні вітали Гніздовського, як українського митця, що завоював міжнародну позицію. Чути було побажання: отаку б виставку показати тепер у Києві.

ОЛЕКСА ГРИЩЕНКО

Мої зустрічі і розмови з французькими мистцями. Видання Фундації Олекси Грищенка, Нью-Йорк. 110 ст.

Незвичайно цінне видання. На зміст його складаються спомини українського мистця міжнародної слави про зустрічі із 25 головно французькими мистцями, мистецтвознавцями, організаторами мистецьких салонів у Парижі. Між ними зустрічаємо такі, сьогодні в цілому світі відомі прізвища, як Дерен, Пікассо, Леже, Сіньяк та інші, і також українську малярку, Соню Левицьку, за словами Грищенка „незабутнє ім'я нашої дорогої, милої, талановитої землячки, сестри відомого письменника Модеста Левицького".

Спогади про французьких мистців і мистецтвознавців, що їх Грищенко знав особисто, написані жваво, лаконічним виразним стилем, з прямими характеристиками осіб і ситуацій.

З цієї книжки емігрант може повчитись, як треба вростати в культуру країни, в якій живеш. Вона дає уяву про мистецьке оточення самого Грищенка і важлива для майбутніх дослідників творчости цього майстра. Самі подробиці з життя французьких мистців і характеристики їх творчости цікаві і цінні самі по собі.

Олекса Грищенко своїми раніщими писаннями доказав, що він по мистецьки орудує не тільки барвами, але і словом. Ця нова книжка підтверджує заслужену славу Грищенка, як письменника. Святослав Гординський писав Грищенкові, прочитавши перші рукописи цих статтей: „Отримав Ваші знамениті спогади. Це була чудова думка взятись за них і Ви зуміли все дуже цікаво виконати! Це буде незвичайно вартісний внесок в українське мистецтвознавство." (Із передмови до книжки).

З технічного погляду книжка видана дуже старанно. Окраса обкладинки: кольоровий портрет Ол. Грищенка виконаний Ріхардом Вотермейкером.

Д-р. Степан Ріпецький: БІБЛІОГРАФІЯ ДЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ. Нью-Йорк, Видавнича комісія Братства УСС, 1965. 115 ст.

Бібліографія — основа і передумова історичних досліджень. Д-р. Степан Ріпецький зазначає в передмові, що дана книжка являє собою доповнюючу другу частину бібліографії Українських Січових Стрільців. За першу частину цієї бібліографії д-р Ріпецький вважає працю Петра Зленка „Українські Січові Стрільці" (Матеріяли для бібліографічного покажчика), опубліковані в збірниках ч. 5 (1935) і ч. 7 (1937) збірників „За державність", у Варшаві. Праця Зленка подавала 988 позицій. Дана праця Ріпецького містить 1331 позицію, охоплюючи решту матеріялів до 1964 року включно.

Історики сучасні і майбутні будуть вдячні авторові за його працю.

ТЕАТРАЛЬНА ГРУПА ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ВОЛОДИМИРА ЛИСНЯКА

4 червня 1965 р. в залі Літературно-Мистецького Клюбу в Нью-Йорку, Театральна Група В. Лисняка продемонструвала методом „театру слова" одноактову п'єсу Богдана Бойчука „Приречені". Цей виступ Лисняка і Бойчука в співпраці режисера і драматурга вартий уваги і привіту з боку української публіки, якщо вона хоче мати свій театр і нові п'єси.

Володимир Лисняк, як режисер, зумів за кілька тижнів перетворити молоду акторську групу, в якій є і початківці, в інструмент, за допомогою якого він подав п'єсу „Приречені", наче драматичну пісню.

„Приречені" — це властиво драматична поема, писана чіткими уривчастими (на кілька слів) „діялогами". При доброму ритмі і темпі, драматичних інтонаціях та дикції ці короткі репліки дієвих осіб шугали між виконавцями як блискавка.

Дія відбувається на цвинтарі в пляні староіндійського ритуалу, за яким вагітні жінки раз на рік вночі приходять на гроби своїх покійних родичів і предків і викликають дорогих своїх мертвих на зустріч — зустріч мертвих із живими. За п'єсою, приреченість цих жінок полягає в неможливості контакту з тим, що вмерло. Чи автор тим самим заперечує також переємність духа? Шекспір думав інакше, коли писав: Живі і мертві йдуть на бій...

Головні ролі Марії і її покійного чоловіка Христина спільно виконували Лариса Кукрицька-Лисняк і Володимир Лисняк. Ролю сестри Марії виконувала Лідія Крушельницька; ролі жінок — Орися Андрійко, Оля Кириченко, Лариса Лавріненко, Рома Шуган.

На день своїх 70-х уродин Олімпія Добровольська і Йосип Гірняк передали Театральній Групі Володимира Лисняка, як своїм учням, завдання продовжувати далі театральну творчість. Перший виступ їх викликає надії і зобов'язує нашу публіку підтримати їх у дуже трудним завданні.

Ю. Л.

САТИРИЧНІ МІНІЯТЮРИ

Півень на Парнасі

Даремно бряка темна маса,
Що Соловейку я не рівня.
Скажіть: а з кого більше м'яса:
Із Солов'я чи з Півня?

Заслужила

Кричать: „О, Черепаха-молодець!"
За що, спитаєте, така їй дяка?
Е-е! Заслужила шану, хай їй грець —
В змаганні з бігу перегнала... Рака.

Гусакова гордість

Гордість розпирала Гусака —
Посичав на... вбитого Бика.

І. Гурківський

Віл у халепі

В тваринім царстві чутка проповзла,
Що дармоїдом Лев назвав Вола.
Зазнає Віл тепер чимало бід,
Де довідку дістать, що він не дармоїд?

М. Винокурів

Ведмежа пропозиція

Учені час марнують на дрібницю:
Ячмінь безостий вивели й пшеницю...
А чи не більша користь би була,
Якби взялись виводить бджоли без жала?

М. Хижко

Знайшов посаду

Лев Гусені знайшов посаду:
Сторожем послав до саду.

М. Нетеса

Р. Срібний

ЗА ВІДНОВУ РЕСПУБЛІКИ

У Вінніпегу відбувся 8-11 жовтня ц.р. Восьмий Конґрес Комітету Українців Канади (КУК). На загальну думку, Конґрес пройшов успішно. Незвичайне те, що цю думку підтверджує також преса організацій часто критичних у відношенні до дій управи КУК. Незвичайне і те, що й особи, незв'язані з політичними групами, тобто об'єктивніші спостерігачі, визначають добрий рівень організації і нарад цього конґресу. Така одностайність у позитивній оцінці — справжня рідкість і цінність у нашому житті, а одночасно заслужене відзначення для репрезентації українців Канади й організаторів конґресу. Виразний контраст до відгуків суспільства після загальних зборів Українського Конґресового Комітету Америки (УККА). Зокрема останні збори-конґреси вражали невпорядкованістю і залишали невдоволення ще більше після них розсвареного суспільства. Навіть „офіційній" пресі не було легко виводити звичайні похвальні пісні.

Де причини? Проблема, що над нею треба і варто зупинитися. Тим більше, що саме йдуть приготування до чергового конґресу УККА. Тема, повз яку не може пройти вільна українська політична думка. Її обов'язок спокійно проаналізувати джерела і наслідки вище згаданого контрасту.

Саме собою насувається питання, чи не важить тут різниця в самій побудові цих крайових представництв, передусім різниця у формуванні і дієвих методах їх найвищих виконавчих органів. На наш погляд, структура і спосіб праці КУК краще відповідають сучасному українському суспільству Канади, ніж структура і дієва методика керівництва УККА — нашому суспільству в США. Складові організації КУК — це різноманітність суспільно-політичних і політичних з віровизнавчою закраскою організацій, різних культурницьких, виховних, професійних і т. п. груп. Так само різноманітні ці групи щодо значення і впливу. Сильніші мають навіть сто представників, слабші — по кілька чи кільканадцять. Формування виконавчої управи відбувається способом зговорення різних більших і менших груп. Українське суспільство Канади — це демократична республіка.

Інакше в УККА. Конституція встановлює кілька рад (крайову, політичну, раду директорів). Але це тільки фасада ніби-демократичної республіки. Президія УККА не скликає рад, не зважаючи на домагання їхніх членів. Вона легковажить ради, нехтує ними. Фактично, конституційні органи УККА знищені, а президія стала диктатором суспільства.

Як дійшло до такого стану? Відповідь звучить парадоксально: те, що становить перевагу українського суспільства в США, призвело до звироднення його політично-громадської репрезентації. У США постали забезпеченеві союзи і розвинулись у значну економічну силу. Їхні заслуги для українського суспільства великі й різнобічні: господарські, культурні та політичні. В перші роки українського поселення на американському континенті церкви творили із розсипаної маси подобу суспільства. Згодом серед супер-

ництв і суперечок, провід суспільства переходив до союзів. Тепер, після 2-ої світової війни, особливо після припливу великої еміграційної хвилі, яка причалила до Америки вже як готове, розвинуте суспільство, цей союзовий провід передавнений, невистачальний. Однак, — зрештою це нормальне соціологічне явище — провід добровільно не зрікається влади. В обличчі нового претендента давні суперництва клерикальних і союзових кіл забулися, і вони разом уперто обороняють свої позиції, замикаючися, наче в кріпості, у щораз вужчому колі, що звироджується в кліку. Такій диктатурі конечно потрібний активний, масовий союзник. Тому союзово-клерикальні групи шукали і знайшли собі союзника в ідейно анахронічних, „визвольно-фронтових" і „визвольно-спілкових" партіях. „Аристократія" церковних і союзових кіл у співпраці з „охлократією" — це справжній УККА, прикритий демократичною заслоною безсилих конституційних органів: крайової, політичної рад, і ради директорів. Ціла „радянська система", а насправді — диктатура президії... Які знайомі, які понурі примари!

Це стан, і він уже визначає характер цієї диктатури. Це диктатура пізньої стадії, стадії розкладу старого режиму. В одному з давніших чисел нашого журналу ми звертали увагу на аналогію з диктатурою кінцевого періоду російського старого режиму. Колишній поміщицькій аристократії не вистачав уже союз із так само відчуженою від поступового суспільства православною церквою. Вона шукала допомоги в „чорній сотні" з її ура-націоналістичною нетерпимістю і демагогічно-шовіністичним покликом до вулиці. Знову знайомі і сумні примари! І знову відоме соціологічне явище: диктатура кінцевої, розкладової стадії — це дошка, якою пробує рятуватися провідна верства „старих режимів", втративши виправдання для своєї влади. Колись у нашому суспільстві в США, у суспільстві священика і робітника, провід церковної організації мав виправдання. Пізніше різновидні функції, які виконували забезпеченеві союзи в уже більш розвиненому суспільстві, давали моральне право їх фактичному провідництву. Сьогодні, ці сили минулого мають виправдання кожна в своїй ділянці: церква — в релігійній, союзи — в економічній. Їх посягання по культурний і політичний провід суспільства — вже анахронізм. Такі „старорежимні" претенсії втримуються, де можливо, насильством, а де неможливо — оманами. Коротко: неморальними засобами.

Критики вказують на цілу низку помилок, а навіть шкідливих із національного погляду дій і метод президії УККА. Але ці помилки і шкідливі дії мають своїм першоджерелом — диктатуру „старого режиму", анахронічного в сучасному українському суспільстві. УККА перестав бути понадпартійною, центральною надбудовою української спільноти в США. Він перемінився — в загальноамериканському аспекті — в сателіта екстремного крила республіканської партії, під натиском і в угоду діяльного члена того крила, теперішнього голови УККА. В українському аспекті, УККА перетворився в дивовижну коаліцію. В цій коаліції зустрічаємо осіб, які пробували втиснути українське суспільство в сумної пам'яті КАЦАБ із його російською перевагою; далі зустрічаємо представників організацій залежних від церковних ієрархів, які зривають єдність Української Католицької Церкви і цим сприяють її американізації. В цій же

коаліції великий голос мають найбільш революційні на словах, а на ділі сугубо опортуністичні групи, для яких найвищий наказ — це власний партійний інтерес. Увага цієї коаліції скерована на збереження per fas et nefas (правдою і неправдою) своїх впливів, свого становища. Звідси ламання власної конституції, яка стає вивіскою для омани суспільства. І звідси відсування на другий плян справ, задля яких створено УККА, як ось організаційна розбудова суспільства, допомога вільній духовій культурі, допомога Україні в боротьбі за визволення.

В американських федеральних і стейтових законодатних палатах і в пресі багато уваги присвячують проблемі суперечности інтересів, проблемі моралі. Урядовець не повинен уживати свого урядового впливу на користь підприємства, в якому він економічно зацікавлений. Таке „поєднання" інтересів недопустиме. Або інтерес нації-держави, або інтерес приватної спілки чи особи. В українському суспільстві в США цієї справи не порушено. А саме тут зустрічаємо випадки таких суперечностей. Кожен забезпеченевий союз зацікавлений, щоб приєднати якнайбільше членів і щоб якнайменше дражнити вже приєднаних. А кожне виразне ставлення якоїсь пекучої, національно-політичної, чи церковно-віровизнаневої справи може викликати серед частини членів невдоволення. Тому керівництво союзів і їх преса стараються обходити такі небезпечні справи, а коли це неможливе, тоді ховаються за невиразні, бліді заяви, які можна різно розуміти. Звідси нелепе відношення до Української Народної Республіки, держави 22-го січня; звідси маневрування у заявах і святкуваннях, щоб замінити цю історичну державність — державністю взагалі, в якій помістилися б і гетьманський квітень і бандерівський червень... Звідси засоромлююче болізка настанова до диверсії української католицької єпархії в Філядельфії проти українського католицького патріярхату. Звідси обережна мова про патріярхат взагалі, під який можна б підтягнути і патріярхат єдиної Української Католицької Церкви, але і американський патріярхат імені філядельфійського митрополита.

Що така настанова УККА баламутить суспільство і врешті сприяє політичній і церковній отаманщині, проти яких УККА не має відваги одверто виступити, — це ясно. Причина цього — в неморальній коекзистенції інтересів: національно-українських і економічно-союзових. Коли б союзи, свідомо і чесно, обмежилися до своїх господарських інтересів, тоді їм можна б не встрявати в пекучі і контроверсійні, національні й церковні проблеми. Але коли верхівки союзів хочуть бути (і фактично через УККА є) національним проводом, тоді вдавати нейтральність чи бути нейтральними — не вільно. Це неморальне підпорядкування національних інтересів егоїстично-господарським. Це наслідок упертого намагання втриматися на традиційному пості національного проводу, який сьогодні, в розвинутому суспільстві із складною політичною і культурною проблематикою, суто-економічним установам не під силу.*)

*) Передбачаємо закид: мовляв, хочемо загнати патріотичні союзи у виключно господарсько-егоїстичні інтереси. Закид неслушний. Навпаки, вважаємо, що союзи повинні мати вплив на політичне керівництво суспільства. Вони, як і церква, репрезентували б традицію, були б представниками консерватизму,

Наслідком описаного стану є також моральне приниження української преси в США. Вона, поза малими винятками, залежна від союзових і церковних організацій. Замість бути органом освідомлення, політичного і духового виховання суспільства, знаряддям одвертої, вільної думки, — вона занадто часто стає, делікатно висловлюючись, знаряддям оман для заспокоєння суспільства.

У наших журналістичних колах відчувається дивна потреба постійно наголошувати свободу нашої преси в свобідних США. Прохаємо не вважати наших сумнівів — блюзнірством. Адже свобода думки — це картезіянське "de omnibus dubitandum", (щодо всього треба сумніватись)... Тож покористуймось тією свободою.

Були вже в нас „глибокодумні" спроби виправдати залежність преси, мовляв, вона завжди якоюсь мірою залежна, то від груп, що стоять за нею, то від капіталу видавців. Та це тільки спроба заслонити немилу для власної совісти проблему. Ознака доброякісної, достойної преси — це передусім правдиве і — по можливості — повне інформування читачів. Свій погляд і свою оцінку події редакція має нагоду висловити в коментарях. Коли ж така редакція ще й одверто визначає своє партійне чи віровизнаневе ставлення, тоді газету справедливо можна назвати доброю. Великі газети, наприклад, „Нью-Йорк Таймс", подають дослівно виступи й вислови політиків, яких у редакційних статтях поборюють. Можна йти ще далі, як це робить республіканська „Геральд Трібюн". Вона містить статті відомих публіцистів (Ліпмена, Есопа), які не погоджуються із становищем редакції.

Це для кращої орієнтації читачів. І українська преса знає приклади прямування до пристойної незалежности. Є газети, пов'язані з церковними організаціями, які стараються давати правдиву інформацію, залишаючи за собою право відповідно коментувати вірно представлені події. Є газети, видавані політичними організаціями, яким трудно закинути тенденційне викривлювання або замовчування фактів.

На жаль, шукати таких церковних і політичних газет доводиться

обережности, поміркованости. Вони повинні бути стримом і противагою для ура-революційних груп, а не попадати, як тепер буває, в залежність від них. Отже мова йде не проти впливу церковних і союзових організацій на політичне життя, але проти їхнього посягання по — життям уже відкинутий — монополь. Зокрема зріле самообмеження було б корисне для Українського Народного Союзу. Звільнившися від непосильних завдань, які віддаляють від нього думаючі кола суспільства, УНСоюз зберіг би за собою впливову позицію найсильнішої економічної організації. Як меценат, міг би відігравати велику ролю в культурному житті. Вже видання його коштами англомовної „Енциклопедії українознавства" з'єднує УНСоюзові більшу славу, ніж фірмування політики УККА! УНСоюз міг би врешті здобути особливу заслугу, ставши меценатом справді незалежного, репрезентативного пресового органу, так як в Україні колись меценатами київської „Ради" були приватні особи з Євгеном Чикаленком на чолі, або як кооперативні централі, зокрема банки, були меценатами львівського „Діла". Для своїх потреб і разом із цим для поглиблення економічної думки суспільства, УНСоюз міг би вдоволитися добре поставленим економічним бюлетенем. — Трудні справи? Але саме такі варті зусилля найбагатшої установи. „Шляхетство" зобов'язує...

знову ж не в США, а в Канаді. У США найбільш поширена українська преса гребує вище названими заповідями журналістичної моралі. Вона прикриває свою зв'язаність і залежність від економічних інтересів — загально-національним серпанком, і, маючи матеріяльні й технічні можливості, не інформує суспільства точно і правдиво. Затаює неприлі й некорисні для видавців факти. Добір інформацій, конфіската думок незгідних із офіційним ставленням — все це разом із коментарями — служить не так інформації і переконуванню, як радше твореню бажаних ілюзій. Ось недавні драстичні приклади: газета відмовляється помістити навіть у формі платного оголошення заяву комітету за український патріярхат. Або газета звітує ніби про нормальне віче, не згадуючи, що воно відбулося внаслідок ганебної в свобідній Америці події, після розбиття наради скликаної громадським комітетом. Бо розбивачами були... політичні спільники в УККА! Газета друкує резолюції розбивачів, але прикриває мовчанням упорядковану нараду, яка відбулася пізніше, на справді, доброму, культурному рівні. Бо організували нараду... опозиційні групи!

Вільна американська преса схвалює одні дії уряду, але не лякається і гострої критики найвищих державних достойників, із президентом США включно. У „вільній" українській, церковній і союзовій, пресі даремне шукатиме якось критичної аналізи дій достойників, зв'язаних із видавцями. Ця преса виховує читачів до безкритичного приймання рішень „завжди мудрого" проводу.

І знову настирливі примари! „Мораль" тенденційної інформації, замовчування, навіть конфіскування фактів, завжди оптимістичне підмальовування дій і успіхів спонзорів — такі відомі риси преси диктаторських режимів, байдуже: московського, німецького чи рідного... Невже сумною різницею мало б бути те, що в нацистичному і комуністичному режимах творилося це під терором, людьми в кайданах, а у нас... по власній зольній волі?!

Якщо не помиляємось, то Ціцеро висловив здивування, як можуть римські гаруспекси (жерці-ворожбити) дивитись один одному ввічі, не червоніючи від сорому. Іноді, коли читаємо, як занадто вперто і без усяких застережень наголошують у нас свободу преси, мимо волі пригадується колишнє здивування римського політика-філософа.

***

Українське суспільство в США починає відчувати сумний стан своєї репрезентації, а політичні кола, в яких не погасла думка і не заснітилася совість, свідомі потреби зміни. Шкідливі помилки і занедбання УККА, вимоги і пропозиції — це часта тема зустрічей і нарад. Різні політичні групи, багато відкинувши із своєї колишньої виключности і нетерпимости, виявляють тенденцію зближення і порозуміння в ім'я боротьби за усучаснення і моральне оздоровлення української репрезентації в США.

Це основні гасла, і ніколи не треба замрячувати їх деталями. Виявляти помилки, вказувати справи, що вимагають особливої уваги — все це потрібне. Критика без аргументів, сутонегативна критика не переконує. Але треба берегтися розгублення в критичних і пропозиційних деталях. Вони не для всіх реформістських груп

самозрозумілі, і, до того, деталі не мають сили мобілізувати ширші кола суспільства. Ясні й далекосяжні прицїли з'єднують активістів і емоціонально зрушують зневірених і літеплих. Помилки верхівки УККА, як бачили ми, корсняться в одному кардинальному гріхові: у зламанні демократично-республіканської конституції і в уведенні диктатури. Без привернення правопорядку даремне сподіватися зміни на краще. Тож реформаційний рух мусить прямувати до створення організованого табору відбудови республіки-суспільства, табору rei publicae restituendae. Це основна мета і на її осягнення треба скерувати зусилля. Це матиме поважне виховне значення. Реформістські групи, наголошуючи спільну мету, зближатимуться у співпраці, відсуваючи в тінь свої, часто також анахронічні, розходження. І така далекосяжна і ясна ціль виховуватиме політично, широкі кола суспільства досі виховувані і організовані або „церковно" або „союзово". Деталі можуть залишатися дискусійними, але ціль відбудови правопорядку і моралі в нашій республіці об'єднуватиме думаючі і свобідні гурти, спаюватиме ядро поступового суспільства.

Друга передумова успіху — це справа характеру, витривалости. Реформістські групи мусять пам'ятати та повинні приготовити себе й суспільство на те, що від самих нарікань диктатури не валяться. Відбудова нашої республіки може бути затяжною справою. Тільки порівняти матеріяльні засоби і спаяність сьогодні єдиновладної спілки із ледве розпочатою організацією та хитким ще порозумінням опозиційних груп, їхньою матеріяльною слабістю! Є ще і інші перешкоди. Одна з них — це брак політичних амбіцій серед молодшого і середнього інтеліґентського покоління. Звироднений УККА не може приманювати інтеліґентних і духово свобідних осіб. Як у кожній диктатурі кінцевої стадії, добір іде по лінії бездумного конформізму. Також знеохочують малі можливості політичної кар'єри для українців у США. Канада — це знову контраст. Там менша українська громада має своїх посадників, послів, сенатора, провінційних міністрів, недавно мала федерального міністра. Там, де в США відкриті можливості, зустрічаємо нашу молодь, коли і не в бажаній, то все ж у значній кількості. Молодих учених, осіб вільних професій — щораз більше. Але коли все здібніше, самостійніше відходить до наукової, господарської, чи інших неполітичних ділянок, то це ослабляє потенціял дорослу політичних сил. Явище загрозливе. Природа не терпить порожнечі. Тож до політичного проводу втискається півінтеліґент із амбіціями без усякого критичного стриму. Півінтеліґент хоче і береться репрезентувати українську політичну мисль і дію. А це далі відстрашує поважніших людей.

А все ж реформа суспільства, відбудова його республіки — справа перша на потребу. Це все не питання нашої долі чи недолі, але питання: бути чи не бути українській спільноті в США. Теперішній стан сприяє денаціоналізації, навіть приспішує її. УККА боязко промовчує цю загрозу і не протидіє сдверто асиміляційним тенденціям деяких церковних кіл, замикає очі на стан т. зв. українського шкільництва. А „офіційна" преса казками про щораз нові наші успіхи, наче насонними пілюлями, облегшує суспільству його смертельну недуту.

Зрештою, не зважаючи на труднощі і перешкоди, справа перерo-

дження українського політично-громадського проводу в США, поставлена зсно і широко, — далеко не безнадійна. Очевидно, при умові характерної витривалости реформістського ядра, яке не заломиться при перших невдачах. Ядро табору конституційного і морального порядку, як вище сказано, мобілізуватиме думаючі інтелектуальні, професійні, економічні кола, і також багато сьогодні неорганізованих осіб, яких уже в рами існуючих політичних партій не втягнути ніколи. Цей табір ставатиме моральною силою, яка діятиме і на частину сьогодні владної групи. Як до кожної диктатури, так і до нині панівної спілки в УККА, прилипло чимало титулованої, безхарактерної слизі. Але там є і люди! Там є також особи, що думають і орієнтуються. Табір обнови притягатиме їх увагу, будитиме їх совість. На першому етапі, табір обнови суспільства буде передусім осередком ідеалістичної опозиції, і нинішня верхівка, навіть при існуючій перестарілій конституції, відчує контроль організованого суспільства і не матиме відваги так безцеремонно поводитися, як тепер. При узгідненій і наполегливій дії табору віднови, люди морально випрямлятимуться. Стан дозріватиме до ґрунтовної реформи, до відбудови справжньої української, духової і політичної спільности, її упорядкованої, вільної республіки.

Вадим Дорош

НОТАТКИ З ЛЕКТУРИ

1. Революція під проводом українського священика

Цього року, як і кожного минулого, по всьому СРСР пройшли гучні святкування роковин Жовтневої революції. Помпезність цих святкувань має на меті — крім інших політично-пропаґандивних завдань — також затінити роковини інших тодішніх подій, які для сформування сьогоднішньої дійсности мали значення не менше, а то й більше, аніж червоний жовтень. Мова тут не тільки про Березневу революцію того ж 1917 року, але насамперед про т. зв. Першу російську революцію, шістдесятиліття якої пройшло саме цього року. Тим то треба вітати появу на Заході кожної нової публікації на цю тему. На окрему увагу заслуговує книга Айвера Спектора п. з. „Перша російська революція і її вплив на Азію".

Автор книги, професор історії у Вашінґтонському університеті, дослідник радянсько-мусульманських взаємин, відомий американським читачам такими своїми книжками, як „Радянський Союз і мусульманський світ", „Вступ до російської історії та культури", „Радянська стратегія в Азії" та інших.

Нова книга Спектора займається проблемою впливу революції в Росії 1905 року на теперішні визвольні рухи народів Азії. Окремі розділи книги присвячені Персії, Туреччині, Китаєві, Індії та іншим країнам Сходу. Автор твердить, що саме під впливом першої революції в Росії почалась уже в грудні 1905 року революція в Персії, яка тривала до 1911 р. Того ж року почалися заворушення в Туреччині, які й призвели до т. зв. Революції молодотурків 1908 року. Тоді ж постала в Китаю революційна організація під проводом Сун Ятсена, а в Індії вибухнули бурхливі протианґлійські демонстрації

та страйки. Основна теза автора така, що на пробудження національно-самостійницьких тенденцій серед народів Азії мала набагато сильніший вплив революція 1905 р., аніж жовтнева революція 1917 р. Перша революція змагала до політичної свободи. Натомість більшовицька революція наголошувала соціяльні моменти, а диктатуру царя замінила новою диктатурою — з назви диктатурою пролетаріяту, а насправді диктатурою комуністичної партії.

Айвер Спектор дуже прихильно насвітлює центральну постать революції 1905 року — українського священика Юрія Гапона, того, за висловом автора, „сина трудових українських селян козацького походження." (ст. 7). Навівши цілу низку джерел, зокрема ранніх більшовицьких, автор очищує отця Гапона від обвинувачень у зраді, якими його обкидали пізніші радянські історики. Він називає Гапона „ідеалістом - священослужителем, який зробив революцію 1905 року." (ст. 11).

Цікаві зауваження автора про те, як мінявся — залежно від політичної ситуації — офіційний курс радянської історіографії в оцінці подій 1905 р. Отже, спочатку радянські історики твердили, що перша революція, як не-більшовицька, а буржуазно-демократична, була невдачною. Згодом, однак, керівники СРСР переконалися, що для сучасних визвольних рухів в Азії править за зразок не Жовтнева революція, а революція 1905 року. Тоді радянські вчені були примушені заговорити про „частковий успіх" цієї революції, який, мовляв, треба завдячувати пролетаріятові, що в той час підтримав буржуазних демократів. Коли ж радянська політика почала приділяти дедалі більше уваги проблемам Азії, тоді, як каже Спектор, „становище радянських істориків змінилося ще раз, щоб підкреслити успіх цієї революції завдяки тому, що керівну ролю в ній відіграли більшовики".

Цю нову тезу про більшовицьке керівництво Спектор рішуче заперечує, покликаючись на радянські ж таки джерела, як ось на відомого радянського історика Михайла Покровського, який у своїх „Очерках русского революционного движения" стверджує:

„У 1905 році маси російських робітників не були революційними свідомо, тільки стихійно. Але цю стихійну революційність можна було повернути в усіх напрямках. Вона могла піти й за попом Гапоном, що вона й справді зробила... Хоч проблема робітничої партії вже тоді існувала і партія оформлювалася, то все ж таки немає сумніву, що під час першої революції керівна ідеологічна роля належала інтеліґенції. Інакше й не могло бути." (ст. 24).

Після цього вияснення М. Покровського важко повірити таким інформаціям, що їх знаходимо, наприклад, в „Українській Радянській Енциклопедії", а саме:

„В російській революції 1905 року, на відміну від буржуазних революцій на Заході, головною рушійною силою і вождем виступав пролетаріят." (т. 12, ст. 170).

Як бачимо, сучасна більшовицька політика намагається присвоїти собі заслуги, які більшовикам ніяк не належать. Щоб цьому протиставитися, А. Спектор і написав свою книжку. Про це він каже у передмові ось що:

„Через відсутність інших джерел, радянська інтерпретація революції 1905 року впливає на азійських інтеліґентів. Щоб зрівноважити ці радянські перекручення про вплив першої російської революції на азійські на-

ціоналістичні рухи, я спробував дати свіжу теоретичну інтерпретацію, основану головним чином на першоджерелах."

Ivar Spector: The first Russian revolution; its impact on Asia, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J. 1964. 180 p.

2. „Великі дебати"

Хто, коли і при яких обставинах має право видати наказ про застосування атомної зброї, — ось питання, про яке вже п'ятнадцять років ідуть великі дебати поміж ученими, журналістами, політиками й військовими обабіч Атлантійського океану. „Великі дебати"—це ж і є заголовок найновішої книги Реймона Арона, що появилася нещодавно в англійському перекладі. Прізвище Арона відоме в Европі й Америці, як одного з найвизначніших французьких соціологів, істориків та філософів, автора численних наукових праць з цих ділянок. Арон є професором Інституту політичних наук у Сорбонському університеті й постійним співробітником відомого журнала „Фігаро". Знають Арона і читачі „по той бік греблі" із частих виступів проти нього більшовицької преси, яка зараховує його до т. зв. паліїв війни. І так, наприклад, журнал ЦК КПСС „Коммунист" (у ч. 10 за липень ц. р.) назвав Арона „идеологом антисоветизма". Закиди несправедливі, бо хоч Арон і антимарксист, проте його книжка доводить ясно, що автор не тільки не збирається розпалювати будь-якої війни, а навпаки, забезпечення світового миру лежить йому справді на серці. Про це він пише в передмові ось що:

„Поки настане справжній мир і здійсниться роззброєння, народи мусять навчитися так застосовувати термоядерну зброю на полі дипломатії, щоб ніколи не довелося їм застосувати цю зброю на полі війни" (ст. IX).

Як бачимо, автор заявляється за мирну співпрацю, але „з позиції сили". Це, зрештою, тепер на Заході панівний погляд. І цілком

Вадим Лесич

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ 1930-1965

Портрет автора роботи Любослава Гуцалюка. Обкладинка Роксоляни Гіліцінської. Вид. Об'єднання Українських Письменників „Слово", коштами Олександра і Наталії з Коритків Рицарів.

Нью-Йорк, 1965. 212 ст. у твердій обкладинці.

***

Так прагну часом ніжности
і глибини очей без непотрібних слів,
і жду чогось зворушений,
не знаю сам — чого...
Так прагну часом ніжности —
І йду неспішним кроком перед себе,
дивлюсь на вуличні самотні ліхтарі,
на клапті неба,
що розвішені між мурами, —
— і не бачу більш нічого.
Не хочу навіть бачити —
крамниці з квітами,
що скляно дивиться на мене
крізь проблиски важкої зелені
знавпроти,
не хочу бачити
облич, що виливаються
у воскових гримасах,
як проходять мимо.
Не хочу бачити, не хочу бачити....
Я прагну тільки — ніжности.
Хіба ж вона в обличчях,
сплощених байдужістю,
в тих мертвих квітах, що на марах?
А чи в словах, в уривках слів,
що гучно котяться
із грамофонів порожнечі?..
Так прагну часом ніжности
і глибини очей без непотрібних слів...
1962.

ком природно, бо тільки людина безмежно наївна або більшовицький агент вимагатиме „негайного" й „одностороннього" розброєння народу та віддачі його на милість ворога, як це роблять тепер деякі демонстранти на вулицях американських міст.

На початку автор стверджує: „У давніх часах, до 1914-го, а навіть до 1939-го років, воєнні плани, заховані в генеральних штабах, ніколи не дискутувалися публічно в пресі. Під час миру генерали підготовлялися до війни. Сьогодні не так. Що менша правдоподібність застосування цієї потворної (атомної) зброї, то більше дискутують про неї дипломати, політики й журналісти." (ст. 6).

При цьому автор наводить дотепний вислів Клемансо: „Війна це справа надто поважна, щоб її залишати генералам."

Дискусія про оборону Західної Європи від російської воєнної агресії призвела до непорозумінь між европейцями й американцями. Ці непорозуміння загострилися особливо після того, як в американській закордонній політиці так звану доктрину Айзенгавера-Долеса замінила доктрина Кеннеді-Мек-Намари. Автор ознайомлює читача з історією цих доктрин. Обидві вони основані на т. зв. стратегії відстрашування (deterrence), тобто на тому, щоб погрозою застосування атомної зброї тримати агресора на припоні. Але коли перша з них проголошує стратегію „широкої відплати" (mass retaliation) з негайним застосуванням атомної зброї, то друга полягає на т. зв. „поступовій відповіді", (graduated response) даючи керівникам держави можливість застосовувати в різних ситуаціях різні мілітарні засоби, тобто, не відразу атомну бомбу, але й звичайну зброю, як ось тепер у В'єтнамі. Автор залишається за теперішню американську стратегію, вважаючи її успішнішою, ніж попередня.

Перехід США на доктрину Кеннеді-МекНамари викликав у західноевропейських політичних колах побоювання, що американці готові вжити атомної зброї тільки в обороні своєї власної національної території, а на випадок більшовицького наступу на Західну Европу вони залишать її напризволяще (подібно, як вони зробили у випадку Мадярщини).

Реймон Арон бере на себе завдання стати посередником поміж американськими й західноевропейськими поглядами. Американським партнерам він доводить помилковість їхнього погляду, нібито сепаратна політика Де Голя і його погроза вийти з Північно-атлантичного оборонного союзу (НАТО) пояснюється тільки відомою національною гордістю генерала. Арон вказує на згадані вище побоювання і в слід за цим на бажання Де Голя забезпечити Францію атомною зброєю, якщо не рівнорядною радянській, то принаймні такою, яка б заставляла СРСР рахуватися з велетенськими власними втратами у випадку війни з Францією.

Теперішня французька атомна force de frappe (офензивна зброя) — це зброя порівняно невеликого засягу. Вона не в силі знищити російської індустрії в Москві чи за Уралом, але вона цілком вистачає, щоб знищити... Україну. Як відомо, стратегічно-політична концепція Де Голя і його генерального штабу базується на цій, зрештою слушній, тезі, що знищення України було б жахливим ударом для воєнного потенціялу СРСР.

Знову ж західно-европейським дискутантам Арон доводить, що тільки теперішня політична стратегія США забезпечує Західну

Європу від агресії. Осудивши політику Де Голя, як помилкову, автор стверджує:

„Хто хотів би замінити Північно-атлантичний союз альянсом давнього типу, в якому кожен член міг би довільно вживати атомну зброю, покладаючись на автоматичну допомогу союзників, той попросту не розуміє найосновніших фактів нової дипломатії, визначеної ядровими бомбами." (ст. 262).

Автор остерігає також перед надмірними національними амбіціями декотрих європейських політиків:

„П'ятнадцять років тому французькі та інші європейські націоналісти не збагнули, що план Маршала призведе вкінці-кінців до економічної незалежности, а не до поневолення Франції й Європи. Сьогодні ті ж самі націоналісти не хочуть зрозуміти, що те саме стосується також і атомної ділянки." (ст. 263).

Raymond Aron: The Great debate. New York, Doubleday Co., 1965. 265 p.

„Шпигун, що прийшов з холоду"

Книга не нова, їй уже майже два роки. А в час космічних польотів і міжпланетних ракет два роки це те саме, що раніше два десятки років. Але, протягом цих двох років зацікавлення книгою не тільки не вщухло, а навпаки: вона друкується все новими й новими виданнями, перекладається на щораз численніші мови і стає дедалі популярнішою в усіх країнах світу. А незабаром на сценарій з цієї книги появиться в Англії великий фільм, з відомим актором Ричардом Бертоном у головній ролі (цього разу без Елізабет Тейлор).

Мова йде про повість молодого англійського письменника Джона Корнвела (літер. псевдонім Джон Ле Каре) п. з. „Шпигун, що прийшов з холоду".

„Прийти з холоду" — це фаховий вислів із шпигунського життя. Коли шпигун, виконавши завдання, повертається до батьківщини на добре заслужений відпочинок, про нього кажуть товариші, що він „прийшов з холоду". Такий шпигун у повісті Ле Каре це англійський розвідчик Елек Лімас. У Західному Берліні він продовж кількох років керував англійським шпигунством на терені Східної Німеччини. Його противником „ по той бік муру" був Ганс-Дітер Мунд, керівник комуністичного шпигунства в західних країнах. Мунд — людина сатанинського розуму й диявольської хитрости. У боротьбі з ним Лімас, дарма, що й сам неабиякий фахівець-шпигун, завжди зазнає поразки. Мунд паралізував усі його шпигунські дії у Східній Німеччині. Тож коли начальство відкликало Лімаса до Лондону і запропонувало йому бойове завдання, метою якого було остаточне знищення Мунда, — Лімас охоче погодився, бажаючи помститися над ненависним ворогом. Плян складено дбайливо. Лімаса, як невдаху, знімають із становища і призначають на роботу підрядного урядовця в бюрі розвідчого центру в Лондоні. Він симулює невдоволення, розчарування, душевне заломання, починає п'янствувати і його врешті проганяють з праці. На якийсь час він навіть попадає в тюрму за хуліганство. Звичайно, все це робиться тільки для большевицької розвідки. Густа мережа цієї розвідки вкриває Лондон, а її агенти стежать з особливою пильністю за англійським розвідчим центром та його співробітниками й урядовцями. За Лімасом вони слідкували ще в Берліні, тож і тепер не спускають з нього очей.

Нова роля вимагає від Лімаса цілковитого перевтілення. Він знає, що в крокодилячому світі міжнародного шпигунства іноді найменша інтонація голосу чи вираз обличчя рішає про смерть людини. Ось як характеризує автор поведінку Лімаса:

„Усвідомлюючи незліченні спокуси, що чатують на людину, яка замкнулася на постійно у своєму обмані, Лімас узявся за найпевнішу зброю: він примусив себе поводитись навіть на самоті згідно з характером людини, яку він удавав. Кажуть, що Бальзак умираючи допитувався стурбовано про здоров'я і добробут своїх літературних персонажів. Так і Лімас, не втрачаючи здатности до винахідливости, утотожнив себе з тим, кого сам вигадав" (ст. 149).

Врешті агенти більшовицької розвідки встановлюють з ним контакт і пропонують перейти до них на службу та за високу оплату передати інформації про діяльність англійської розвідки, сітку її агентів у Східній Німеччині тощо. Лімас буцімто погоджується і незабаром — за більшовицькою допомогою — опиняється в Східній Німеччині, як перебіжчик. Тут він передає в руки комуністичної партії матеріяли, які доводять, що Мунд грає в більшовицькій розвідці подвійну ролю і є насправді агентом англійської контррозвідки. Одначе у двобою з Мундом Лімас знову програє, хоч і як майстерно була сплянована й виконана його місія. На закритому процесі перед трибуналом східно-німецької комуністичної партії Мунд віддає партії матеріяли й документи, які розкривають усю нікчемну затію Лімаса та його лондонських шефів і виявляють понад усякий сумнів, що їхньою справжньою метою було підірвати довір'я партії до Мунда і знищити цього вірного й заслуженого комуніста руками самих же комуністів. Справа кінчається повною перемогою Мунда. Ясно, що першим його кроком після того було посадити Лімаса в тюрму.

Щойно згодом, коли той же самий Мунд допоміг йому втекти з тюрми, Лімас довідується, що тут ішла складніша гра, в усі ходи якої лондонські шефи його не втаємничили. Своє завдання: скомпромітувати Мунда як англійського шпигуна, Лімас виконав. Коли ж Мунд здемаскував Лімаса, то це було успішне завершення цього англійського плянy. Мунд здобув тоді беззастережне довір'я партії і став усемогутнім шефом комуністичної розвідки. А це ж і було метою англійського розвідчого центру, бо... насправді Мунд був таки англійським контррозвідчиком у штабі радянської розвідки.

Звичайно, книга Ле Каре належить до творів белетристичних, тобто вигаданих. Проте написана вона так переконливо, а технічні деталі шпигунської професії виведені так фахово, що в пресі виринуло питання, скільки в ній вигаданого, а скільки фактичного матеріялу. Сам автор заперечує участь будь-якого автобіографічного матеріялу в змісті книги. Певна річ, не нам судити про те, чи зміст книги вигаданий, а чи автентичний. Про це міг би сказати тільки справжній фаховий шпигун. Ми можемо одначе здогадуватися, що книжка вигадана, бо справжня невигадана історія скандальних шпигунських афер в Англії останніх років вказує радше на те, що англійська розвідка не така то вже знаменита (напр., автентична хоч і трагікомічна історія славнозвісного „любовного трикутника": радянський капітан Іванов, англійський міністр оборони Профумо і лондонська проститутка Кіл). Зали-

НЕЮВІЛЕЙНИЙ ЗВІТ

150-те число журнала, 150 місяців праці серед ясних днів і похмурих, серед сумнівів і віри, непевностей і утверджень. Доля і недоля журнала, що в наших тісних умовах свою духову незалежність окуплює матеріяльною вбогістю.

150 місяців: пора оглянутись і скласти звіт.

Перші зобов'язання видавництва супроти співробітників: публіцистів, письменників, критиків, мистців, учених. Їх доброю, безплатною працею жив і ріс журнал. Чи дякувати? „Листи до Приятелів" — це їхня, це наша спільна, духова власність. „Листи до Приятелів" — наше спільне діло. Дякувати самим собі не личить...

Далі зобов'язання супроти тих приятелів, які допомагали членством у „Збірному меценатстві" і жертвами на пресовий фонд: Каже поет: „На Землі кожна ланка має однакову вагу: ви дасте нам ваше колосся, ми дасмо вам нашу пісню-думку"...

І врешті зобов'язання супроти всіх, хто передплатою журнала дав йому можливість існувати і створив для нього те духове суспільство, яке побуджує до праці і зусиль. Усім їм належиться від видавництва звіт про матеріяльне і духове господарство „Листів до Приятелів".

Перше число вийшло в березні 1953 року. Справді, ми були „бідні, як коні на припоні"... Це була летючка на 8 сторінок друку. „Народження журнала"! Ми не мали ні цента основного капіталу. З фінансового погляду, це була „творчість із нічого". А при колисці не було заможних кумів: за нами не стояла ніяка господарська чи політична організація. Ми не пробували відкривати собі двері людських сердець, підлещуючись до їхніх віровизнаневих і провінційних сентиментів чи ресентиментів. Ми прагнули одного: відверто говорити, те, що думаємо, а що сказати не було можливо, в існуючій союзовій, церковній, партійній пресі.

Найближчі приятелі, навіть перші співробітники, сумнівалися. Згодом вони признавалися, що віщували „Листам" ледве кілька місяців існування. Аж оце 150-те число! З малої летючки виріс журнал із доброю славою в суспільстві думаючих і незалежних людей. Не маючи фондів і не спираючися ні на яку організацію, „журнал" ріс поволі: 10 сторінок, 12, ще пізніше 16, далі 32, щоб дійти до теперішніх 64 сторінок двомісячного видання.

шивши на боці це питання, треба ствердити, що книжка Ле Каре — одна з найкращих шпигунських повістей, що їх так багато появляється тепер обабіч залізної заслони. Таку високу оцінку дають цій книжці не тільки пресові рецензенти, але й такі визначні західно-европейські письменники, як Джон Пристлі й Грегем Грін. М. ін., останній відомий і в Україні з його роману „Тихий американець", перекладеного на українську мову й виданого кілька років тому в Києві. Г. Грін висловився про твір Ле Каре так: „Це найкраща шпигунська повість, яку я будь-коли читав."

John Le Carré: The Spy who came in from the cold. New York, Coward-McCann, 1964. 256 p.

Також зовнішній одяг свідчив про недостатки: зразу кілька листків, зчеплених дротом, згодом тонка обкладинка, скромна свитина бідної дитини. Треба було вдовольнятись дешевою палітурницькою роботою: при читанні доводилося руками притримувати сторінки, стягнуті дротом докупи. Нарікали читачі, нарікали автори. Нам було сумно, але ми старалися потішати себе і невдоволених, жартом, мовляв, це великий винахід: журнал автоматично закривається... Цього року книжки вже зшивані нитками і зовнішня шата не змушує соромитися перед своїми і чужими.

Недугою журнала були спізнення. Їх причини різні. Наші друкарські підприємства відчувають брак кваліфікованих фахівців. Іноді, один, прихильний до журнала і жертвенний складач виконує працю кількох. Власник друкарні „капіталіст" — це і ментрапаж, і машиніст, і механік. Їм усім належиться також добре слова подяки. Що ж сказати про редактора? Це вже театральний актор з широким репертуаром. Одного дня він автор статті, другого — редактор, потім коректор і технічний редактор. Іншим разом — він касир і книговод в одній особі, щоб за годину перемінитися в пакувальника й експедитора.., А що людина — крихке творіння, то в таких умовах праці перебої неминучі. А все ж двома збільшеними числами, цим і попереднім, здоганяємо час і дороблясмо недороблене.

Можемо з вдоволенням дивитися на ці досягнення. Але заспокоюватися ними було б дуже передчасно. Надто добре бачимо, скільки ще недовершеного в журналі. Та вірмо, що при дальшій співпраці нас усіх: авторів і читачів, створимо справді репрезентативний орган вільної української мисли.

Як же виглядає наше духове господарство? В розмовах чуємо іноді думку, і її зустрічаємо в листах до нас, що цінність журнала чи газети залежить від кількости співробітників. Тоді гаслом редакції повинно б бути: якнайбільше прізвищ, щораз нові підписи!

У таких думках і жалях тільки частина правди. Очевидно, чим більше коло справжніх публіцистів і письменників співпрацює, тим цікавіший, різноманітніший зміст журнала. Але цінність міряймо не кількістю, а якістю. Колись думали, що poëta nascitur (поет родиться) і йому поза натхненням нічого більше не треба. Славний англійський письменник, Бернард Шов, завважив своїм парадоксальним способом, що літературний твір це плід 95% поту і 5% надхнення... Це також перебільшення. Однак тепер знаємо, що для літературної творчости треба техніки-ремесла. Це не меншою мірою стосується і до праці журналіста. Це також фах, професія. Ця правда не зовсім засвоєна у нас. Бувас, що кожне, кого в школі навчили писати, вважає себе журналістом, а кого мати навчила говорити, виступає як промовець.

Зрештою подивімось на чужі, наприклад, американські газети і журнали. Вони розпоряджаються сотнями сторінок щоденних і тижневих видань. А все ж у них зустрічаємо ті самі прізвища коментаторів і критиків. Це штаб фахівців. Ці газети і журнали містять також дописи фахівців різних ділянок з-поза штабу, також голоси нефахових читачів у формі „листів до редакції". Але звичайно це не статті, але короткі завваження, які або підтримують думки і настанови статтей, або висловлюють інший погляд. І ось щире прохання до наших читачів співпрацювати з редакцією такими короткими листами. Це дасть вираз різноманітності поглядів, це оживлятиме і скріплюватиме нашу духову спільноту.

Яке політичне обличчя „Листів до Приятелів"? Найпростіше визначити його, вбгавши журнал у якусь готову партійну шухляду. Таким дешевим способом користуються деякі наші „приятелі" навіть з ученими титулами. Однак, тільки переглянути авторів-співробітників „Листів до Приятелів", і зараз видно, яка лінива думка в тих наших „визначувальників"... Колишні міністри УНРеспубліки, колишні чільні керівники галицького життя під час німецької окупації, колишні визначні члени ОУН, соціялістів, радикалів, УНДО, Фронту Національної Єдности! Поважна група письменників, критиків, учених нової еміграції із Східної України і Галичини! Якому політичному математикові вдасться звести їх усіх до одного партійного знаменника?!

То може ця співпраця осіб із різних провінцій, різних віровизнань, різного політичного минулого, різних мистецьких поглядів, — може ця співпраця це знак безобличного еклектизму „Листів до Приятелів"? Ми чули багато закидів, але цього закиду не піднесли навіть найзавзятіші наші противники. Отже, що в'яже цю різноманітність осіб і думок? В одних — відчуття, в інших уже повна свідомість того, що дотепершні провінційні, віровизнаневі, політичні поділи пережилися, і тримаються не так вірою і переконанням, як безвладністю звичок і апаратів. У всіх групах, в яких пересіч віку членів не становить ще сімдесятки, відбувається фермент. Він виразний у партіях, що входить до УНРади, і також у партіях поза нею. Наростає новий двоподіл. З однієї сторони стоять групи, які намагаються зупинити політичну мисль і організованість українського суспільства в діяспорі на теперішній стадії. Це групи заскорузлого консерватизму, хоч між ними однією з найголосніших є партія, яка величає себе особливо революційною. Поволі і титул революційности стає ознакою... консерватизму, впертого затримування вивісок без усякого змісту. З другої сторони зустрічаємо групи живої думки і шукань нових форм для справді революційно змінених умов життя. Ці групи перебувають у невизрілому ще ферменті. В їх середині зударяється туга за сучасними думками і формами з догматичною і апаратурною заскорузлістю.

Завдання української політичної думки усвідомити цей стан. Цим вона приспішить дозрівання ревізіоністичних тенденцій і осучаснить життя українського суспільства. Цей процес має далекосяжне значення. Для української політичної дії світова кон'юнктура несприятлива. Тим більш відповідний час, щоб оживити і поглибити політичну думку. Це обов'язок українського інтелекту супроти суспільства поза Україною, і супроти України, в якій вільна політична думка скована. **Бути речником ферменту, того ревізіонізму, що розворушує життя — це мрія і бажання „Листів до Приятелів". І це визначає політичне обличчя журнала.**

Легше описати настанову „Листів до Приятелів" у сфері духової культури. Тут повітря чистіше і менше спроб викривляти дійсність. „Листи до Приятелів" обороняли й оборонятимуть погляд сучасного плюралізму, отже виправдання різних духових течій. У ділянці науки — це означає терпимість і шляхетне суперництво праці і організацій. Тому „Листи" однаково з пошаною ставляться до наукових централь, які зосереджуються на поважній науковій праці і збері-

гають принципи достойних взаємин з іншими установами. Маємо на увазі передусім УВАН в США і НТШ в Європі.

Плюралізм у мистецтві означає радісне визнання неминучої різноманітности, і означає пошану справжніх цінностей, незалежно від шкіл, стилів. Прізвища письменників і критиків, статті яких друкувалися в журналі, дають свідоцтво цій різноманітності вільної мистецької творчости. Після сказаного нетрудно виявити наше відношення до новаторських починів у сучасній українській поезії. „Модернізм" її представників зразу викликав здивування і нехіть. Тепер він стає „сальоновим". Для нас він цікавий і цінний як речник ферменту, шукань нових доріг. Ми чекаємо ще від нього завершень, дозрілого, переферментованого вина.

Становище „Листів до Приятелів" у третій, великій сфері духової культури — релігійно-церковній — визначене протягом останніх двох років так яскраво, що спинятися на цій справі не треба.

Це звіт із нашого духового господарства. Звіт виявляє бажання, приціли. Чи і наскільки журнал наблизився до їх виконання, залишається на вирішення читачів. Одне можна вже з певністю ствердити: довкруги „Листів до Приятелів" наростає спільнота духа, яка переступає межі партій, віровизнань, провінцій. Таким чином створюється підстава для нових культурних і політичних форм, відповідних для нових умов життя.

ГАСЛОВА ЕУ МАТИМЕ ВІСІМ ТОМІВ

Гаслову Енциклопедію Українознавства, що її редагує проф. В. Кубійович, спляновано зразу на чотири томи. Виявилося, що в цих тісних рамках не вдасться помістити цінний, призбираний і опрацьований матеріял. Тепер уже можна обняти уявою цілість і остаточно встановити розмір. ГАСЛОВА ЕУ МАТИМЕ ВІСІМ ТОМІВ, ОТЖЕ ДВІЧІ СТІЛЬКИ ЯК ПРОЄКТОВАНО.

Редакція ЕУ і в-во „Молоде Життя (Мюнхен), яке завідує технічно-фінансовими справами ЕУ, вірять, що збільшення розміру цього особливо важливого і необхідного твору наше суспільство прийме із вдоволенням. Це ж збільшення найкращої зброї у боротьбі за правду про Україну. Передплачуючи ЕУ, Ви допомагаєте у цій боротьбі. — Редакція і в-во ЕУ рішилися збільшити кількість томів у свідомості, що тепер матеріяльний стан еміграції, отже і Передплатників, інакший, ніж десять років тому. Сьогодні доплата за нові томи вже не буде непосильним тягарем для нашого, загалом загосподарованого суспільства.

Передплатники отримали рахунок. **В-во прохає вирівняти його до кінця року і цим самим скористати з нижчої ціни. — Всіх, хто бажає стати предплатником Гаслової ЕУ інформуємо, що умови передплати 1966 року будуть такі: 8 томів ЕУ, кожен том по 400 сторінок густого друку з численними ілюстраціями, в полотняній оправі — 120,00 дол; в півшкіряній оправі — 144,00 дол. Ці суми можна сплачувати довільними ратами.**

Доплату і зголошення нових передплат прохаємо присилати, як досі, на адресу: M. SHLEMKEVYCH, 205 Casino Ave., Cranford, N. J.

А. Верба

СТЕФАН ЖЕРОМСЬКИЙ І УКРАЇНА

1 листопада 1964 р. минуло сто років з дня народження великого польського письменника Стефана Жеромського. Польське літературознавство широко та всебічно вивчало і вивчає проблематику творчості відомого письменника, гуманіста й патріота. Найменше звернено досі уваги на питання — Жеромський і Україна.

Письменник уперше познайомився і вивчав українську проблематику з творчости представників польсько-української романтичної школи — Мальчевського, Гощинського, Словацького, Б. Залеського, Т. Т. Єжа, Крашевського, М. Чайковського, Совінського та інших. Визначне місце у цьому відношенні займають твори Гоголя.

З українцями Жеромський зустрівся на Підляшші, куди він виїжджав у 1886-1891 роках. У „Щоденниках" письменника зустрічаємо чимало поміток про перебування його на Підляшші. У липні 1887 р. Жеромський відвідав усі церкви в Білій Підляській. „У церкві я стояв у кутку і слухав безустанний голос якогось селянина: Господи помилуй, Господи помилуй, Господи помилуй!... І так без кінця... Мені здавалось, що цей голос у мосму нутрі. Господи помилуй! („Щоденник" II. 295.)

Жеромский полюбив Підляшшя. „Приїхав я сюди, щоб відпочити, а може, щоб умерти серед невідомих мені людей, яких я полюбив віддавна. Країна уніятів, сьогодні країна православ'я, країна селянського опору перед москалями. Якщо прийдеться мені тут терпіти прикрості від шляхти, то одним потішаюся, що матиму змогу вивчити той народ, долі, якого віддавна хочу бути співцем. („Щоденник" Ш. 409).

Про насильні депортації уніятів пише Жеромський у „Щоденниках" II. 310. „Уніятів піймали вчора вночі; дозволили їм забрати по 100 фунтів речей, заволікли на станцію, повпихали до вагонів... Громадяни міста Біла цілком привикли до таких сцен". С. Жеромський побував також у Хилині біля Холма. Крім Підляшшя і Холмщини, Жеромський побував на Львівщині. 12. IV. 1892 він відвідав Львів, який йому дуже сподобався.

У Львові в 1912 р. вийшли „Табу і інші оповідання" Жеромського, що їх переклав на українську мову Іван Калинович. Письменник свого часу піддержував зв'язок з перекладачем. Він вважав, що публікація його творів українською мовою впливатиме на послаблення непорозумінь поміж поляками та українцями.

У листі до Калиновича з 17. VIII. 1912 р. Жеромський писав: „Признаюсь, що волів би я від багатьох творів бачити в руській шаті „Думу про гетьмана". Цей твір напевно менше відповідав би нинішнім настроям, не підходив би до націковуваних з обох сторін оповідзмів, але думаю, що знайшов би він читача, який не зважав би на сварки та зумів би відчути запах квітів, що ростуть на героїських кістях. Вреште цікавить мене справа, як дума про Жолкевського була б виражена руською мовою".

Україна в уяві Жеромського була сповита поетичним чаром. Він мріяв про написання історичної драми з життя України. У драмі мали виступати воєвода, гетьман, козаки і лірник (Щод." т. 1. 192.)

Пропозиція Трочевського виїхати на Україну сповнює письмен-

нпка великою радістю. „Хто зрозумів би мою радість?! Їхати на Україну! Я ж збожеволів би з радости! Буду як віл працювати, але, Господи, дозволь сповнитись цій мрії", і далі: „Якби я поїхав на Україну — що то писалося б у моєму щоденнику!" („Щоденник" т. 1. 248). Виїзд Жеромського на Україну залишився тільки мрією. На Україну Жеромський дивився не тільки з поетичної, але і з політичної точки зору.

У листі до А. Гурського з 8. 11. 1913 р., який запрошував письменника до співробітництва в своїй газеті, Жеромський, приймаючи пропозицію, писав: „Особливо прокладання кладки союзу над проваллям між польською і руською, польською та литовською демократіями, наступ на море і Шлезьк, занехання боротьби з русинами сприятиме сприйманню ними нашої культури — це знаменні думки". Питання відношення Польщі до українців і України виступило наприкінці життя письменника у повісті „Провесінь": „У Польщі, — пише автор, — в теперішній польській державі різні загарбані нею народи уярмлено. Ми проти цієї неволі народів". І далі: „У теперішній польській державі, яка ще досі не може забути вивчених напам'ять жалів про своє національне поневолення, свобода багатьох народів обмежена і придавлена".... Коли бувша шляхтянка з України домагається прилучення українських земель до Польщі задля рятування свого маєтку, — він відповідає: „Там земля руська і народ руський. Ми, поляки, маємо тут землю і народ польський. Маємо свободу. Про те, щоб туди назад їхатися — не думати, не слід навіть мріяти".

Не дивлячись на це, як у листі до А. Гурського, так і в повісті „Провесінь" Жеромський звертає увагу на федерацію України з Польщею. Ця справа не знайшла, однак, у письменника належного висвітлення.

На окрему увагу заслуговує оцінка Жеромським видатного українського тенора О. Мишуги. Польський письменник вважав, що Мишуга „має чудовий голос" (Щоденник", т. II. 174), що „пречудово співає найсердечніші наші пісні" (Щод. II. 487). Якщо вже йдеться про українських мистців, то слід згадати ще, що співу Крушельницької Жеромський слухав в італійській опері „Ля Скаля". Відомий український художник Михайло Бойчук малював у Закопаному портрет сина Жеромського Адася і портрет самого письменника. У „Спогадах" на стор. 57, письменник називає українського маляра „Візантійським Михайлом Бойчуком". С. Жеромський чимало уваги приділяв окремим українським письменникам. З українською літературою познайомив його Леон Василевський, волинянин. Він був головою студентського „Кресового гуртка". Сам він не знав, чого більше в ньому: „поляка чи русина".

Василевський познайомив Жеромського з „Кравпанкою" Куліша. Молодий письменник записав українською мовою резюме „Кравпанки": Під впливом Василевського Жеромський зацікавився поезією Шевченка. „Хотів би перекласти якусь героїчну думку українського поета, — пише Жеромський в „Щоденнику" (т. І. стор. 77). — Чудові деякі з них, напр.: „Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!"

Цю поезію Жеромський П. XI. 1882 р. переклав:

Dumki moje, dumki moje,
Smutny los mój z wami...
Czemu mkniecie po papierze
Równymi rzędami.

Перші відгуки на книжку дуже прихильні. Уривки в наст. числі.

ДРУГИЙ ТОМ СПОМИНІВ КОСТЯ ПАНЬКІВСЬКОГО „РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ"

Це велика книга на 480 сторінок. Книга дає образ бурхливих часів, їх непевностей, надій і розчарувань, трагічних подій і разом із цим деяких національних здобутків. Книга написана з погляду не тільки приглядача, але співучасника у формуванні тодішнього нашого життя, який стояв на керівному пості. Книга старається дати по можливості об'єктивну оцінку подій, сперту на документах того часу, і з перспективи двадцяти років. Для пізнання років німецької окупації, для історика і публіциста — необхідна праця. Для всіх, хто свідомо переживав ті роки, упорядкований і передуманий їх огляд.

З огляду на значні кошти видання такої книги, ми друкували її в невеликому накладі.

Ціна книжки — 7,00 дол. В твердій обкладинці — 8,00 дол.

Усім, хто замовив книжку і прислав гроші, книжку вислано. Книжок у твердій обкладинці вже зовсім небагато.

Маємо на складі зовсім мало примірників 1-го тому споминів К. Паньківського „Від держави до комітету". Тому висилаємо цей том вже тільки тим, що разом замовлять і 2-ий том. Ціна 1-го тому — 2,00 дол.

Грошові перекази прохаємо адресувати:

Selfreliance, Federal Credit Union,
98 Second Ave., New York, N.Y. 10003

або "Letters to Friends"
Box 428
Newark 1 N. J.

Переклад цей записаний у „Щоденнику" (т. І. стор. 97), був друкований в газеті „Ліра польська". Жеромський перекладав ще інші поезії Шевченка з оригіналу, позиченого від пана Ракочі. (Щоденник", 25 V. 1883).

У третьому томі „Щоденника" (1888-1891) Жеромський переписав оригінальні поезії Шевченка, а саме: „Мені однаково", уривки „Кавказу", „Ще як були ми козаками", „До мертвих і живих" і „Якби ви знали, паничі".

Ст. Жеромський високо цінував поезію Т. Шевченка: „Леопарді і Шевченко торкають іноді ту мідну струну гіркої, а одночасно спокійної, як усмішка трупа, розпуки. Удари мужицької руки українця дзвенять хіба страшніше ніж ті кістисті, сухі, страшні вібрації душних тонів італійського горбаня". („Щоденник", III, 24).

Працюючи в Польському Національному Музеї в Рапперсвілі в Швайцарії, Жеромський у листі з 19. X. 1894 р. звертався до Івана Франка з проханням надіслати для музею відомі Франкові українські та інші слов'янські переклади творів Міцкевича, а також ті числа львівських журналів, у яких друкувалися статті на тему „Шевченко і Міцкевич".

У 1909 р. Жеромський познайомився в Італії на Кіпрі з Михайлом Коцюбинським. У 20-х роках нашого століття Жеромський отримував листи від представників української інтеліґенції, з яких наводились дані про переслідування української національної меншости в Польщі. Дані ті він використав у повісті „Провесінь". (Подав д-р Т. О.)

ВІСТІ З УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛ.-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

Осередки Інституту, у Трентоні (17 жовтня), в Ньюарку (28 листопада) влаштували дві імпрези, що заслуговують на більшу увагу. Докладніше про них буде в наступному числі нашого журналу. Тут хочему відзначити спільну, важливу прикмету обидвох імпрез: у „Концерті української музики" в Трентоні і в „Дискусійному панелі" в Ньюарку — виступав ряд зовсім молодих виконавців і дискутантів. Це особливо важливе завдання Інституту включати в українську культуру і в боротьбу за правду про Україну молоде покоління.

***

В коротких жалобних повідомленнях, на сторінках відведених для справ Інституту, вшановано двох Покійних членів управ наших осередків: бл. п. **Софрона Федева** (Ньюарк) і д-ра **Івана Верхомина** (Едмонтон). У Бюлетені Інституту ч. 2., що вийде в перших місяцях наступного року, будуть обширніші згадки про цих відданих цілям Інституту громадських діячів.

***

Замість квіток на свіжу могилу проф. Володимира Калини склали на фонд Інституту ПП. Дарія і Дмитро Кузики (Трентон) — 20,00 дол.

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Michael Luchkovich: A Ukrainian Canadian in Parliament. Memoirs. — Передмова Ол. Григоровича. Редактор: Іван Григорович. Видання Української Канадійської Дослідної Фундації. Торонто, 1965. ст. 128.

Книжка споминів уродженця Канади, який 1926 р. став першим українцем, вибраним до канадійського парляменту. В-во відмічує, що книжка буде цікавою для канадійських українців, зокрема розділи з описом зустрічей автора з митр. А. Шептицьким і письменницею Ольгою Кобилянською. Можна додати, що для нових еміґрантів після другої світової війни, зокрема з Галичини, книжка буде цікавою, хоч болючою пригадкою. В ній знайдуть вони промову посла М. Лучковича в канадійському парляменті з приводу польської пацифікації в Галичині 1930 року.

Дмитро Соловей: ФІНАНСОВИЙ ВИЗИСК УКРАЇНИ. — З нагоди появи публікації АНУРСР з обчисленням величини національного прибутку України. Відбитка з квартальника „Вільна Україна", чч. 44-45. Дітройт, 1965. 58 ст.

УКРАЇНА КЕНОРСЬКА. Ювілейна книга Т-ва „Просвіта" в Кенорі, Онт. 1915-1960. Матеріяли зібрав і упорядкував: Онуфрій Цюкорник. Редактор: Ольга Войценко. Накладом Т-ва „Просніта", Кенора, 1965. 296 ст.

Проф. Яр. Рудницький у статті „Підсумки й дороговказ" пише: „Коли мова про містечко Кенору в Онтаріо та про її „Читальню Т-ва Просвіти ім. Т. Шевченка", то можна без пересади твердити, що вона була не тільки „матір'ю" всіх інших товариств і установ у цій клітині українського збірного життя в Канаді, але що вона була справжнім культурно-ідейним вогнищем кенорських українців."

Пилип Горбатюк: БІБЛІОТЕКА Т-ва „ПРОСВІТА" ім. Т. ШЕВЧЕНКА в КЕНОРІ, Онт. — Літопис УВАН ч. 9. Вінніпеґ-Кенора, 1965. 16 ст.

Щоб „Листи" стали місячником

БАЖАННЯ ПІДТРИМАНЕ ДІЛОМ

Із листа до редакції: „...Моїм побожним бажанням є, щоб перевести „Листи до Приятелів" із двомісячника на місячник, бо тижневик це тільки мрія. Отже я рішив вислати п'ятсот доларів на те, щоб мої бажання могли здійснитися. Зараз хочу Вам вияснити, що це ніяка жертва, але податок, бо не володію пером, а тому треба дати можливість працювати тим, що вміють і хочуть... Хай це буде „Николай" для Миколи, редактора „Листів до Приятелів". — Тепер залишається побажати Вам, щоб знайшлися ще інші і підсилили журнал обильними датками. Прикладаю чека $ 500." **Петро Кулиняк** (Честер).

Відповідь: Ваш лист, Дорогий Приятелю, теплі слова для моєї „дитини" — журналу, Ваше бажання бачити ріст цієї дитини, бажання підтримане такою великою допомогою на цю ціль, і то підтримане людиною-пенсіонером, який уже не працює — все це глибоко звурушує. Сердечно дякую. — Разом із цим почуванням будиться в душі щось із смутку. Це тому, що не можу зараз же виконати Вашого бажання. Головні перешкоди фінансового і технічного характеру. Перехід на місячник при щораз вищих цінах паперу, друку — вимагав би поважної підвишки ціни, отже передплати. А це робило б „Листи" значно дорожчими в порівнянні з виданнями, спертими на багаті організації або виданнями розрахованими на масового читача. Технічні перешкоди такі: наші друкарські підприємства прикро відчувають брак досвідчених працівників. Одній людині доводиться іноді робити роботу за двох.

Це стан. Тож договорімся, Пане Докторе, так: Вашого чека передаю до банку. Прислана Вами сума чекатиме нових кроків вперед і тільки за Вашою згодою буде використана. Інакше я не мав би супроти Вас чистої совісти, а зворушення Вашою приязню було б обтяжене почуванням непосильного довгу... Ваш чек — це початок фонду задля дальшого росту журналу. Коли б це виявилося неможливим, чек у Вашому розпорядженні. **М. Шлемкевич**

КОМПРОМІТАЦІЯ

У журналі „Сучасність" ч. 10 (58), 1965 появилася стаття, окрема відбитка якої оце перед нами:

Богдан Кравців: СКРЕНТОНСЬКІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРИКА з... РИМУ. — Мюнхен.

Автор статті-відбитки дає відповідь „критичним оцінкам" 19-го зошита Гасової Енциклопедії Українознавства. Ці оцінки друкувались у філядельфійських газетах „Америка" і „Шлях" з підписом: „Історик, Рим".

У цьому прикре не те, що — як доказує Б. Кравців — закиди різним авторам гасел 19-го зошита безпідставні. Найсумніше те, що автор критичних завважень не підписався під ними, що гірше: щоб змилити суспільство, а може й підпустити інтругу, називав себе... істориком із Риму. Б. Кравців переконливо виявив, що цей „Рим" це Скрентон у США, а вчений історик — у найближчих стосунках до редакції „Народної Волі"...

Непристойна поведінка для вченого і журналіста. На недавньому з'їзді Спілки Українських Журналістів було багато розмов про журналістичну мораль. Головний редактор „Народної Волі", проф. М. Стахів брав жваву участь у цих нарадах. Може б він тепер зайнявся „істориком із Риму", який компромітує мораль українського вченого і журналіста.

Оксана Керч

НАРЕЧЕНИЙ
(Повість)

Літ-мовний редактор: В. Давиденко. Обкладинка мистця В. Ласовського. Бібліотека В-ва „Гомін України", ч. 27. Торонто, 1965. ст. 280.

З інформацій в-ва: „Темою і тлом повісти „Наречений", як і більшости творів О. Керч, були люди і події визвольних змагань українського народу 1917-1940 рр. Події тих часів, що їх свідком (...) була сама авторка, показані (...) яскравою літературно-мистецькою формою (...). Авторка вдало і по мистецькому розв'язала трудну і складну тематику твору... І. В.

А. Горохович

БАТЬКИ І ДІТИ

Мистецька обкладинка Мирона Левицького. Накладом Союзу Українок Канади із фундації ім. Наталії Кобринської. Вінніпег-Торонто, 1965. 136 ст.

Із передмови Союзу Українок Канади: „Проблеми виховання дітей у рідній культурі в наші часи стають чимраз більшими. Українська мова, що є основою всього національного виховання, уступає навіть і у свідомих українських домах щораз більше місця мові англійській... І ось перед нами книжка „Батьки і діти", яку Організація Союзу Українок Канади дає в руки українським матер'ям (...), щоб помогти їм боротися з хвилею асиміляції, що такою бистрою струєю пливе і грозить нам заливом нашого українського життя..."

П'ятнадцять років Рідної Школи в Дітройті (1950-1965) Збірка статтей. — Редколегія: проф. К. Ніщеменко, мгр. Ф. Любінецька, О. Сливинський. Обкладинка мистця М. Дмитренка. Накладом Т-ва „Рідна Школа". Дітройт, 1965. Ст. 55. — Як додаток: **Часопис учнів Рідної Школи Українознавства.** Жовтень 1965. (цикл. вид.) 15 ст.

Кооперат. молочарство. Електронічне перевидання унікату: ілюстрованого місячника Маслосоюзу — Львів ч. 3/1938 р. з усіми розрахунками Маслосоюзу за кінцевий 1938 р.

Календар Світла на 1966 рік. Із збіркою статтей різних авторів. Обкладинка роботи арт. М. Бідняка. Видання ілюстроване. В-во Василіян. Торонто, 1966. 224 ст.

Вільне суспільство — те, в якому ніхто не мусить боятися висловити неприємні погляди.

Не будемо обманювати себе щодо того, що людина з природи схильна до рабства і тиранії. Ідея свободи пробилася тільки завдяки інтенсивній праці ума, тяжкому трудові, палкому ідеалізмові і безмежним жертвам. Щоб передати свободу як спадщину нащадкам, на те треба такого самого труду, який був потрібний, щоб її здобути.

Адлай Стівенсон
недавно покійний амер. політик

Журналісти, що чекають — небезпечні. Журналісти, що надаремне чекають — подвійно небезпечні. Але найнебезпечніші журналісти, що даремне чекаючи обмінюються інформаціями.

Malcolm Muggeridge
англ. публіцист

Товариське прийняття — це сходини людей, які нічого не мають собі сказати, але роблять це дуже обильно...

Сен-Жан-Перс
фран. преміянт Нобеля

ЧОМУ?

● ...Скажу одверто: це мене журить і болить. Я трачу віру в будучину української спільноти в Америці. Можливо, що поблизу великих скупчень справи виглядають краще. Та тут, коли дивлюсь на своїх дітей, на їх товаришів, на їх зацікавлення, коли подумаю, що буде ще за двадцять-тридцять років... Чи наші борсання не починають виглядати даремною боротьбою з немпнучістю?...

Відповідь: Розуміємо Ваш біль і смуток. Але в усіх таких хвилинах зневіри радимо одне: провіряймо до глибини щирости і чесности себе самих. Чи, бува, ця зневіра не стає „ідеологічною надбудовою" нашої втечі в приватне життя; нашим виправданням цієї втечі в родину, в приємні вечори товариського життя, коротко в те, що називається, хай і витонченим, гедонізмом.... І далі подумаймо: чи можемо ми, далі батьки, дати надхнення дітям? Чи ми самі нашою душевною, а за цим життєвою, настановою частково не спричинюємо і не приспішуємо загин спільноти? В хвилини сумнівів — провіряймо себе, суворо, до основ!

● ...Уже майже два роки товчеться в нашій пресі і по наших вічах справа т. зв. зустрічей. Коли б Ви спитали мене „чому?", я мав би тільки одну відповідь: порожні партійні ясла, тож воли ревуть.... А вже справді дивні аргументи чеснотливих, які бояться йти на зустріч із неправими. Вони кажуть і пишуть: адже все те спляновано Москвою. Там нічого не роблять без докладного, і на нашу згубу складеного пляну. А тут? а ми? Виходять на зустріч наївні письменники і вчені. Тож ясно, що їх можуть „загинати", і напевно „загинають"... Це аргументи груп, які з обуренням відкидали критичні голоси, чи не є марнотратством української крови продовжувати боротьбу УПА, без зброї, без сторонньої допомоги, боротьбу проти імперії, яка, озброєна Заходом, вийшла переможцем над могутньою Німеччиною? То посилати юнаків, майже голіруч, на бій із сучасною московською воєнною машиною — називалося розумною і доцільною політикою. А виступати нашим відомим письменникам і вченим проти гостки мобілізованих культурних діячів УРСР і то діячів не найвищого рівня — це наївність? Це йти на зустріч неминучій поразці? Де логіка? І яке жахливе почуття меншецінности?

Відповідь: Проти зустрічей найзавзятіше виступають групи найбільше заражені московсько-большевицьким духом партійної нетерпимости і виключности. Большевики заявляли і заявляють, що є буржуазна наука, буржуазна логіка, і є інша наука й логіка: пролетарська. І цю тезу, видно, також перейняли противники зустрічей: і у них партійна логіка інакша ніж нормальна, загальнолюдська... Тож добре, що ці групи бояться і уникають зустрічей. Вони могли б перейняти ще й інші прикмети від большевиків і внести їх у наше життя....

● З одного листа: Стаття „Як не треба реклямувати" в ч. 5-7, 1965 р. викликала у мене несмак. Уважаю, що поважний журнал, як „Листи" не повинен реферувати... і т. д. (Мова йде про відмічення двох памфлетів із збірками рецензій на книжку „Українська музика" — Ред.).

В іншому листі (див. „Чому?" ч. 5-7, 1965) запитують нас, чи не „доцільніше" і „більш гідно" було б для „Листів", замість обурюватися підривними діями філядельфійського митрополита проти організаційного завершення і

ПОДЯКА

Приступаючи знову до виконування обов'язків редактора, дякую моїм добрим лікарям, Вшан. д-рам М. Бихові і Б. Филипчакові за проведення операції і такої щирої опіки після неї. Їм завдячую можливість, хай частково, вже відновити звичайну працю.

Окремо дякую Приятелям-Співробітникам „Листів": ПП. Р. Маланчукові, який під час моєї недуги опікувався цим числом журналу, виконуючи редакторські обов'язки, і ПП. И. Гірнякові і Ю. Лаврінен-кові, які йому допомогали.

єдности Української Католицької Церкви, переспатися, щоб ці гарячі і прикрі справи прохололи...

Маємо кілька порад не критикувати УККА, бо це підриває довір'я до проводу і не личить поважному журналові...

Відповідь: Дорогі! Нас зворушує Ваша журба, щоб ми не надщербили поваги і гідности нашого журналу. Але ж прохаємо не брати занадто до серця наших „помилок". У нас роїться від „поважних" і „гідних" газет і журналів, які користуються Вашими порадами і промовчують, або просто просипляють найсумніші події нашого життя. Тож і не погано, що „Листи" вносять трохи різноманітности в одностайно-нудні, насонні мелодії. Комуністичне рівняння на наказ партії-влади згори, чи німецька „Гляйхшальтунг", не можуть бути єдиною настановою життя і думок вільного суспільства. Тож дозвольте „Листам" прогрішуватися проти Вашого смаку і розуміння поваги та гідности, і дозвольте їм називати смішне амбіціонерство його власним ім'ям, нікчемність називати нікчемністю, шкідливу діяльність — шкідництвом. Чи згода?

Від видавництва

НАПЕРЕДОДНІ 1966 РОКУ

Нам прикро, що знову мусимо починати проханням вибачити за спізнення цього числа. Недуга й тяжка операція, що її перебув редактор журналу, не дозволили втриматися в терміні. Нашим першим завданням наступного року буде докласти всіх зусиль, щоб „Листи" стали періодичним виданням у докладному цього слова значенні, себто щоб появлялися точно в означеному часі. Останнє число за 1965 рік вийде в половині січня.

З різних сторін звертаються до нас і радять перейти на щомісячне видання. Покищо трудно це здійснити (порівн. сказане на ст. 77) Зате вже можливо зробити менший крок вперед. Якщо число передплатників на 1966 рік збільшиться, тоді при зовсім незначній, невідчутній підвищці ціни зможемо збільшити розмір кожного числа з 64 сторінок до 80 сторінок. Тож цей новий крок вперед залежить від співпраці Приятелів журналу.

Прохаємо вчасно відновляти передплату на 1966 рік і допомогти приєднувати нових передплатників.

Деякі слова стають зрозумілими аж завдяки діям, які слідують після цих слів.

Андре Мальро
франц. мін. культури

Мати успіх — це значить мати двісті одягів і бути так само щасливою, як колись, маючи один.

Julien Gresco
фран. співачка

ЗАМІСТЬ ЦВІТІВ НА МОГИЛУ

тіточного брата, бл. п. д-ра Семена Демидчука складають на видавничий фонд „Листів до Приятелів" 25,00 дол. брати: Євген і Мар'яна Чучмани, Торонто.

Щира подяка від видавництва

ФОНД ПОМОЧІ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

На цей фонд від вересня до грудня прислали Вшан. ПП.: — НН, Філя. — 20,00 дол. По 5,00 дол.: Ол. Петренко, Торонто; Р. Форостина, Бруклин. — По 3,00 дол.: П. Кулиняк, Честер; НН, Огайо, — По 2,00 дол.: Н. Ярославський, Честер; К. Мигаль, Торонто; Т. Рудницький, Пассаїк; Б. Смолинський, Росліндейл. — 1.00дол.: І. Настюк, Юніон.

Щиро дякуємо. Далі буде.

ЗБІРНЕ МЕЦЕНАТСТВО

На цей фонд прислали від вересня до грудня Вшан. ПП: На рах. фундованих передплат і Збірного меценатства — інж. П. Плевако, Париж — 40,00 дол. — І. Манастирський, Торонто — 20,00 дол. — По 12,00 дол.: А. Бабич, Віловсдейл; Б. Волошенюк, Бофало; Р. Думин, Торонто; В. Іващук, Чікаго; А. Касперський, Торонто; А. Кахновець, Торонто; Юр. Коритко, Данкірк; В. Кузь, Торонто; П. Кулинях, Честер; Б. Мигаль, Оттава; НН, Огайо; Н. Мотта, Торонто; П. Остапчук, Бофало; В. Пасічняк, Данкірк; Ол. Петренко, Торонто; М. Садит, Бофало.

Щиро дякуємо

Умови передплати:

на рік ..... 5.00 дол.
на півріччя ..... 2.75 дол.
окреме число ..... 0.50 дол.

Адреса „Листів до Приятелів"
— LETTERS TO FRIENDS,
P. O. Box 428 Newark 1, N. J. USA.

Адреси для Австралії:

Dr. V. Bilynskyj, 43 Mathoura Rd. Toorak SE. 2, Victoria, Australia.

Mr. I. Hrynewych, 121, Kildare St. Blacktown N.S.W. Australia.

Mr. T. Pasiczynskyj, 60 Hughes St., Mile End. South Australia.

В-во „КЛЮЧІ"

З а р е д а к ц і ю : М. Шлемкевич
За в-во Д. Кузик. Л. Ломиш. О. Олесницький. Ом. Тарнавський

PRINTED BY EAST SIDE PRESS 166 FIRST AVENUE NEW YORK 9. N. Y.

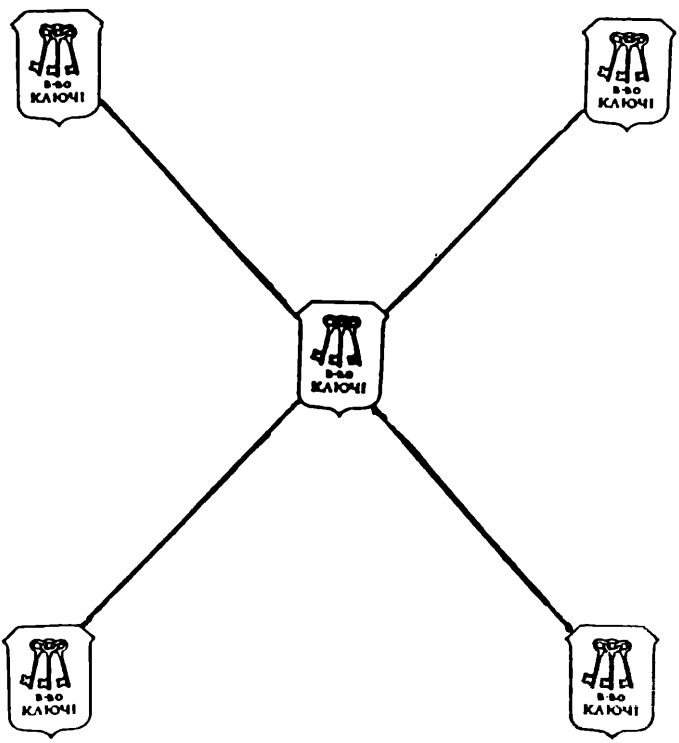
В-во
КЛЮЧІ
В-во
КЛЮЧІ
В-во
КЛЮЧІ
В-во
КЛЮЧІ
В-во
КЛЮЧІ